

T.C.
KARABÜK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

MEMLÛK SULTANI EL-MELİKÛ'Z-ZAHİR RÛKNEDDİN
BAYBARS VE KİLİKYA ERMENİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Abdulkerim DURMAZ

KARABÜK-2013

I

T.C.
KARABÜK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ORTAÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

MEMLÛK SULTANI EL-MELİKÛ'Z-ZAHİR RÛKNEDDİN
BAYBARS VE KİLİKYA ERMENİLERİ

Abdulkerim DURMAZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Prof. Dr. Seyfullah KARA

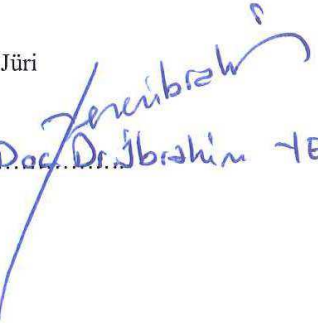
YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

TARİH.....Anabilim Dalı, Bilim Dalı'nda, ^{Prof. Dr.} Seyfullah KARA danışmanlığında,
Abdulkerim Düzmece tarafından hazırlanan bu çalışma 26.10.2013 tarihinde jürimiz
tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir

Prof. Dr. Seyfullah KARA

Jüri Başkanı

Jüri-Danışman

Yrd. Doç. Dr. Deniz SARIKÖSE

Jüri

Yrd. Doç. Dr. İbrahim TENEN

Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun/...../.....
tarih ve/..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Ünvanı- Adı-Soyadı

Enstitü Müdürü

Tez Bildirim Sayfası

Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “Memlûk Sultanı el-Melikü’z-Zahir Rükneddin Baybars ve Kilikya Ermenileri” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, hazırlanması, yürütülmesi, araştırılmasının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmada kullanılan doğrudan kendime ait olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atfedildiğini beyan ederim.

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

26.09.2013

Abdulkerim DURMAZ

İÇİNDEKİLER.....	V
ÖNSÖZ.....	VII
KISALTMALAR.....	VIII
ÖZET	IX
ABSTRACT.....	X
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM	10
1. SULTAN BAYBARS'IN HAYATI.....	10
1.1. SULTAN BAYBARS'IN ÇOCUKLUĞU, GENÇLİĞİ VE MİSİR'A GELİŞİ.....	10
1.2. SULTAN BAYBARS'IN EĞİTİMİ.....	13
1.3. SULTAN BAYBARS'IN ŞAHSİYETİ.....	14
1.4. SULTAN BAYBARS'IN SİYASETİ VE İMAR FAALİYETLERİ.....	20
1.5. SULTAN BAYBARS'IN FETİHLERİ	25
1.6. SULTAN BAYBARS'IN ÖLÜMÜ	26
1.7. SULTAN BAYBARS'IN ÇOCUKLARI.....	29
1.7.1. Nasıreddin Muhammed Berke Han (1277-1279).....	29
1.7.2. Bedreddin Sülemiş (1279).....	32
İKİNCİ BÖLÜM.....	34
2. KİLİKYA ERMENİ KRALLIĞI.....	34
2.1.ERMENİLERİN ÇUKUROVA (KİLİKYA) BÖLGESİNE İSKÂNI.....	34
2.2. KİLİKYA ERMENİ KRALLIĞININ KURULUŞ SÜRECİ.....	42
2.2.1. Philaretos'un Ermeni Krallığı (1071-1086).....	42
2.2.2. Kilikya Ermeni Krallığı'nın Kuruluşunda Haçlı Seferleri'nin Etkisi.....	50
2.2.3. Kilikya Ermeni Baronluğu'nun Kurulması.....	61
2.3. BARONLUKTAN KRALLIĞA GEÇİŞ.....	64
2.4. HETUM AİLESİNİN İKTİDARA GELMESİ.....	68

2.5. MEMLÛK DEVLETİN'E KARŞI I. HETUM'UN OLUŞTURDUĞU SİYASET.....	71
2.5.1. Kösedag Savaşı ve Kilikya Ermenilerinin Değişen Siyaseti.....	71
2.5.2. Moğolların Hıristiyanlara Desteği ve I. Hetum'un Hıristiyanları Birleştirme Çabaları	78
2.5.3 I.Hetum'un Moğollara Bağlı Olmak İçin Mengü Han'ı Ziyareti (1253-1256).81	
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	85
3. SULTAN BAYBARS- ERMENİ İLİŞKİLERİ.....	85
3.1. İLK MEMLÛK- ERMENİ İLİŞKİLERİ.....	85
3.1.1. Kilikya Ermenilerinin Hülagu'nun Suriye Seferine Desteği.....	85
3.1.2. Ayn-ı Calut Savaşı'nda Sultan Baybars ve Ermenilerin Rolü.....	90
3.2. SULTAN BAYBARS'IN SALTANATININ İLK YILLARI VE ERMENİLER.....	96
3.2.1. Sultan Baybars'ın Ermenilere Karşı 1262 Antakya Seferleri.....	99
3.2.2. I. Hetum'un Sultan Baybars'a Karşı Hülagu Han'ı Ziyareti.....	102
3.2.3. Ermenilerin Memlûk Şehri Haleb'e Akınları.....	103
3.3. SULTAN BAYBARS'IN 1266 İSİS (KOZAN) SEFERİ.....	104
3.3.1. Sultan Baybars'ın III. Levon'u Esir Alması.....	108
3.3.2. Sultan Baybars'ın Kilikya Ermeni Kırallığı İle Barış Yapması.....	112
3.4. I. HETUM'UN ÖLÜMÜ VE III. LEON'UN TAHTA ÇIKIŞI.....	114
3.5. SULTAN BAYBARS'IN GÖYNÜK'Ü FETHİ (1273) VE 1274 SEFERİ.....	116
3.6. SULTAN BAYBARS'IN 1275 İL SİS SEFERİ.....	118
3.7. SULTAN BAYBARS'IN 1276 SEFERİ	121
3.8. KİLİKYA ERMENİ KRALLIĞININ YIKILIŞ SÜRECİNE GİRMESİ VE YIKILIŞI.....	123
SONUÇ.....	126
KAYNAKÇA.....	130
ÖZGEÇMİŞ.....	135

ÖNSÖZ

Ortaçağda Türkler tarafından Mısır'da kurulmuş Memlûku Devleti'nin egemenlik dönemi, Türk-İslam tarihinin siyaset, ilim, mimari ve sanat tarihi bakımından en parlak devirlerinden biridir. Dünya tarihinde önemli rol oynamış Türk devlet adamlarından biri olan ve Memlûk devletine en parlak dönemlerinden birini yaşatan Sultan Baybars, 1260-1277 yılları arasında Moğollar, Haçlılar, İsmaililer ve Ermenilere karşı büyük mücadeleler vermiştir. Tezimizde Sultan Baybars'ın, Kilikya (Çukurova) bölgesinde kurulmuş olan Kilikya Ermeni Krallığı ile mücadelesi araştırma konusu olarak ele alınmıştır.

Bu çalışmamızın giriş bölümünde Memlûk Devleti'nin kuruluş dönemi hakkında kısa bilgiler verilmiş ve Sultan Baybars'ın tahta çıkış süreci ana hatlarıyla kaleme alınmıştır.

I. Bölüm'de Sultan Baybars'ın hayatı, okuyucu tarafından daha iyi anlaşılması için belli başlıklar altında incelenmiştir. Özellikle Sultan Baybars'ın çocukluğu, şahsiyeti, eğitimi, siyaseti, fethleri ve imar faaliyetleri anlatılmıştır. Ayrıca Sultan Baybars'ın kendinden sonra tahta çıkan çocukları hakkında bilgilere de yer verilmiştir.

Çalışmamızın II. Bölüm'ün de Sultan Baybars'ın iktidarı döneminde mücadele ettiği, Kilikya'da kurulan Ermeni Krallığı hakkında bilgiler verilmiştir. Bu çerçevede Ermenilerin Bizans İmparatorluğu tarafından Kilikya bölgesine iskânı ile bu bölgede kurulan Kilikya Ermeni Krallığı'nın kuruluş süreci incelenmiş ve Sultan Baybars'ın çağdaşı olan Ermeni Kralı I. Hetum'un siyasi, askeri ve ekonomik olarak Sultan Baybars'a karşı oluşturmaya çalıştığı Moğol-Haçlı ittifakı hakkında bilgiler sunulmuştur.

III. Bölüm'de ise Sultan Baybars ve Kilikya Ermeni Krallığı arasındaki siyasi mücadele anlatılmıştır. Öncelikle ilk dönem Memlûk-Ermeni siyasi ilişkileri ile Kilikya Ermeni Krallığı'nın Moğolların düzenlediği Suriye Seferi'ne ve Ayn-ı Calud Savaşı'na verdiği destek incelenmiştir. Son olarak Sultan Baybars'ın Ermenilere karşı uyguladığı siyaset, yapılan savaşlar ve imzalanan antlaşmalar ele alınmıştır.

Tez konusunun belirlenmesinde ve konu ile ilgili kaynakların temininde önemli sıkıntılarla karşılaştığımızı belirtmek istiyorum. Bu sıkıntuların aşılmasında en önemli desteği, danışman hocam Prof. Dr. Seyfullah Kara'dan aldığımı ve bu yardımlarından dolayı kendisine müşekkir olduğumu ifade etmek istiyorum. Tezin son aşamasında bana birikimiyle destek olan Yrd. Doç. Dr. Barış Sarıköse'yi burada zikretmek istiyorum. Ayrıca tezin her aşamasında bana manevi desteklerini esirgemeyen eşime teşekkür ediyorum.

26.09.2013

Karabük

Abdulkerim DURMAZ

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
Ans.	: Ansiklopedi
a. y.	: Aynı Yazar
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
d. n.	: Dipnot Numarası
EAE	: Ermeni Araştırmaları Enstitüsü
Ed.	: Editör
Ens.	: Enstitüsü
Fak.	: Fakültesi
GEFAD	: Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi
Haz.	: Hazırlayan
İA	: İslâm Ansiklopedisi
İSAR	: İslam, Tarih, Sanat ve Kültürünü Araştırma Vakfı
Nşr.	: Neşreden
Ölm.	: Ölümü
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
Ter.	: Tercüme

TTK	: Türk Tarih Kurumu
Ünv.	: Üniversitesi
Yay.	: Yayınları
TİD	: Tarih İnceleme Dergisi
YKY	: Yapı Kredi Yayınları

ÖZET

**MEMLÛK SULTANI EL-MELİKÛ'Z-ZAHİR RÛKNEDDİN
BAYBARS VE KİLİKYA ERMENİLERİ**

DURMAZ Abdülkerim

Yüksek Lisans Tezi, Tarih Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Seyfullah Kara

27.09.2013,135 Sayfa

Memlûk Devleti, son Eyyûbî hükümdarı Turanşah'ın öldürülmesi ile Mısır'da kurulan Türk devletlerinden biridir. Bu devletin kuruluşu, Selçuklu Devleti'nin gücünü yitirdiği ve Anadolu'nun Moğollar tarafından işgal edildiği bir döneme rast gelmektedir. Memlûk sultanları, devletin kurulduğu dönemde iki büyük tehlike olan Haçlılar ve Moğollar ile mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Memlûk Devleti'nin kurulduğu ilk yıllarda başa geçen Sultan Baybars, tahtta kaldığı süre boyunca yürüttüğü siyasi faaliyetler ve askeri mücadeleler Türk-İslam tarihi açısından önem arz etmektedir. Sultan Baybars, askeri başarıları ve devlet yapısında gerçekleştirdiği önemli düzenlemeler ile devletin gerçek kurucusu kabul edilmektedir.

Ermeniler, eskiçağlarda Kilikya diye isimlendirilen Çukurova bölgesine, Bizanslıların Doğu Anadolu'yu ilhak siyaseti sonucunda, büyük guruplar halinde göç etmişlerdir. XI. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Ermeniler, Kilikya bölgesinde Ermeni Krallığı kurmuşlardır. Bölgedeki güçlü devletlerin arasında kalmış olan Ermeni Krallığı, Moğolların Anadolu'yu işgal sürecinin başlangıcı kabul edilen Köseadağ Savaşı'na kadar değişik güçlere tâbi olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Moğol ilerleyişini önceden fark eden Ermeni Kralı I. Hetum, 1243 yılında Moğollara tâbi olmuş ve vergi ödemeye başlamıştır. Ermeniler, Moğollar için uç karakol görevinin yanında elde ettikleri her türlü istihbarat bilgisini onlarla paylaşmışlardır. Türkmenleri Kilikya bölgesine iskân eden Sultan Baybars, Moğol politikasının bir parçası olarak Kilikya Ermenilerine karşı sistematik ve etkili bir siyaset yürütmüştür.

Anahtar Sözcükler:

1. Baybars,
2. Kilikya,
3. Mısır,
4. Kilikya Ermenileri,
5. Memlûk Devleti,
6. Ermeniler.

ABSTRACT

**MEMLUK SULTANI EL-MELIKU'Z-ZAHIR RUKNEDDIN
BAYBARS AND CILICIA ARMENIANS**

DURMAZ Abdulkirim

Master Thesis, Department Of History

Thesis Advisor: Prof. Dr. Seyfullah Kara

27.09.2013, Pages: 135

Memluk Empire, one of the Turkish states founded in Egypt soon after Turansah the last Ayyubid emperor was killed; was founded in a time when Seljuk Empire lost its power and Anatolia was invaded by Mongols. In the foundation years of the state, Memluk Sultans had to fight against Crusaders and Mongols as the two big dangers. Becoming the emperor in the early years of the foundation of Memluk Empire, Sultan Baybars's political activities and military struggles are of great importance on account of Turkish-Islam History. He is admitted as the real founder of the empire with his military success and configurations made in the state structure.

Armenians migrated to Cukurova district in big groups called "Cilicia" in ancient times, as a result of Byzantine's efforts to annex East Anatolia. Armenians founded Armenia Kingdom in Cilicia through the last years of the 11 th century. Amidst strong states of the district under different authorities, The Armenia Kingdom survived until Kosedag War, which was known as the beginning of the invasion period of Anatolia by the Mongols. Having noticed the Mongol progression, the Armenian King Hetum I was tied to Mongols in 1243 and started to pay tax. Besides border guard missions, Armenians shared every kind of information with Mongols. As a part of his Mongol policy, Sultan Baybars, who settled the Turkmen to Cilicia, carried out a systematic and effective policy against Cilicia Armenians.

Keywords:

- 1-Baybars,
- 2-Clicia,
- 3-Egypt,
- 4-Cilicia Armenians,
- 5-Memluk Empire,
- 6-Armenians.

GİRİŞ

Memlûk Devleti kurulmadan önce Mısır'a hâkim olan Eyyûbî Devleti'nin Sultan ve meliklerinin her biri, hâkimiyetlerini sağlamlaştırmak, düşmanları üzerindeki emellerini gerçekleştirebilmek ve rakipleri karşısında kendilerini güçlü kılacak yeni bir askeri birlik kurmak için çok sayıda memlûk istihdam etmeye başlamışlardır. Memlûk kelimesi, çoğunluğu Türk olan daha çocuk yaşta esir alınıp asker olarak yetiştirilen beyaz köleleri ifade etmektedir. Eyyûbîler, büyük çoğunluğu Kıpçak ülkesinden ve Mâveraünnehir'den getirilmiş olan memlûkları satın almışlar ve bunları mükemmel birer asker olarak yetiştirmişlerdir. Türk memlûkları özellikle Eyyûbîler devrinde askeri ve siyasi olaylarda belirleyici bir güç haline gelmiş, hatta şehzadelerin tahta çıkışlarını kontrol altına almışlardır. Eyyûbî hükümdarları içinde Türklere en ziyade ehemmiyet vermiş olan Necmeddin Eyyûb, satın aldığı Türk memlûklarından bir muhafız kıtası oluşturmuş ve onları Fustât şehrinin karşısında, Nil nehri üzerindeki Ravza adasına inşa ettirdiği kalelere yerleştirmiştir. Bu yeni askeri birlik kısa bir süre sonra Mısır ordusunun temelini teşkil etmiştir. Araplar Nil nehrine "Bahru'n-Nil" (Nil Denizi) diyorlardı. Nil'e izafeten burada kurulan askeri teşkilat el-Memâlikü'l-Bahriyye (Bahrî Memlûklar) diye isimlendirilmiştir. Necmeddin Eyyûb, devlet ricalini, komutanlarını, has memlûklarını ve muhafızlarını bu askeri birlik içinden seçmiştir. Sayıları ve buna bağlı olarak nüfuzları gün geçtikçe artan Bahrî Memlûklar, bir süre sonra devlet yönetiminde çok etkili bir konuma gelmişlerdir.¹

Eyyûbî hükümdarı Necmeddin Eyyûb, 1244 yılında Kudüs'ü haçlıların elinden almıştır. Bu olay haçlıları harekete geçirmiş ve Papa, tüm Avrupalılara yeni bir Haçlı seferi için çağrı yapmıştır. Bu davet üzerine büyük bir Haçlı ordusu oluşturan Batı Avrupa hükümdarlarının en güçlüsü olan Fransa Kralı IX. Louis, kışı Kıbrıs'ta geçirdikten sonra Mısır üzerine yürüdü. Bu hücum, Mısır'ı istila etmek için yapılan ilk Haçlı hücumu olmakla birlikte, en tehlikelisi idi. Çünkü Haçlılar asker sayısı bakımından oldukça kalabalık

¹ İbn Şeddad, *Baybars Tarihi*, (Çev. Şerefüddin Yaltkaya), TTK Basımevi, Ankara, 2000, s. XIII; Kazım Yaşar Koprıman, "Mısır Memlûkları", *Türkler*, V, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 100; İsmail Yiğit, *Memlûklar*, Kayhan Yay. İstanbul, 2008, s. 9; Süleyman Kızıltoprak, "Memlûk", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi* (DİA), XXIX, Ankara, 2004, 87-88; Işın Demirkent, *Haçlı Seferleri*, Dünya Yayıncılık, İstanbul, 1997, s. 218-219.

ve teçhizat olarak da mükemmel bir orduydu. 4 Haziran 1249 tarihinde Haçlı ordusu, 120'si büyük ve 1.200'ü küçük gemilerle Dimyat kıyılarına ulaştılar. Bu sefer sırasında ağır hasta olan Necmeddin Eyyûb, vezir Fahreddin'e Franklara karşı ordunun başına geçmesini ve Dimyat şehrinde gerekli askeri tedbirlerin alınmasını emretti. Fakat Fahreddin, haçlıların karaya çıkmalarına engel olamadığı gibi, Dimyat'ı savunmasız bırakarak geri çekildi. Askerlerin Dimyat'tan ayrıldığını gören halk da şehri terk etti. Bu askeri başarısızlıktan hemen sonra Necmeddin Eyyûb, 23 Kasım 1249 tarihinde Mansura'da öldü. Bu iki durum, Müslümanlar için VII. Haçlı Seferi'nin en kritik günlerinin yaşanmasına neden oldu. Haçlılar, Dimyat'ı kolayca aldıktan sonra Kahire üzerine yürümek için hazırlıklara başlamışlardı. Ancak Sultan Necmeddin Eyyûb'un ölümünü öğrenen Haçlı şövalyeleri süratli bir yürüyüşle Mansura'da bulunan Müslüman ordugâhına ansızın saldırıya geçtiler. Aralık 1249'da şiddetli bir savaş başlamış ve Haçlı birlikleri, Memlûk Sultanı'nın karargâhına girmiş; hatta bizzat Fransa Kralı IX. Louis, sultan köşkünün kapısına kadar ulaşmıştır. Bu ani saldırıda vezir Fahreddin ile çok sayıda asker şehit olmuştur. Haçlı şövalyelerin amacı, Mansura şehrinde kontrolü ele geçirmek ve Mısır ordusunu tamamen imha etmektir. Bu sırada Eyyûbî ordusunda emir olan Rükneddin Baybars, Mansura şehrinin kontrolünü eline alarak, askerlerini şehrin içindeki önemli noktalara bizzat yerleştirmiştir. Şehrin tüm kapılarını Frank atlılarının kolayca girmeleri için açmıştır. Yıldırım gibi şehre dalan Haçlı ordusunu bekleyen Memlûk askerleri, aniden ara sokaklardan çıkarak şövalyelerin üzerine saldırmış ve onları büyük bir hezimete uğratmışlardır. 290 şövalyeden ancak 5 tanesi kurtulabilmiş ve Memlûk askerleri Haçlıların ileri gelenlerinden bin beş yüz kadarını esir almışlardır. 700-800 civarındaki Bahrî Memlûklar, Haçlıların hiç beklemedikleri bir anda saldırıya geçmiş ve onlara karşı büyük kahramanlıklar gösterip savaşın seyrini değiştirmişlerdir. Bahrî Memlûklar'ın bu başarısı Müslümanların moralini yükseltmiş ve bu durum savaşın dönüm noktası olmuştur. Haçlıların Mansura'da yenilmesinde ve Fransa Kralı IX. Louis'in ordusuyla beraber esir düşmesinde Bahrî Memlûkların önemli liderlerinden biri kabul edilen ve henüz yirmi beş yaşına girmemiş olan Rükneddin Baybars'ın büyük payı olmuştur. Bu vesile ile onun kahramanlığı ülkenin her yerinde yayılmaya başlamıştır. Mansura savaşında Haçlı ordusuna karşı bu askeri

birliğin gösterdiği büyük başarı sebebiyle, o günden itibaren Eyyubî ordusundaki Türk asıllı Bahrî Memlûkların şöhreti hızla yayılmıştır.²

Haçlı ordusu ile savaş halindeyken Necmeddin Eyyûb'un 1249 yılında ölümü, Bahrî Memlûklar'ın ileri gelenleri ve Sultan Necmeddin Eyyûb'un hanımı Şecerüddür tarafından halka açıklanmamış ve tahta çıkması için oğlu Turanşah'a gizlice haber gönderilmiştir. Bahrî Memlûklar, Necmeddin Eyyûb'un ölümünden sonra Sultan'ın hanımı Şecerüddür'e ve babasının yerine tahta oturuncaya kadar oğlu Turanşah'a sadakatle bağlı kalmışlardır. Bahrî Memlûkların bu desteği sayesinde, Kahire'de çıkması muhtemel karışıklıklar önlenmiş ve Turanşah da kolayca tahta oturma imkânı bulmuştur. Ancak Turanşah, Haçlılara karşı zafer kazanarak ülkeyi büyük bir tehlikeden kurtarma şerefini kazanmış olan Bahrî Memlûkları takdir ve taltif edeceği yerde, onları kendisine rakip ve saltanatına ortak olarak düşünmüş, onların liderlerini ortadan kaldırmaya karar vermiştir. Bu düşüncesinin gereği olarak devlet idaresinde ehliyetli kişiler olan babasının adamlarını iş başından uzaklaştırdı. Bunun dışında Turanşah, Memlûklara danışmadan, Fransa Kralı IX. Louis ile barış antlaşması imzalamıştır. Sultan, genç ve devlet yönetimindeki tecrübesizliğinin yanı sıra kötü huylu ve siyasetten anlamayan birisiydi. Ayrıca üvey annesi Şecerüddür'den babasına ait hazine ve değerli malları geri istemiştir. Bu gelişmeler üzerine Necmeddin Eyyûb'un dul eşi Şecerüddür ile Bahrî Memlûkların ileri gelenleri yeni durumdan rahatsızlık duydular ve Turanşah'a karşı işbirliği yapmaya karar verdiler. Bahrî Memlûklar, Turanşah'ı öldürmeyi kararlaştırmış ve bunun için başlarında Rukneddin Baybars el-Bundukdârî, Kalavun es-Sâlihî, Aktay el-Câmedâr ve Aybek et-Türkmânî olduğu halde 30 Nisan 1250 tarihinde, Faraskûr'a yeni gelmiş olan Turanşah'a kılıçlarıyla saldırmışlardır. Bu saldırı sonucunda yaralanmış olan Turanşah, yaralı bir halde nehir kenarında bulunan ahşap

² İbn Şeddad, *Baybars Tarihi*, s. XIII-XVI; Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, (Çev. Fikret Işıltan), C.III, TTK. Basımevi, Ankara, 1987 s. 218-249; Ahmet Refik Altınay, *Haçlılar*, (Haz. Güray Kırpık), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2007, s. 97-100; ; Ramazan Şeşen, *Sultan Baybars ve Devri*, İSAR Yay. İstanbul, 2009, s. 6-20; KazımYaşar Koprıman, *Makaleler*, (Haz. Altan Çetin-Semih Yalçın), Berikan Yayınevi, Ankara, 2005, s. 81-107; Yiğit, *Memlûklar*, s. 15-20; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s. 212-216; Cecile Morrisson, *Haçlılar*, (Çev. Nermin Acar), Dost Yayınlar, Ankara, 2005, s. 79-80; P.M.Holt, *Haçlı Devletleri ve Komşuları*, (Çev. Tanju Akad), Kitap Yayınları, İstanbul, 2007, s. 104-106; Ali Aktan, "Memlûk-Haçlı Münasebetleri", *Belleten*, LXIII / 237, 1999, s. 412; İnci Koçak, "Arap Kaynaklarında Türk Memlûk Sultanı Baybars", *X.Türk Tarih Kongresi*, C.III TTK. Basımevi, Ankara, 1991, s. 1101-1116; Ayrıntılı bilgi için Bkz: Jean de Joinville, *Bir Haçlının Hatıraları*, (Çev. Cüneyt Kanat), Vadi Yay. Ankara, 2002, s. 79-124.

bir kuleye kaçırmıştır. Askerler kuleyi ateşe verdiler ve onu arkasından atılan oklar ile ağır şekilde yaraladılar. Turanşah, nehre atlayan Rukneddin Baybars'ın omzuna vurduğu bir kılıç darbesiyle öldü. Turanşah'ın ölümü ile Eyyûbîlerin Mısır'daki saltanatı da son bulmuştur.³

Bahrî Memlûklar, Turanşah'ın öldürülmesinden sonra Mısır'da yegâne söz sahibi olan askeri grup olmuştur. Başlarında Rukneddin Baybars el-Bundukdarî, Kalavun es-Salihî, Aktay el-Câmedâr ve Aybek et-Türkmanî olmak üzere Turanşah'ı öldüren Bahrî Memlûk emirleri, efendileri Necmeddin Eyyûb'un dul eşi Şecerüddür'ü sultan yaptılar ve Bahrî Memlûkların önemli komutanlarından biri olan Aybek et-Türkmani'yi Şecerüddür'ün naibi olarak atadılar. Ne var ki Müslümanlar, İslâm tarihi boyunca başlarında kadın bir hükümdar görmeye alışık değillerdi. Bu durum bazı huzursuzluklara sebebiyet verdi. Şecerüddür, bu durumu lehine çevirmek için devlet yöneticilerine bazı rütbelere vermiş ve halkın desteğini alabilmek için vergileri indirmiştir. Ayrıca saltanatını tanıması için Bağdat Abbasî Hâlifesi'nin kullandığı el-Musta'sımiyye lâkabını kullanan Şecerüddür'ün bu hamleleri halifeyi yumuşatmaya yetmemiştir. Abbasî Hâlifesi el-Musta'sım, Şecerüddür'ün saltanatını tanımak şöyle dursun Mısır'a gönderdiği mektupla emirleri ayıplamış ve onlara "Orada erkek kalmadıysa bize bildirin, size buradan bir tane gönderelim" demiştir. Bu baskıdan kurtulmak isteyen Şecerüddür, emirlerden Aybek et-Türkmanî ile evlenerek sultanlığı ona devretmiştir. Böylece Şecerüddür'ün sultanlığı seksen gün sonra nihayete ermiştir (31 Temmuz 1250).⁴

Memlûk tahtına çıkan Aybek et-Türkmanî, sultan olur olmaz içeride ve dışarıda zorluklarla karşılaştı ise de Bahrî Memlûkların yardımı ile bu tehlikeleri bertaraf etmiştir.

³ İbn Şeddad, *Baybars Tarihi*, s. XIII-XIV; İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, Büyük İslam Tarihi, (Çev. Mehmet Keskin), Çağrı Yay. s. 328-331; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, s. 218-1249; Jean de Joinville, *Bir Haçlı'nın Hatıraları*, s. 125-144; Şeşen, *Sultan Baybars ve Devri*, s. 6-20; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s. 219; Koprman, *Makaleler*, s. 81-107; Yiğit, *Memlûklar*, s. 15-20; Holt, *Haçlı Devletleri ve Komşuları*, s. 105; Koçak, "Arap Kaynaklarında Türk Memlûk Sultanı Baybars", s. 1101-1116.

⁴ İbn Şeddad, *Baybars Tarihi*, s. XIII-XIV; Koprman, *Makaleler*, s. 81-107; Şeşen, *Sultan Baybars ve Devri*, s. 6-20; Yiğit, *Memlûklar*, s. 15-20; Koçak, "Arap Kaynaklarında Türk Memlûk Sultanı Baybars", s. 1101-1116; Cüneyt Kanat, "Memlûklar'ın Baybars Zamanındaki Suriye Çukurova Siyaseti ve Bu Siyasetin Çukurova'nın Türkleşmesindeki Rolü", *III. Uluslar Arası Çukurova Halk Kültürü Bilgi Şöleni (Sempozyumu)*, *Bildiriler*, Adana Ofset, Adana, 1999, s. 421-434.

Fakat Bahrî Memlûk grubunun diğerk bir lideri Aktay el-Câmedâr kendisine karşı güçlü bir rakip olarak ortaya çıktı. Aktay el-Câmedâr öyle alâmetler kullanıyordu ki, bunlar sadece sultanlara ait alâmetlerdi. Arkadaşları kendi aralarında ona "el-Melikü'l-Cevâd" diyorlardı. Aktay el-Câmedâr, etkinliğini arttırmak için Hama sahibi el-Melikü'l-Muzaffer'in kızı ile nişanlanmış ve Aybek et-Türkmanî'den nişanlısının sultan kızı olduğu için şehirde normal insanlarla yaşamasının uygun olmayacağını, sultanların resmî ikamet yeri Kal'atu'l-Cebel'de oturtulmasını istemişti. Bunu istemesinin manası, kendisini hükümdar yerine koyması anlamına gelmekteydi. Aktay el-Câmedâr'ın Eyyûbî ailesinden bir prenses ile evlenmesi, onun tahtta hak talep etmesi için vesileden başka bir şey değildi. Eşi Şecerüddür'den onay alan Aybek et-Türkmanî, kendisiyle bir hususu istişare edeceği bahanesiyle onu sarayına davet etti ve Rukneddin Baybars'ın yakın arkadaşı olan Aktay el-Câmedâr'ı öldürttü (18 Eylül 1254).⁵

Aktay el-Câmedâr'ın katledilmesi Kahire'de hemen duyuldu. Rukneddin Baybars, Kalavun es-Sâlihî ve Sungur başta olmak üzere Bahri Memlûklarının ileri gelen diğerk emirleri kalenin surları dibinde toplanarak, henüz öldürülmediğini zannettikleri Aktay el-Câmedâr'ı kurtarmak için başarısız bir teşebbüste bulundular. Aybek et-Türkmanî, kalenin burçlarından, başkanları Aktay el-Câmedâr'ın başını, Bahri Memlûklarının ileri gelenlerine attı. Sıranın, yakında kendilerine geleceğini anlayan Rukneddin Baybars ve birkaç arkadaşı Mısır'dan kaçarak Şam ve Kerek Eyyûbî hükümdarlarına sığınmışlardır. Aybek et-Türkmanî iç çekişmeler nedeniyle Mısır'da kalan Bahrî Memlûklara büyük baskı uygulamıştır. İç ve dış tehlikeleri bertaraf edip düşmanlarına karşı başarılı bir siyaset ortaya koyarak zorlukların üstesinden gelen Aybek et-Türkmanî, seksen gün müddetle saltanatı tatmış olan karısı Şecerüddür ile bazı sorunlar yaşamaya başlamıştır. Bu sorunların en önemlisi Aybek et-Türkmanî'nin Musul Hâkimi Bedreddin Lü'lü'nün kızı ile evlenmek üzere nişanlanmış olmasıdır. Çok kıskanç olan Şecerüddür, bu gelişme üzerine bir suikast tertipleği. Şecerüddür tarafından önceden hazırlanmış güçlü-kuvvetli beş adam tarafından gerçekleştirilen bir suikastla Aybek et-Türkmanî katledilmiştir (12 Nisan 1257). Ancak

⁵ İbn Şeddad, *Baybars Tarihi*, s. XIII-XVI; İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, s. 341-342; Koprman, *Makaleler*, s. 81-107; Şeşen, *Sultan Baybars ve Devri*, s. 6-20; Koçak, "Arap Kaynaklarında Türk Memlûk Sultanı Baybars", s. 1101-1116.

Aybek et-Türkmanî'nin suikast sonucu öldürüldüğünü öğrenen Seyfeddin Kutuz ve diğer memlûklar, olayı düzenleyen Şecerüddür'ü feci bir şekilde öldürmüşlerdir. İbn Kesir onun için "sonu kötü bitti ve adı, resmi, şekli kalmadı; tanınmaz oldu" ifadelerini kullanmıştır.⁶

Memlûklar, saltanatın verasetle intikali kaidesine inanmıyorlardı. Bu yüzden hükümdarlık makamı, herhangi bir sultanın vefatından sonra, Memlûk emirlerinin büyükleri arasında çekişme nedeni olmuştur. Bir Memlûk sultanı öldüğü zaman, emirlerin büyükleri toplanır ve ölen sultanın oğlunu babasının yerine sultan tayin ederlerdi. Ancak bunu veraset kaidesine inandıkları için değil, emirler arasında en kuvvetlisinin ortaya çıkarak diğerlerini bertaraf etmesine kadar geçici bir hal tarzı olarak gördükleri için yaparlardı. Sultan Aybek et-Türkmanî'nin öldürülmesinden sonra büyük emirler arasında Mısır'da aynı durum yaşandı. Emirlerin ileri gelenleri toplanarak Aybek et-Türkmanî'nin henüz onbeş yaşında olan oğlu Nureddin Ali'yi sultan olarak seçtiler (12 Nisan 1257). Nitekim bir müddet sonra büyük emirler arasında rekabet baş gösterdi. Seyfeddin Kutuz, Nureddin Ali'nin saltanat naibi ve emirler arasında en kudretlisiydi. Moğolların Hülagu Han komutasında, Abbasi Hilâfeti'ni yıktıktan sonra Suriye'ye ulaştıkları haberinin gelmesi üzerine Seyfeddin Kutuz, Mısır ileri gelenlerini ve emirleri toplayarak, Müslümanların düşmanlarıyla savaşacak güçlü, kuvvetli bir sultana ihtiyacı olduğunu söylemiştir. Nureddin Ali'nin böyle zor durumların adamı olmadığını belirterek ancak herkesin itaat edeceği kudretli bir kişinin sultan olmasıyla Moğollara karşı konulabileceğini ifade etmiştir. Orada hazır bulunan kişiler; "bu iş için senden başkası yoktur", dediler. Böylece Seyfeddin Kutuz, Memlûk Devleti'nin yeni sultan oldu (12 Kasım, 1259).⁷ Aslında Seyfeddin Kutuz, Bahrî Memlûklarından değildi. Kendisinden nakledildiğine göre, Harezmsah Celaleddin Mengübertî'nin akrabasıydı. Asıl adı Mahmud'du ve çok küçük yaşta esir edilip Dımaşk'ta satılmış, sonunda Aybek et-Türkmanî'nin memlûkları arasına katılmıştır. Zaman içinde gösterdiği başarılar ile etkinliği artmış ve Sultan'ın en büyük

⁶ İbn Şeddad, *Baybars Tarihi*, s. XIII-XVI; İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, s. 355-356; Koprman, *Makaleler*, s. 81-107; Şeşen, *Sultan Baybars ve Devri*, s. 6-20; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s. 226; Koçak, "Arap Kaynaklarında Türk Memlûk Sultanı Baybars", s. 1101-1116.

⁷ İbn Şeddad, *Baybars Tarihi*, s. XIII-XVI; İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, s. 382; Koprman, *Makaleler*, s. 81-107; Şeşen, *Sultan Baybars ve Devri*, s. 6-20; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s. 226.

yardımcısı haline gelmiştir. Seyfeddin Kutuz'un sultan olduğu dönemde Suriye, Moğol istilâsına maruz kalmıştır. Herkes ondan Yakın Doğu'da kimsenin karşılarında durmaya muvaffak olamadığı Moğol tehlikesini durdurmasını bekliyordu.⁸

Memlûk Devleti'nin yeni sultanı Seyfeddin Kutuz, Moğolların Mısır üzerine yürümelerini engellemek ve onları Şam'dan atmak için olağanüstü gayret ve fedakârlık göstermiş, düşmanı olan Bahrî Memlûkları ile barışmış ve onları hizmetine almıştır. Seyfeddin Kutuz ile Bahrî Memlûkların ileri gelenleri arasındaki eski düşmanlıklar Moğol istilası nedeniyle bir süreliğine unutulmuştur. Bu barış sürecinde Rukneddin Baybars, adamlarıyla birlikte Gazze bölgesinde bulunuyordu. Seyfeddin Kutuz onu yanına çağırması ve ona Kalyop şehrini ikta olarak vermiştir. Rukneddin Baybars bunun üzerine tekrar Kahire'ye dönmüş ve Seyfeddin Kutuz'un hizmetine girmiştir. Bu olumlu ittifakın sonucu olarak Rukneddin Baybars liderliğindeki Bahrî Memlûkları, Ayn-ı Calut zaferinin kazanılmasında Seyfeddin Kutuz kadar önemli rol oynamışlardır. Ayn-ı Calut Savaşı'ndan önce Rukneddin Baybars, Moğollara karşı mutlaka savaşılmasında ısrar etmiş, Seyfeddin Kutuz ve arkadaşlarını cesaretlendirmişti. Öncü kuvvetlerin komutanı olarak düşmanla ilk temasa o geçmiş ve savaşta büyük kahramanlık göstermiştir. Zaferden sonra düşmanı takibe koyularak takviye alan Moğolları Hims yakınında yeniden bozguna uğratmış ve onları Fırat'ın doğusuna atmıştı. Bahrî Memlûklar, 1250 yılında Mansure'de Haçlıları, 1260 yılında Ayn-ı Câlut'ta Moğolları yenerek, İslam dünyasını iki büyük tehlikeden kurtarmışlardır. Yaklaşık 700-800 kişiden meydana gelen el-Melikü's-Sâlih Necmeddin Eyyûb'un bu memlûkları çok seçkin, enerjik ve birbirlerine son derece sadık kişilerden oluşmaktaydı. Bunlar daha önce Turanşah'a, Aybek et-Türkmanî'ye ve Seyfeddin Kutuz'a karşı mücadele etmişlerdi. Bilhassa Rukneddin Baybars gözü yükseklerde olan, korkusuz, son derece enerjik ve ihtiyatlı bir kişiydi. Ayn-ı Calut Savaşı ile Moğol tehlikesinin ortadan kaldırılmasından sonra Bahrî Memlûklar ile Seyfeddin Kutuz arasındaki eski düşmanlıklar tekrar gündeme gelmiştir. Seyfeddin Kutuz, Aktay el-Câmedâr ile Şecerüddür'ün öldürülmelerinde ve Bahrî Memlûklarının Mısır'dan kovulmasında önemli rol oynamıştı. O,

⁸ Koprman, *Makaleler*, s. 81-107; Şeşen, *Sultan Baybars ve Devri*, s. 6-20.

Rukneddin Baybars ve arkadaşlarının 1257 ve 1258 yıllarında Mısır üzerine yaptıkları iki saldırıyı da başarıyla püskürtmüştür. Bu gelişmelerin neticesinde Bahrî Memlûkları Filistin'de yersiz-yurtsuz zor bir hayat yaşamışlardı. Bütün bunlara Seyfeddin Kutuz'un Rukneddin Baybars'ı Haleb naibliğine tayin etmeye söz verdiği halde bu kararından vazgeçmesi de eklenince iki taraf arasındaki güven eksikliği ve rekabet yeniden alevlenmiştir. Taraflar arasındaki bu hesaplaşma Moğol istilası sebebiyle geçici olarak ertelenmişti. Şimdi ise Moğol tehlikesi Ayn-ı Calut Savaşı ile ortadan kaldırılmış ve Moğollar Fırat'ın doğusuna kadar atılmıştı. Nihayet, Seyfeddin Kutuz, tayinleri tamamladıktan sonra, ordunun başında beraberinde Rukneddin Baybars ve arkadaşları da varken 4 Ekim 1260 Salı günü Dımaşk'tan Mısır'a hareket etti.⁹

Seyfeddin Kutuz ve ordusu Mısır'ın girişindeki el-Kusayr denilen yere gelince Sultan'ın otağı kuruldu. Memlûk Ordusu'ndaki askerlerin büyük çoğunluğu yakındaki Salihyye bölgesine varmıştı. Seyfeddin Kutuz'un yanında kumandanları ve az sayıda asker kalmıştı. Sultan'ın otağı kurulduğu sırada bir tavşanın önünden fırlaması üzerine Seyfeddin Kutuz, okunun yayını gerdi ve tavşanı avlamak için peşine düştü. Rukneddin Baybars ve arkadaşları Seyfeddin Balaban el-Reşîdî, Seyfeddin Bahadır el-Muizzî, Bedreddin Bektut el-Çevgendâr, Seyfeddin Baydoğan el-Ruknî, Alâeddin Enes el-İsfahânî, Seyfeddin Balaban el-Hârûnî ve Aledmeddin Savn daha yoldayken bir fırsatını bulurlarsa Seyfeddin Kutuz'u öldürmeyi kararlaştırmışlardı. Seyfeddin Kutuz'un avlanmak için karargâhtan uzaklaşması üzerine onlar da atlarına binip peşine düştüler. Seyfeddin Kutuz ve Bahrî Memlûkların ileri gelenleri gözlerden uzaklaşınca Enes el-İsfahânî bir istekte bulunmak için Seyfeddin Kutuz'a yaklaştı. Sultan onun isteğini kabul edince, o da teşekkür için elini öpmek istediğini söyleyerek eline sıkıca yapıştı. Bunun üzerine Rukneddin Baybars kılıcıyla Seyfeddin Kutuz'un omzuna bir darbe indirdi. Diğerleri de onu takip etmiş ve Seyfeddin Kutuz'u öldürüp oraya gömen Bahrî Memlûkların ileri gelenleri, bu olayın hemen ardından atlarının üzerinde ellerinde kılıçlarla otağa geldiler. Askerler ne olup bittiğini bilmiyordu. Doğru otağa girdiler ve orada bulunan Atabek Fariseddin Aktay'a durumu bildirdiler.

⁹ İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, s. 388; Şeşen, *Sultan Baybars ve Devri*, s. 6-20; Koçak, "Arap Kaynaklarında Türk Memlûk Sultanı Baybars", s. 1101-1116.

Atabek Fariseddin Aktay bu zor durumu kabullenmek zorunda kalmıştır. Bu sırada Seyfeddin Kutuz'un öldürüldüğünü öğrenen İzzeddin Aybek el-Muhammedî, kılıcını çekip Rukneddin Baybars'ın üzerine yürümüştür. Bu gergin ortamda Atabek Fariseddin Aktay "olan olmuş, eğer Seyfeddin Kutuz hayatta olsa veya bir oğlu olsa sizinle önce ben savaşırım. Bu tehlikeli işi göze alan kişi bunu başkaları için değil, kendisi için yapmıştır. Onu kim öldürdüyse sultan olmaya en layığıdır" dedi. Rukneddin Baybars "Ben öldürdüm" deyince onunla beraber olan diğer emirler bu sözü onayladılar. Bazı emirler, Rukneddin Baybars'ın sultan olmasına itiraz etmiş ve kısa süreli bir anlaşmazlık çıkmıştır. Ancak Rukneddin Baybars, Bahrî Memlûklarının lideri olmasından dolayı gerçekte bu makama en uygun kişiydi. Bunun üzerine Atabek Fariseddin Aktay ve emirlerin büyük çoğunluğu ona saltanat biatı yapmış ve Rukneddin Baybars, ülke idaresini ele alarak Memlûk tahtına oturmuştur. Yeni Sultan, "el-Melikü'l-Kahir" unvanını aldı.¹⁰ Bu nedenle her yerde sevinç davulları vuruldu ve ıslıklar eşliğinde liderlik borusu öttürüldü. Seyfeddin Kutuz ve Ayn-ı Câlût kahramanlarını karşılamak için Kahire şehrinin caddeleri ve sokakları zafer süsleriyle donatılmıştı. Ancak çok hızlı gelişen olaylar Seyfeddin Kutuz'un katli ve Rukneddin Baybars'ın 22 Ekim 1260 tarihinde Memlûk Devleti'nin hükümdarı olması ile neticelenmişti. Sultan için yapılan biat merasiminde vezir Zeyneddin Yakub b. Abdürrafi b. el-Zübeyr Sultan'a "el-Kahir" ünvanının uğursuz olduğunu ve bunu değiştirmesinin iyi olacağını söyledi. Bunun üzerine Sultan Baybars, kullandığı ünvanı "el-Melikü'z-Zâhir" şeklinde değiştirerek Memlûk Devleti'nin bağımsız bir sultanı olarak tahta çıkmıştır.¹¹

¹⁰ İbn Şeddad, *Baybars Tarihi*, s. XIII-XVI; İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, s. 392-393; Şeşen, *Sultan Baybars ve Devri*, s. 6-20; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s. 229.

¹¹ Gregory Abû'l-Farac, *Abu'l-Farac Tarihi*, (Çev. Ömer Rıza Doğrul), C. II, TTK Basımevi, Ankara, 1999, s. 578; İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, s. 392-393; Kopruman, *Makaleler*, s. 81-107; Şeşen, *Sultan Baybars ve Devri*, s. 6-20; Koçak, "Arap Kaynaklarında Türk Memlûk Sultanı Baybars", s. 1101-1116.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. SULTAN BAYBARS'IN HAYATI

1.1. SULTAN BAYBARS'IN ÇOCUKLUĞU, GENÇLİĞİ VE MISIR'A GELİŞİ

Türk-İslam Tarihi'nin en büyük sultanlarından biri ve yaptıklarıyla Memlûk Devleti'nin gerçek kurucusu ve en ünlü hükümdarı olan el-Melikü'z-Zahir Rükneddin Baybars¹² el-Bundukdârî¹³ es-Salihi¹⁴ soy olarak Kıpçak Türklerinin Borlı (Börili) boyundandır. Bilindiği gibi Kıpçaklar, Kimeklerin bir koludur. Onlar, XI. yüzyılda, yine Kimek federasyonundan olan Kumanların ardından Orta Asya'dan Karadeniz'in kuzeyindeki Kıpçak bozkırlarına gelmişlerdir. Bu sebeple, Avrupalılar tarafından Kuman adıyla anılırlar.¹⁵

Sultan Baybars'ın doğum tarihi hakkında iki farklı görüş mevcuttur. Bunlardan ilki birçok tarihçinin kabul ettiği 1223 tarihidir.¹⁶ Bu konudaki ikinci bir görüş ise, İbn

¹² Baybars: Divanü Lügati't-Türk'ten itibaren, eski lehçelere ait lügatler "bay" sözcüğünü zengin anlamında kaydetmektedir. Bugünkü lehçelerde de bu anlam devam etmektedir. Ayrıca bu sözcük Doğu Türkçesinde bazı hayvan adlarının başında kullanılarak, bunların iyi ve iri cinsilerini ifade eder. Bunların bazıları şahıs adı olarak da kullanılır. Bay-sungur, Bay-bars gibi. "Bay" kelimesi bazı lehçelerde kahraman ve serdar anlamlarına da gelir. Bu anlamda bazen bir unvan olarak kullanılmıştır. Tuman-Bay, Kayıt-Bay, Bars-Bay gibi (Bkz. Fahir İz, " Bay", *İslam Ansiklopedisi (İA)*, II, Maarif Matbaası, İstanbul, 1944, s. 356). "Bars(Pars)" ise, av için Türklerin besledikleri bir tür kaplandır. Eski Türk aylarından üçüncü ayın adı da Bars'dır. (Bkz. Besim Atalay, *Türk Büyüklere veya Türk Adları*, Devlet Basımevi, İstanbul, 1935, s. 31) Baybars Memluk emirlerinde adet olduğu üzere kendisine şahsi arma olarak bars'ı kabul etmiştir. (bkz. Fuat Köprülü, Baybars I, *İslam Ansiklopedisi (İA)*, II, s. 362; Koçak, "Arap Kaynaklarında Türk Memlûk Sultanı Baybars", s. 1101).

¹³ Bundukdar Farsça iki sözcükten oluşmuş bir isimdir. "Bunduk" fındık anlamındadır. Okla atılmak için fındık şeklinde yapılmış yuvarlak çamurlara denir. Yayın kirişinin ortasına yerleştirilerek atılır. "Dar" sözcüğü de, Farsça tutan anlamındadır Bundukdar hükümdarın veya emirin arkasında deriden yapılmış fındık çuvalını taşıyan ve bu işe memur edilen kişiye verilen addır. Bundukdârî, Bunduk adı verilen yayı yapan kimseye mensup olan anlamına gelmektedir.(Bkz.İbn Şeddad, *Baybars Tarihi*, s. XII).

¹⁴ Eyyübi Devleti'nin yedinci sultanı el-Melik'üs-Salih Necmeddin Eyyüb'ün memluku olduğu için Sultan'ın ismine nispetle bu künye kendisine verilmiştir. (Bkz.İbn Şeddad, *Baybars Tarihi*, s. XIII).

¹⁵ İbn Abdüzzâhir, Muhyiddin Abdullah, *er-Ravz'uz-Zâhir fi Sireti el-Melikü'z-Zâhir*, nşr. Abdülaziz el-Huveytur, Riyad, 1976, s. 46. Şeşen, *Sultan Baybars ve Devri*, s. 9-11; Koçak, "Arap Kaynaklarında Türk Memlûk Sultanı Baybars", s. 1101-1116.

¹⁶ İbn Şeddad, *Baybars Tarihi*, s. XII-XVI; Andre Clot, *Kölelerin İmparatorluğu Memlûkların Mısırı*, (Çev. Turhan Ilgaz), Epsilon Yay. İstanbul, 2005, s. 31; Amin Maalouf, *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*, (Çev. Ali Berktaş), YKY, İstanbul, 2011, s. 228.

Şeddad'ın Sultan Baybars'ın sütkardeşi ve kader arkadaşı Bedreddin Bayseri'den nakline göre, Sultan Baybars 1227 yılı civarında Kıpkaç ülkesinde doğduğu bilgisidir. Bugünkü Kazaklara göre onun doğduğu yer, Hazar denizinin kuzeyinde Ural nehri kıyısındaki Atırav şehri civarındır. Ayrıca Sultan Baybars, soy olarak hanlar sülalesinden gelir.¹⁷

Sultan Baybars, on dört yaşlarında iken Moğollar, 1241 yılında Kırım civarına gelmişlerdi. Sultan Baybars'ın mensup olduğu aşiretin ileri gelenleri, Ulak Hükümdarı Anar (Üner) Kaan'a müracaat ederek Moğollardan kaçmak için kendilerini Sudak Denizi (Azak Denizi)'nin batısına geçirmesini istediler. Ulak Hükümdarı Anar onların isteğini kabul etmiş ve 1242 yılında onları denizin batısındaki bir vadiye geçirmiştir.¹⁸ Bu dönemde Moğol istilasından kaçan Doğu Sibiry kökenli ve soy olarak Türk olan boyların yerleşmiş oldukları Kıpçak (Koman) steplerinden çok sayıda memlûk geliyordu.¹⁹ Sultan Baybars'ın aşiretine de bir baskın yapılmış ve bu bölgede yağma hareketleri yapılarak birçok kişi esir alınmıştır.²⁰ Esir alınanların arasında Sultan Baybars ile Bedreddin Beyseri de vardı. Her ikisi, bir esir tüccarına satılıp Sivas'a getirilmişler ve buradan sonra iki arkadaş birbirlerinden ayrılmışlardı. Daha sonra Haleb'te İbn Fülehy (İbn Kılıç) Hanı'nda tekrar buluşmuşlardır.²¹

Sultan Baybars yanında başka bir memlûk ile beraber, bir köle tüccarı tarafından Haleb'ten Hama'ya getirildi. Sahibi olan tüccar, genç bir köle olarak onu ve arkadaşını pazarda Hama sahibi el-Melikü'l-Mansur'a satmak istemişti. Yaşı küçük olan el-Melikü'l-Mansur böyle işlerde annesine danışırdı. Bunun üzerine Sultan Baybars ve arkadaşı onun annesine gösterildiler. Annesi, el-Melikü'l-Mansur'a, esmer ve bir gözünde beyaz bir leke olan Sultan Baybars'ın bakışını beğenmediğini, ondan oğluna hayır gelmeyeceğini, alırsa beyaz olan arkadaşını almasını tavsiye etti. Oğlu el-Melikü'l-Mansur ise her ikisini

¹⁷ İbn Şeddad, *Baybars Tarihi*, s. XII-XVI; Şeşen, *Sultan Baybars ve Devri*, s. 9-11.

¹⁸ Şeşen, *Sultan Baybars ve Devri*, s. 9-11.

¹⁹ Clot, *Kölelerin İmparatorluğu Memlûkların Mısırı*, s. 32.

²⁰ Yiğit, *Memlûkler*, s. 41; Şeşen, *Sultan Baybars ve Devri*, s. 9-11; Clot, *Kölelerin İmparatorluğu Memlûkların Mısırı*, s. 32; Koçak, "Arap Kaynaklarında Türk Memlûk Sultanı Baybars", s. 1101-1116.

²¹ İbn Şeddad, *Baybars Tarihi*, s. XII-XVI; Şeşen, *Sultan Baybars ve Devri*, s. 9-11.

almamıştır.²² Bu sırada Emir Alâeddin Aytekin el-Bundukdâr, Eyyûbî Devleti'nin yedinci Sultanı el-Melikü's-Salih Necmeddin Eyyûb tarafından Hama kalesinde mecburi ikamete mahkûm edilmişti. Hama'da hapis olan Alâeddin Aytekin el-Bundukdâr, Sultan Baybars ve arkadaşını beğenmiş, ikisini de satın alıp memlûkları arasına katmıştır. Alâeddin Aytekin el-Bundukdâr, Mısır Eyyûbî hükümdarı el-Melikü's-Salih Necmeddin Eyyûb tarafından affedilince, Baybars ile birlikte tekrar Kahire'ye gelmiştir.²³

Daha sonra Eyyûbî Sultanı el-Melikü's-Salih Necmeddin Eyyûb, bir meseleden dolayı 1246 yılında Alâeddin Aytekin el-Bundukdâr'ı tutuklatmış ve geçici olarak onun memlûklarına ve mallarına el koymuştur. Bu memlûklar arasında Sultan Baybars da vardı. Onu, kabiliyetli ve sultanlara yaraşır bir memlûk olarak gördüğü için kendi hizmetine almıştır.²⁴ Bu olaydan sonra Kahire'ye gelen Sultan Baybars, Eyyûbî Sultanları içerisinde Türklere en ziyade ehemmiyet vermiş olan ve Türklere Bahrî Memlûkları²⁵ diye isimlendirilen askeri bir zümreyi teşkil etmiş olan el-Melikü's-Salih Necmeddin Eyyûb'un hassa alayına geçmiştir. Sultan Baybars'ın ad zincirindeki el-Bundukdarî künyesi Alâeddin Aytekin el-Bundukdâr'ın memlûklarından biri olmasından dolayı verilmiştir. Ayrıca Sultan Baybars, es-Salihî künyesini ise el-Melikü's-Salih Necmeddin Eyyûb'a nispetle resmi yazışmalarında, para ve hutbelerde kullanmıştır.²⁶

Sultan Baybars, Nil nehri üzerindeki Ravza adasındaki kalede oturdukları için Bahrî Memlûkları adıyla anılan el-Melikü's-Salih Necmeddin Eyyûb'un memlûkları arasına

²² İbn Şeddad, *Baybars Tarihi*, s. XII-XVI; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, s. 268; Şeşen, *Sultan Baybars ve Devri*, s. 9-11.

²³ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, s. 268; Şeşen, *Sultan Baybars ve Devri*, s. 9-11; Koçak, "Arap Kaynaklarında Türk Memlûk Sultanı Baybars", s. 1101-1116.

²⁴ İbn Abdüzzâhir, *er-Ravz'uz-Zâhir fî Sîreti el-Melikü'z-Zâhir*, s. 47; Şeşen, *Sultan Baybars ve Devri*, s. 11.

²⁵ Bahrî Memlûkler: Eyyübilerin son sultanlarından olan el-Melikü's-Salih Necmeddin Eyyub, binicilikleri, savaşçılıkları, sadakatleri, güzellikleri ve soylu oluşları gibi mezzetleri yüzünden pek çok Kıpçak memlûk esiri satın almış ve onlara hususî bir özen göstermiştir. Eyyubî Devleti'nde hiçbir hükümdarın toplamadığı kadar çok sayıda Türk memlûk askeri toplamıştır. Necmeddin Eyyûb Mısır'da çoğalan bu memlûkların arasından çoğunluğunu Kıpçak ve Harezmlî askerlerin oluşturduğu ayrı bir memlûk zümresi kurmuştur. Nil nehri içindeki er-Ravza adasını müstahkem bir hâle getirdikten sonra kara ile irtibatını kesip bu memlûkları buraya yerleştirmiştir. Araplar Nil nehri için Bahru'n-Nil (Nil Denizi) diyorlardı. Nil'e izafeten el-Memâlikü'l-Bahriyye (Bahrî Memlûklar) diye adlandırılmıştır. (Kopruman, *Makaleler*, s. 85).

²⁶ İbn Şeddad, *Baybars Tarihi*, s. XII-XVI; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, s. 268; Şeşen, *Sultan Baybars ve Devri*, s. 10-11; Koçak, "Arap Kaynaklarında Türk Memlûk Sultanı Baybars", s. 1101-1116.

katıldığı sırada yirmi yaşı civarında genç, dinamik, korkusuz, atılgan ve zorluklar karşısında yılmayan bir askerdi. Bu özelliklerinden dolayı el-Melikü's-Salih Necmeddin Eyyûb'un dikkatini çekmiş ve bir grubun başına yönetici olarak tayin edilmiştir. Buna rağmen, S. Runciman onun için “yerinden oynamaz bir kalas” diyerek hoş olmayan ifadeler kullanmıştır. Ancak S. Runciman onu, daha önce aynı adı taşıyan Rukneddin Baybars es-Salihî (Ölm.1245) ile karıştırmıştır. Bu kişi, Sultan Baybars değildir. Sadece isim benzerliği vardır.²⁷

Bahrî Memlûklar askeri birliğinde birçok savaşa katılmış olan Sultan Baybars, Haçlılara karşı verilen mücadelede el-Melikü's-Salih Necmeddin Eyyûb'un ordusunda yer almış ve onlara karşı elde edilen askeri başarılarında önemli bir rol oynamıştır. Askeri açıdan yetenekli olması ve görevinde gösterdiği başarılar nedeniyle Sultan Baybars, Bahrî Memlûklar askeri sınıfının içinde emirliğe kadar yükselmeyi başarmıştır.²⁸

1.2.SULTAN BAYBAR'S'IN EĞİTİMİ

Sultan Baybars'ın aldığı eğitim, o dönemde her memlûk için uygulanan iki temel eğitim sistemini içermekteydi. Orduda çok önemli bir konuma sahip olan memlûk eğitiminin ilk aşaması temel dini eğitimidir. İkinci aşaması ise mükemmel bir askeri eğitimidir. Genel olarak on ile on dört yaşlarında satın alınan genç memlûk askerleri, çoğunlukla satın alındığı dönemde eğitimi ve dini bilgisi olmayan kişilerden seçilirdi. Bu gençler dini eğitim için genellikle animist inançlara sahip ve askeri eğitimin verimli olması için de fiziksel ve zihinsel yetenekleri olan kişilerden seçilirdi. Olağanüstü bir talih sonucu yazgısını değiştirecek olan askeri birliğe katılmadan önce, ahlaki, zihinsel, fiziki ve dinsel uzun bir çalışma süreci onu bekliyordu. Geleceğin önemli askerlerinin yetiştirildiği eğitim sürecinde temel bölüm, İslamiyet'in öncüsü olmak iddiasındaki bir devlette, elbette dinin öğretilmesiydi. Uzaktaki ülkelerinden bir dine bağlı olmadan gelmiş olan bu memlûklar, asker yapılmadan önce iyi bir Müslüman haline getiriliyorlardı. Memlûklara önce Arap

²⁷ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, s. 268; Şeşen, *Sultan Baybars ve Devri*, s. 11.

²⁸ Şeşen, *Sultan Baybars ve Devri*, s. 11.

harfleri, şeriatın ilkeleri, dualar, bir süre sonra bir parça ilahiyat, okuma, biraz hesap, adap ve Kur'an'dan ezber öğretiliyordu. Ender istisnalar bir yana bırakılırsa, genç memlûkların eğitimleri çok ilerilere götürülüyordu. Aralarında pek az entelektüel çıkmıştır. Kendi aralarında Türkçe konuşmakla beraber halktan ayrı olarak yaşadıklarından dolayı Arapça bilgileri yetersizdi.²⁹ İyi bir memlûk olarak yetiştirilen Sultan Baybars'ın da Arapça'yı iyi konuşmadığı ve bu nedenle Atabek Aktay'ın bazen onun tercümanlığını yaptığı bilgileri mevcuttur.³⁰

Genç memlûk askerlerine temel dini bilgi verildikten sonra bu eğitimin ikinci ve en önemli aşaması olan askeri eğitime geçilmekteydi. Bu genç memlûkların öncelikle iyi bir asker olması beklendiğinden, kendilerine bu hedefin gerçekleşmesi için her türlü askeri eğitim verilmekteydi. Dönemin şartları düşünüldüğünde askeri eğitim için binicilik ve o dönemde kullanılan savaş malzemelerini kullanabilme becerisi her şeyden önce geliyordu. Bunun gereği olarak genç memlûklar, atlar ve silahlar konusunda uzman olarak yetiştirilmekteydi. Askeri eğitimin yanında tüm memlûklara fiziksel olarak hazır bir asker olmanın gereği olan sporlar öğretilmekteydi. Özellikle polo, okçuluk, güreş, at yarışı, bijeng, avcılık ve topuz kullanmayı öğrenirlerdi. Sultan Baybars da her memlûk gibi dini ve askeri eğitim almıştır. Ancak bu eğitimlerin dışında iyi bir eğitim aldığı söylenemez. Buna rağmen ilme ve ilim adamlarına saygı duyar ve onlara büyük hürmet gösterirdi.³¹

1.3.SULTAN BAYBARS'IN ŞAHSİYETİ

Sultan Baybars, fiziksel olarak mavi gözlü, esmer tenli, mavi gözlerinden birini kısmen örten beyaz bir lekesi olan, uzun boylu, sakallı, yüksek sesle konuşan, gür sesli, heybetli, güçlü, enerjik, korku ve yılma nedir bilmeyen, güzel görünüşlü biriydi.³²

²⁹ Clot, *Kölelerin İmparatorluğu Memlûkların Mısırı*, s. 31-38.

³⁰ Şeşen, *Sultan Baybars ve Devri*, s. 76.

³¹ Şeşen, *Sultan Baybars ve Devri*, s. 76; Clot, *Kölelerin İmparatorluğu Memlûkların Mısırı*, s. 31-38.

³² İbn Şeddad, *Baybars Tarihi*, s. XII-XVI; Agnerli Grigor, *Okçu Milleti Tarihi*, (Çev. Hrand D. Andreasyan), Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2007, s. 68; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, s. 268; Şeşen, *Sultan Baybars ve Devri*, s. 74-80; Clot, *Kölelerin İmparatorluğu Memlûkların Mısırı*, s. 31-38.

Müslümanlara şefkat gösteren, himmeti yüksek, ileri görüşlü, atılgan, şecaatli, cesur, saltanat işlerine itina ile bakan ve hükümdarlık vasıflarını eksiksiz olarak taşıyan bir kimseydi. İslam'ın ve Müslümanların zaferi için sağlam bir azmi vardı. Hükümdarlık prensiplerini tam olarak tatbik ederdi.³³ Savaşlara bizzat katılır, ön saflarda çarpışır ve kendini tehlikelere atmaktan çekinmezdi. Daima birinci planda olmak istediğinden dolayı kıskanç bir tarafı da vardı. Bunun yanında tüm işlerinde çok ihtiyatlı biriydi. Bu özelliğinin gereği olarak atını ve silahlarını daima yanında hazır bekletirdi. Dini kurallara ve ahlaki değerlere büyük önem verirdi. Adildi. Halka karşı merhametli olmakla beraber zalimlere karşı acımasızdı. Çevresindeki insanlara karşı cömertti. Giyeceği ve yiyeceği konusunda aşırıya kaçmazdı, tutumluydu. Aynı zamanda suç işleyenleri şiddetle cezalandıran, çok müsadere yapan ve halktan çok vergi alan bir hükümdardı. Emirler kendisinden o kadar korkarlardı ki bir şikâyette bulunmak için yanına izinsiz girmeye cesaret edemezlerdi. İktidarına karşı gelene veya otoritesini sarsacak bir harekette bulunana ceza vermekte tereddüt etmezdi. İki kişiye çok güvenirdi. Bunlardan birincisi Bilik el-Haznedâr'dı. Askerlerin idaresini ve iktaların dağıtımını ona bırakmıştı. Vezir Bahâeddin b. Hınnâ ise güvendiği diğer devlet adamıydı ki kendisine ait malının idaresini, kadıların ve sivil görevlilerin yönetimini ona bırakmıştır.³⁴

Sultan Baybars her gün ya ata biner, avlanır, atış talimi yapar veya halkın şikâyetlerini dinlerdi. Müthiş bir enerjisi vardı ve yorulmak nedir bilmezdi. Ülkenin bir bölgesinden diğerine at sırtında giderek buralardaki şehirleri ve kaleleri sık sık teftiş ederdi. Bazen kılık değiştirerek halkın arasında dolaşarak asayiş kontrol ederdi. Devrindeki şairlerden Seyfüddeve el-Mihmandâr onun için "bir gün Mısır'da, bir gün Hicaz'da, bir gün Şam'da, bir gün Haleb'in köylerinde" diyerek enerjisini takdir eden sözler söylemiştir.³⁵

Sultan Baybars, hükümdar olunca adalet sisteminin hızlı, düzenli ve adil olarak işlemesi için büyük çaba gösterdi. Kadılar ile beraber Dâru'l-Adl'de oturur ve davaları

³³ İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, s. 467-470.

³⁴ İbn Şeddad, *Baybars Tarihi*, s. 129-174, Şeşen, *Sultan Baybars ve Devri*, s. 74-80; Koçak, "Arap Kaynaklarında Türk Memlûk Sultanı Baybars", s. 1101-1116.

³⁵ İbn Şeddad, *Baybars Tarihi*, s. 129-174; Şeşen, *Sultan Baybars ve Devri*, s. 74-80.

takip ederdi. Halkın şikâyetlerini dinlemek için Pazartesi ve Perşembe günleri düzenli oturumlar düzenlerdi. Kendisini şikâyet eden olursa hâkim karşısına çıkmaktan çekinmezdi. Emirler ve büyük bürokratlar hakkında şikâyet olursa bu iddiaları mutlaka araştırır ve suçu sabit olanları hâkim karşısına çıkarırdı. Sultan Baybars'ın hükümdarlık döneminde, en büyük kumandanlar bile ne Müslüman halktan bir kimseye ne de Yahudi veya Hıristiyanlara bir haksızlıkta bulunamazdı. Herhangi bir gayr-i Müslim veya Müslüman halktan biri hükümetten ya da emirlerden birisi için bir davada bulunursa davaları kabul edilir ve şikâyet edilen kişi yargılanırdı.³⁶

Sultan Baybars, Karafe'de bir kuyu kazdırmıştı. Cemaleddin Mahmut adlı kişi Sultan Baybars'ın Şam'da olmasından istifade ederek kuyu inşaatı için hazırlanmış olan taşlara el koymuş ve kendisine ait kuyuda kullanmıştır. Sultan Baybars, padişah olduktan sonra kuyuyu bu kişinin elinden almak için kendi iktidarını yani gücünü kullanmayarak onu mahkemeye vermiştir. Çünkü Sultan, kendisi hakkındaki davaları da kadılara götürürdü. Kadı İbn Halef'in huzurunda hasmı ile karşılaşmış ve yargılama sonucunda davayı kazanmıştır. Ayrıca bu kişiye kuyu için harcadığı ücreti de geri vermiştir.³⁷

Modern bazı tarihçiler onu, iktidarı için her şeyi mubah gören bir hükümdar gibi gösterirler. İbn Şeddad bunun doğru olmadığını kendi eserinde verdiği örneklerle belirtmiştir. İbn Şeddad onun af severliğinden bahsederken bazı örnekler verir. Bunlar arasında, son Eyyubî Sultanı Turanşah'ın öldürülmesi sırasında bir gurubun onu öldürmek hususunda anlaştıklarını ancak sadece yaralandığını daha sonra sultan olunca bu kişileri affettiğini söyler. Seyfeddin Kutuz'un öldürüldüğü sırada İzzeddin Aybek el-Muhammedî ileri atılarak Baybars'a ağır sözler söylemiş ve kendisini öldürmek için kılıç çekmişti. Sultan Baybars hükümdar olunca ona ceza vermek yerine işleme için yeni topraklar vermiş ve bu iyi niyetin karşılığı olarak İzzeddin Aybek el-Muhammedî, sultan ölünceye kadar onun hizmetinde kalmıştır. Ayrıca Sultan Baybars, karakter olarak herhangi bir işi yapmaya karar verecek olursa, onu gerçekleştirmek için çok çalışır ve onu mümkün olan en

³⁶ İbn Şeddad, *Baybars Tarihi*, s. 129-174; R. Şeşen, *Sultan Baybars ve Devri*, s. 76.

³⁷ İbn Şeddad, *Baybars Tarihi*, s. 129-174; İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, s. 409.

kısa zamanda yapmak için hiçbir fırsatı kaçırmazdı. Bugün yapılacak işi hiçbir zaman ertelemezdî.³⁸

Sultan Baybars tahta çıktıktan sonra bu ve buna benzer geçmişte cereyan eden tatsız olayların üzerine sünger çekmiş ve toplayıcı olmaya çalışmıştır. Nâsireddin Hüseyin el-Kaymarî, Sultan Baybars ve arkadaşları aleyhinde bulunur ve en-Nâsır Salahaddin'i onlara karşı kışkırtırdı. Onun yaptığı bu kötü davranışa karşı Sultan Baybars, tahta çıktıktan sonra onu hapisten çıkarmış ve Filistin'e tayin etmiştir. Bununla beraber bazen sözünde durmadığı ve suçla orantılı ceza vermediğine dair rivayetlerde vardır. Nedeni tam olarak bilinmemesine rağmen Balaban er-Reşîdî, Akkuş el-Borlı, İzzeddin Ugan gibi kendisine en çok hizmet eden kişileri hapse atmış ve bazılarını öldürtmüştür. Kerek emiri el-Melikü'l-Muğîs'e dokunmayacağına dair yeminle söz vermiş ancak daha sonra onu hapse atmıştır. Sultanın verdiği sözü yerine getirmemesinde el-Melikü'l-Muğîs'in Hülagu'ya bu bölgeye sefer yapması için gönderdiği mektubun etkisi vardır. Safed'de esir alınan şövalyelere aman verip vermediği hususu kesin değildir. Bununla birlikte birçok defa sözünde durduğu, düşmanlara iyi davrandığı hatta kendisine karşı isyan edenleri affettiği kesindir. Bazen kıyafet değiştirerek halkın içine karışır ve inzibatı kontrol ederdi. Müslüman ya da zimmî olsun halka eşit davranırdı. Çok tutuklama yapardı. Fakat her Recep, Ramazan ve Zilhicce aylarında tutuklulardan bir kısmını affederdi.³⁹

Sultan Baybars'ın hayatı, kahramanlığı ve muharebeleri dillere destan olmuş, halk arasında asırlar boyu devam eden hatıralar bırakmıştır. Sîretü'l-Meliki'z-Zahir Baybars adlı halk destanı bugün bile Arap ülkelerinde halk arasında dolaşmaktadır.⁴⁰ Sultan Baybars, fiziksel olarak çok güçlü biriydi. Bunu, fiziki dayanıklılığını arttıran sert sportif

³⁸ İbn Şeddad, *Baybars Tarihi*, s. 129-174; Şeşen, *Sultan Baybars ve Devri*, s. 74-80; Koçak, "Arap Kaynaklarında Türk Memlûk Sultanı Baybars", s. 1101-1116.

³⁹ İbn Şeddad, *Baybars Tarihi*, s. 129-174, İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, s. 415; Şeşen, *Sultan Baybars ve Devri*, s. 74-80.

⁴⁰ Şeşen, *Sultan Baybars ve Devri*, s. 74-80.

faaliyetlerle daha da güçlendirirdi. Özellikle büyük kas gücü gerektiren topla oynanan polo oyununu çok sever ve bu oyunu sürekli oynardı.⁴¹

Birçok Türk hükümdarı gibi kırmızı içmeyi çok severdi. Arkadaşlarıyla, genellikle haftada iki gün kırmızılı ve musikili eğlence meclisleri düzenlerdi. Bu meclislere katılan el-Kerekiyye diye meşhur olmuş ünlü bir kadın şarkıcısı vardı. Bu kadın iyi konuşur ve çok iyi şarkı söylerdi. Böyle zamanlarda Sultan Baybars çok cömert davranır, 100 bin hatta 200 bin dirhem para dağıtırdı. Bununla beraber bazen içkiyi yasakladığı olmuştur. Hama hükümdarı el-Melikü'l-Mansur'u misafir ettiği sırada özel olarak ona, şarap içme izni vermiştir.⁴²

Sultan Baybars, bilginlere değer verir, onlarla konuşur ve yakın ilişkilerde bulunurdu. Kahire'de bulunan Şeyh Hızır el-Mihrânî'yi şeyh edinmişti. Yine birçok güçlü Türk hükümdarı gibi şeyhlere karşı büyük hürmet beslerdi. Bu hürmetin bir yansıması olarak oğullarından birine onun adını vermişti. Cuma günleri Kahire'de bulunursa onu ziyaret eder, onunla sohbetinde bulunur ve isteklerini yerine getirirdi. Bazı seferlere onu da yanında götürür, ganimetlerden ona ve müritlerine pay ayırırdı. Onun için Kahire'de el-Hüseynîye denilen yerde büyük bir zaviye yaptırmış ve bu zaviye için yıllık 6 bin dirhem tahsisat ayırmıştı. Ayrıca devlet malından ona istediği kadar para veriyordu. Şeyh Hızır'ın her şehirde bir zaviyesi ve bir de halifesi vardı. Çok şımaran bu şeyh ve adamları, Kudüs'teki Kıyâme Kilisesi'ni yağmalamışlar ve papazını öldürmüşlerdi. Aynı şekilde Dimaşk'taki Meryem Kilisesi'ni, İskenderiye Patriği'nin oturduğu kiliseyi de yağmalamışlar ve buraları mescit haline getirmişlerdi. En sonunda Sultan'a, memlûklarına, vezir Bahaeddin b. Hınna ile saltanat naibi Bilik el-Haznedâr'a da dil uzatmaya başlamışlardır. Halktan, Şeyh ve adamları hakkında çok şikâyet gelmeye başladı. Haklarında ahlaka aykırı hareketlerde buldukları, lûtîlik, zina yaptıkları ve uyuşturucu kullandıkları gibi şikâyetler geliyordu. Sultan bunların hareketlerini mercek altına aldı. Şikâyetlerin doğru olduğu iyice anlaşılınca Şeyh Hızır ile ileri gelen müritlerini tutuklattı ve sorguya çekti. Suçlarının sabit

⁴¹ Clot, *Kölelerin İmparatorluğu Memlûkların Mısırı*, s. 30-38.

⁴² Şeşen, *Sultan Baybars ve Devri*, s. 74-80; Koçak, "Arap Kaynaklarında Türk Memlûk Sultanı Baybars", s. 1101-1116.

olması üzerine hapse attı. Tasavvufî hayata ve tasavvuf büyüklerine bu kadar çok değer vermesine karşın Sultan Baybars, bu gibi oluşumların suistimal edilmesine asla izin vermemiştir. Nitekim müridi olduğu Şeyh Hızır'ın bu iyi niyeti kötüye kullandığını gördüğünde onu cezalandırmıştır. Sultan Baybars öldüğü sırada Şeyh Hızır ve yakın müritleri hapisteydi. Sultan Baybars'ın ölümünden hemen sonra Şeyh Hızır 1277 yılında hapiste öldü.⁴³

Sultan, savaşlarda yararlık gösterenleri, emîrlik ve sultanlık döneminde kendisine sadakatle bağlı olanları ve iyilik edenleri gerektiği şekilde mükâfatlandırmıştır. Bunların başında Eyyubî ailesi mensupları, Kalavun es-Sâlihî, Bilik el-Haznedâr, Bedreddin Beyserî, Şemseddin Sungur el-Eşkar ve Şerefeddîn İsâ b. Mühennâ gelir. Sultan, kendisine tabi olan meliklere, emirlere ve askerlere karşı çok cömert davranır ve onların bağlılığını kazanmaya çalışırdı. Eyyubî ailesine mensup kişilerin mallarına ve tahsisatlarına dokunmayarak bunların kendi saltanatı döneminde de devam etmesini sağlamıştır. 1261 yılında Dımaşk'a geldiğinde kendisini ziyarete gelen Hama ve Hıms (Humus) sahiplerine ve diğer emirlere büyük ikram ve ihsanlarda bulunmuştur. Emirlerden her birine 500 ila 5.000 dirhem arasında para dağıtmış, Hama sahibine 100 bin dirhem ile kıymetli hediyeler vermiştir. Her yıl kış gelmeden emirlere ve askerlere kışlık elbise, at, kılıç gibi malzemeler dağıtırdı. Emirler mücevherli kılıçlar, kıymetli elbiseler ve külah gibi hediyeler verirdi.⁴⁴

Kendisine bağlı olan kumandanlara ve daha aşağı rütbede bulunan askerlere her yıl kürkler, kılıçlar, işlemeli kapaklar ve şallar hediye ederdi. Borçlu olan emirlerin borçlarını öder ve atı zayi olan askere hemen at hediye ederdi. Emirlerle beraber sık sık ava çıkar ve onları ağırlardı. Bu sırada nefis yemekler yaptırır, av yapanları mükâfatlandırır ve ziyafetler verirdi. Her Cuma ve Cumartesi günleri arkadaşları ve emirleriyle çok sevdiği polo oyununu oynardı. Askerlere ziyafet verir, atı ölen askerlere 50 dinar, katırı ölene 40 dinar para verir ve sık sık askerlerine at hediye ederdi.⁴⁵

⁴³ Şeşen, *Sultan Baybars ve Devri*, s. 74-80; Koçak, "Arap Kaynaklarında Türk Memlûk Sultanı Baybars", s. 1101-1116.

⁴⁴ İbn Şeddad, *Baybars Tarihi*, s. 129-174, Şeşen, *Sultan Baybars ve Devri*, s. 75-76.

⁴⁵ Şeşen, *Sultan Baybars ve Devri*, s. 74-80; Koçak, "Arap Kaynaklarında Türk Memlûk Sultanı Baybars", s. 1101-1116.

İbn Şeddad, sultanın iyilikleri arasında namazlarını muntazam kılmasını, hac yapmasını, Medine Hastanesi'ne tabipler ve ilaçlar göndermesini belirtir. Ayrıca Seyfeddin Kutuz zamanında konan olağanüstü vergileri kaldırmasını, tüccarları ve ticareti himayesini, onlara haksızlık yapılmasını önlemesini, şehitlerin ailelerine ve fakirlere ihsanda bulunmasını, sofilere para ve zahire dağıtmasını, Hicaz halkına zahire ve para yardımını, Kâbe ile Hz. Peygamberin kabrine her sene muntazam örtüler göndermesini sayar.⁴⁶

1.4. SULTAN BAYBARS'IN SİYASETİ VE İMAR FAALİYETLERİ

Sultan Baybars, ülkeyi yönetme siyasetini ve devlet idare yapısını eski efendisi ve üstadı büyük Sultan el-Melikü's-Sâlih Necmeddin Eyyûb'dan öğrenmişti. Sultan olduktan sonra işleri yoluna koymak için el-Melikü's-Salih Necmeddin Eyyûb'un döneminde uygulanan kanun ve düzenlemeleri yeniden yürürlüğe koydu. Onun kurduğu askeri birlik olan Bahrî Memlûk emirlerini devletin önemli mevkilerine getirdi. Onun gibi, taşkınlık ve yolsuzluk yapanları şiddetle cezalandırmakla beraber hizmetinde başarılı olanları da mükâfatlandırdı. Ülkede adalet ve düzeni sağlamıştır. Mısır halkı, Bahrî Memlûkların daha önce yaptıkları taşkınlıklardan dolayı tedirginlik duymaktaydılar. Yine aynı şeyleri yapmalarından endişeleniyorlardı. Sultan Baybars, devlet düzenini oluşturarak onların endişelerini gidermiş ve kısa zamanda makamına layık bir idareci olduğunu göstermiştir. Eyyubî ailesine mensup kişilerle iyi ilişkiler kurmuş, hapistekilere af çıkarmış ve eski ihtilafları unutmuştur. Seyfeddin Kutuz'un koyduğu olağanüstü vergileri kaldırdı. Bu vergilerin miktarı yıllık 600 bin dinarı buluyordu. Sultan, Bahrî Memlûklarına mensup olup yabancı ülkelerde bulunan askerleri Mısır'a çağırması ve dağılmış halde bulunan Bahrî Memlûklarını bir araya toplamıştır. Dimaşk naibi Alameddin Sencer el-Halebî'ye, Haleb naibi Alâeddin Ali b. Bedreddin Lü'lü'ye, Hama sahibi el-Melikü'l-Mansur'a, Hıms (Humus) sahibi el-Melikü'l-Eşref'e, Sahyun-Berzûye sahibi Osman b. Mengübars'a mektuplar gönderip bağlılık yemini istedi. Avrupa, Mağrib, Yemen, Altınordu ve diğer

⁴⁶ İbn Şeddad, *Baybars Tarihi*, s. 129-174; Şeşen, *Sultan Baybars ve Devri*, s. 74-80; Koçak, "Arap Kaynaklarında Türk Memlûk Sultanı Baybars", s. 1101-1116.

yerlerdeki hükümdarlara Mısır ve Şam'ın hâkimi olduğunu bildiren mektuplar ve hediyeler göndermiştir. Ülkede gerekli olan iç huzur sağlanmıştır.⁴⁷

Hülagu Han'ın 1258 yılında Bağdat'ı alması, son Abbasi Halifesi el-Mustasım Billâh'ı öldürmesinden sonra İslam dünyası yaklaşık üç buçuk yıl halifesiz kalmıştı. Bağdat'ın işgali sırasında Abbasi soyundan sağ kalan kişiler vardı. Bunlardan biri de son Abbasi halifesi el-Mustasım Billâh'ın amcası ve eski halife Mustansır'ın kardeşi Ebu'l-Kasım Ahmet b. Ez-Zâhir b. En-Nâsir'dı. Esmer tenli, güçlü, himmeti yüksek, secaatli ve atılgan bir kimseydi. Sultan Baybars, onu Kahire'ye getirerek biat etmiş ve Abbasi halifeliğini 1261 yılında yeniden kurmuştur. Yeni halife, el-Mustansır Billâh lakabını almış ve Sultan Baybars'a da Kasım ed-Davla unvanı ile Mısır'ın ve Suriye'nin ayrıca bütün fethedilecek ülkelerin hükümdarlığını vermiştir. Sultan Baybars, Kahire'yi büyük bir alay ile dolaşarak, halifenin İslâm diyarını kendisine tevdi ettiğini açıklamıştır. Vezir Bahaeddin bu husustaki fermanı Sultan Baybars'ın önünde taşımıştır. Bunun üzerine her yerde hutbeler halifenin ve Sultan Baybars'ın adına okunmaya başlamış ve sikke onların adına basılmıştır. Halifelik makamının yeniden oluşturulması Sultan Baybars'ın siyasetine uygundu. Sultan Baybars, yeni bir halife ilan ederek hem Abbasi Halifeliği'ni yeniden ihya etmiş, hem de onun sayesinde İslâm hukuk anelerine göre saltanatına bir meşruiyet kazandırmıştır. Ayrıca bu durum, ülke içinde Müslümanlar arasında istikrar ve birlik oluşturmuş, dışta ise Moğollara karşı manevi bir üstünlük sağlamıştır. Daha sonra yeni halife, Sultan Baybars'dan kendisini Bağdat'a göndermesini talep etmiştir. Bu talep üzerine Sultan Baybars, onun için büyük bir askeri birlik hazırlamış ve hükümdarlara yakışır şekilde gerekli her türlü hazırlığı yaptırmıştır. Bağdat'a gitmek için yola çıkan halife, Moğollar ile Hit civarında meydana gelen çarpışmada kaybolunca Sultan Baybars, yine Abbasi soyundan gelen el-Hâkim'i yeni halife ilan ederek kendi yanında ikamet ettirmiştir. Kahire'de kalan Halife el-Hâkim'in ismi, hutbede Sultan Baybars ile birlikte zikredilmekle

⁴⁷ İbn Abdüzzâhir, *er-Ravz'uz-Zâhir fî Sîreti el-Melikü'z-Zâhir*, s.70-72; Şeşen, *Sultan Baybars ve Devri*, s. 25-27; Koçak, "Arap Kaynaklarında Türk Memlûk Sultanı Baybars", s. 1101-1116.

beraber, siyasi faaliyetlerde bulunması yasaklanmıştır. Bu tarihten sonra Kahire’de oluşturulan Halifelik makamı, 1517 yılına kadar el-Hâkim’in çocuklarında kalmıştır.⁴⁸

Sultan Baybars saltanatının ilk döneminde, yıllardır etkili olan iç karışıklıkları çözmek ve Moğol istilası sırasında harap olan kaleleri, kanalları, binaları, köprüleri tamir etmek, donanmayı ve tersaneleri yeniden harekete geçirmekle meşgul olmuştur. Medine'deki Hz. Peygamber'in mescidini, türbesini ve şehrin önemli yerlerini tamir için Alededdin el-Yağmûrî'yi Medine'ye yollamış ve her yıl Kâbe ve Peygamberimizin kabri için örtüler göndermiştir. Ayrıca Kudüs'teki Kubbetü's-Sahra Cami'nin tamiri için de para ve ustalar gönderdi. Sultan, Camaleddin b. Yağmur'u Ravza Adası Kalesi'nin tamiriyle görevlendirmiş ve buraya gelen Camaleddin b. Yağmur, kaleyi tamir ettirip içine Memlûk askerleri yerleştirmiştir. Sultan Baybars, büyük oranda zarar görmüş olan Nil üzerindeki köprüleri ve İskenderiye surlarını tamir ettirmiş ve Reşid limanında bir gözetleme kulesi yaptırmıştır. Dimyat limanının ağzını ise büyük gemilerin girememesi için kapattırmıştır. Ayrıca, Eşmum kanalını temizlemek için Seyfeddin el-Reşîdî'yi görevlendiren Sultan Baybars, Moğollar tarafından tahrip edilen Dımaşk, Salt, Aclun, Sarhad, Busra, Balebek, Şeyzer, Subeybe, Şümeymis ve Hıms kalelerinin tamirini emretmiştir. Bunun üzerine bu kalelerin hendekleri temizlenmiş, burçları genişletilmiş ve yıkılan yerleri tamir edilerek içleri asker, silah ve erzakla donatılmıştır. Sultan Baybars'ın emriyle ülkedeki tarımın gelişmesi için çiftçilere tohum yardımı yapılarak Kahire ve Dımaşk'taki Dârüladl binaları tamir edilmiştir. Sultan, Moğollara karşı büyük bir zafer kazanılan Ayn-ı Câlut Savaşı'nın yapıldığı yerde, bir zafer âbidesi (meşhedî) inşa edilmesini emretmiştir. Bu âbidenin inşası İslâm tarihinde bir istisnadır.⁴⁹

Memlûk Devleti'nde, özellikle Sultan Baybars döneminde Mısır ve Suriye arasında haberleşme büyük bir gelişme göstermiştir. Sultan Baybars, başta Suriye ve ülkenin diğer yerlerinde, tamamen bozulmuş bir duruma gelen posta-berid teşkilatını 1261 yılında düzenlemiştir. Posta teşkilatının personelini, menzillerini ve hayvanlarını devlet hazinesi

⁴⁸ Gregory Abû'l-Farac, *Abu'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 582; İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, s. 404-407; Şeşen, *Sultan Baybars ve Devri*, s. 84-88; Yiğit, *Memlûkler*, s.42-44; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s. 231.

⁴⁹ İbn Şeddad, *Baybars Tarihi*, s. 142-174; Şeşen, *Sultan Baybars ve Devri*, s. 25-27.

için ağır bir yük olmasına rağmen, önemli yatırımlar yaparak belirli bir sisteme bağlamıştır. Kahire ile Dımaşk arasında kurduğu posta teşkilatı (berid, tatar postası) ile bu iki şehri, dört günde birinden diğerine ulaşabilecek şekilde posta ağıyla birbirine bağlamıştır. Sultan Baybars'ın askeri ve siyasi başarılarında bu teşkilatın büyük önemi olmuştur. Böylece haftada iki gün ülkenin her tarafından haber alıyor ve azilleri-tayinleri günü gününe yapıyordu. Postanın güvenle ulaşması için yollarda emniyet tertibatı alınmış, su ve yiyecek temin edilmiş ve muntazam menziller kurulmuştur. Böylece Kahire ile Dımaşk arasına kara yolu üzerine inşa edilen posta istasyonlarında hazır bekletilen değiştirme atlar ile dörtlüye diğer istasyona posta paketi götürülmekteydi. Ancak posta teşkilatı yalnız devlete ait işlerde kullanılmaktaydı. Memlûk Devleti'nin teşkilat yapısında, Selçuklu Devleti'nde olduğu gibi müstakil bir berid divanı olmamasına rağmen Sultan Baybars zamanında posta teşkilatı en parlak dönemini yaşamıştır.⁵⁰

Devlet için çok önemli olan posta teşkilatının yanında Sultan Baybars, halkın faydalandığı birçok bina, cami ve köşk yaptırarak bu tür yerlerin ayakta kalabilmesi için çok sayıda vakıf kurmuştur. Sultan, güzel sanatlara meraklı, şehirlerini güzelleştirmeye arzulu, kalelerini ve ordusunu her zaman bakımlı ve disiplinli tutan bir hükümdardı. Kahire'deki ünlü Zahiriyeye Medresesi onun döneminde inşa edilmiştir. Altın bir kapıdan girilmekte olan medreseye Sultan Baybars'ın lakabına izafeten Zahiriyeye adı verilmiştir. Medresenin yapımına 660 yılında başlanmış ve 662 yılında görkemli bir törenle açılmıştır. Medreseler, camiler ve hastaneler gibi hayır kurumları yaptırması, İslam büyüklerinin ve eski kahramanların türbelerini tamir ettirmesi ve yoksullara yardım etmesi gibi davranışlar halkın sultana olan sevgisini arttırmıştır.⁵¹

Bu dönemde Mısır ve Suriye uygarlık bakımından çok yüksek bir düzeye gelmiştir. Tarımın ilerlemesi ve ürün verimliliğinin artırılması için Mısır'da su arklar açılmış ve su taşkınlarına karşı setler yapılmıştır. Ticaret ve özellikle Hint transiti Mısır'a büyük bir

⁵⁰ İbn Şeddad, *Baybars Tarihi*, s. 147; Şeşen, *Sultan Baybars ve Devri*, s. 25-27; İ. Koçak, "Arap Kaynaklarında Türk Memlûk Sultanı Baybars", s. 1101-1116.

⁵¹ İbn Şeddad, *Baybars Tarihi*, s. 158-174; Köprülü, "Baybars I", *İslam Ansiklopedisi (İ.A.)*, II, s. 360; Demirkent, Haçlı Seferleri, s. 243; Koçak, "Arap Kaynaklarında Türk Memlûk Sultanı Baybars", s. 1105-1106.

servet kazandırmıştır. Mısır ve Suriye’de bugün hâlâ mevcut olan âbidelerin birçoğu bu döneme aittir. Kahire, Halep ve Şam kaleleri Türk askeri mimarlığının birer şaheseridir. Ayrıca bu devirde, Mısır ve Suriye’de tunç, bakır ve cam işleri ile oymacılık ve dokumacılık çok gelişmiştir.⁵²

Moğol istilası ile yıkılan dönemin en önemli kültür şehirlerinden biri olan Bağdat’ın yerini Kahire almış ve İslam medeniyetinin yeni kültür merkezi olmuştur. Birçok bilim adamının yetişmiş olduğu Memlûklar döneminde devletin adı, “ed-Devletü’t-Türkiyye” idi. Resmi yazışmalarda Arapça kullanılmaktaydı. Ordu ve saray dili ise Türkçe’nin Kıpçak lehçesiydi. Oğuz lehçesi de kullanılmaktaydı. Memlûk-Kıpçak çağında görülen edebî gelişmede, XIV. yüzyılın son yarısında yetişen ve 1391 yılında Sâdî’nin *Gülistan*’ını Türkçe’ye çeviren Seyfî Sarâyî’nin önemli bir yeri vardır. Seyfî Sarâyî, Altınordu’nun başşehri Saray’lı idi. Memlûklar, İlhanlılara karşı Altınordu Devleti ile ittifak halindeydi. Seyfî Sarâyî de devrinin birçok şair ve bilgini gibi Mısır’a gitmiştir. Memlûklar devrinde, Türkçe’nin yayılmasına ve Türk dili ile ilgili eserler yazılmasına önem verilmiştir. Ayrıca Gırnata’da doğup, Kahire’de ölen Ebu Hayyân el-Endelusî (1264-1344), Mısır’da Türk dilinin önemi dolayısıyla Türkçe ile uğraşmaya başlamış ve bu alanda eser yazmıştır. Bu dönemde yaşamış ünlü bir Arap tarihçisi olan İbn Hallikan (1211-1282) biyografik eserler alanında en ünlü yazar niteliğini kazanmıştır. Mısır’a gelen İbn Hallikan, Sultan Baybars’ın iltifat ve teveccühüne mazhar olmuştur. Hatta bir dönem Sultan Baybars onu başkadılık görevine atamıştır. Yine Tıp Tarihi ile ilgili olarak İslam âleminin en ünlü bilim adamlarından biri olan Muvaffak Ebu Usaybî (1203-1270) bu dönemde yaşamış ve önemli eserler vermiştir.⁵³

Bu dönemde sanatın, bilimin ve edebiyatın teşvik ve himaye edildiği Mısır ile Suriye’nin o çağda uygarlık bakımından çok yüksek bir düzeye çıktığı görülmektedir. Sultan Baybars, haçlılara karşı kazandığı zaferlerle ve Moğol hâkimiyetinin Suriye ve Mısır’a girmesine engel oluşuyla imparatorluğunun temellerini sağlamlaştırmıştır.

⁵² Koçak, “*Arap Kaynaklarında Türk Memlûk Sultanı Baybars*”, s. 1114.

⁵³ Altan Çetin, *Memlûk Devleti’nin Kuzey Sınırı*, TTK Basımevi, Ankara, 2009, s. 3-4; Koçak, “*Arap Kaynaklarında Türk Memlûk Sultanı Baybars*”, s. 1114-1115.

Özellikle, Sultan Baybars'ın kahramanlıklarının efsaneleşerek halk hikâyelerine konu olması, onun çok benimsenmiş ve seçkin bir sultan olduğunu göstermektedir. O, kendisine sadakatle bağlı ordusunun ve minnettarlık hisleriyle dolu halkının hayranlığını kazanmıştır.⁵⁴

1.5.SULTAN BAYBARS'IN FETİHLERİ

Memlûk tahtına oturduktan sonra Sultan Baybars'ın ilk görevi orduyu yeniden düzenlemek olmuştur. Deniz harp filosu kurmuş, Suriye'deki kale ve hisarları tahkim ederek ülkede sulama kanalları açmıştır. Sultan Baybars, 16 yıl 8 ay 6 gün tahtta kalmıştır. Bu süre içinde yaptığı savaşlarda hiç başarısızlığa uğramamıştır. Memlûk Devleti'ni sağlam temeller üzerine oturtmak ve merkezi idareyi sağlamlaştırmak için çok büyük çaba göstermiştir. Döneminde Moğollar, eski Eyyubî Beyleri, İsmailîler, Haçlılar ve Ermeniler ile zorlu mücadelelere girmiştir. Ancak bu zor dönemde büyük başarılar elde etmiştir. Sultan, bunların her birine büyük darbeler vurarak huduttan hududa koştu ve seferlerinde toplam 40 bin km civarında mesafe almıştır. Bu dönemde Moğollarla 9, Ermenilerle 5, Haçlılarla 21 savaş yapmıştır. Bu kadar savaşın olduğu bir dönemde halkın işlerini ve ülkenin imarını da ihmal etmemiştir. Savaşlarda kullanmak için hazırda bekleyen memlûklarının sayısı 4 bin kişiydi. Bunlar emirler, müfretler, içhasekiler, candarlar, silahtarlar ve küttabiye olmak üzere yedi sınıfa ayrılıyordu. Hassa ordusu 12 bin süvariden meydana geliyordu ve bunların üçte biri Mısır'da, üçte biri Dımaşk'ta, üçte biri de Halep'te idi. Saldırıya geçerken yanına 4 bin süvari alırdı. Bu miktar yetmezse 4 bin süvari daha isterdi. Ordusunun tamamı 30 bin civarında süvariden oluşuyordu. Sultan Baybars, fethettiği belde ve kalelere hemen valiler ve memurlar gönderir ve buralarda devlet düzenini sağlardı.⁵⁵

⁵⁴ Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s. 243; Koçak, "Arap Kaynaklarında Türk Memlûk Sultanı Baybars", s. 1116.

⁵⁵ Şeşen, *Sultan Baybars ve Devri*, s. 73-75; Koçak, "Arap Kaynaklarında Türk Memlûk Sultanı Baybars", s. 1104.

Haçlıların elinden aldığı yerler: Ersuf, Kaysariyye, Safed, Taberiyye, Yafa, Şekif, Antakya, Bagras, Kuseyr, Hısnu'l-Erkad, Hısnı Akkar, Kureyn, Safisa, Merekiyye, Hilba, Merkab, Bulunyas ve Antarsus.

Kilikya Ermeni Krallığı'ndan aldığı yerler: Derbi Sak, Derküş, Talmıs (Talmış), Kefr Dübbin, Ra'ban ve Merzban.

Müslüman beylerden eline geçen yerler: Dimaşk, Ba'albek, Aclun, Busra, Sarhad, Salt, Hıms, Tedmür, Rahbe, Zelubiyye, Tell Başır, Sihyon, Bilatons, Bürziyye.

İsmailîlerin elinde bulunan tüm kaleleri aldı. Onlardan aldığı yerler: Kehf kalesi, Kadmus, Meynaka, Ulleyka, Havabi, Rusafe, Mısyas, Kulay, Şevbek, Kerek.

Moğollardan aldığı yerler: Halep'in kuzey tarafındaki beldeler: Şeyzer ve Bire. Nube'nin Avsan'a mücavir olan mahallerinden başlayarak bütün Nube beldelerini hâkimiyetine aldı.⁵⁶

1.6. SULTAN BAYBARS'IN ÖLÜMÜ

Sultan Baybars, Anadolu seferinden sonra Şam'a dönünce Eblak Sarayı'na yerleşti. Bu sırada Abaka Han'ın Elbistan'a geldiği haberleri ulaştı. Sultan Baybars danışmanlarını toplayarak bu durum karşısında ne yapılması gerektiğini konuştu. İttifakla düşman üzerine yürüyüp kesin sonuçlu bir savaş yapılmasına karar verdiler. Sultan'ın otağı Şam'ın kuzeyindeki el-Kusayr'da kuruldu. Bu arada bir Türkmen gelip Abaka Han'ın çekildiğini bildirdi. Ardından Emîr-i Meclis Sabikeddin Baybars gelip haberi doğruladı. Bu gelişmeler üzerine Sultan Baybars, otağının Şam'a geri taşınmasını emretmiştir.⁵⁷

Şam'da Eyyubilerden el-Melikü'n-Nasır Davud b. El-Muazzam'ın oğlu el-Melikü'l-Kahir Bahaeddin Abdümelik otururdu. Kahramanlığı ile meşhur olmuş bu kişi Memlûk ordusunda asker olarak Anadolu Seferi'ne katılmıştı. Sultan Baybars onu kıskanırdı. 17 Haziran 1277 Perşembe günü Sultan Baybars âdeti üzerine, arkadaşlarıyla

⁵⁶ İbn Şeddad, *Baybars Tarihi*, s. 149-150; İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, s. 468-471.

⁵⁷ Şeşen, *Sultan Baybars ve Devri*, s. 71.

Eblak Sarayı'nda kırmızı içmek için eğlence meclisi düzenlemiştir. Kırmızı meclisine el-Melikü'l-Kahir Bahaeddin Abdülmelik'i de davet etti. Sultan Baybars gizlice sakiye ona zehirli kırmızı sunmasını emretti. Saki zehirli kırmızı el-Melikü'l-Kahir Bahaeddin Abdülmelik'e sundu ve o da bu zehirli kırmızı içti. Sultan Baybars daha sonra kalkıp tuvalete gitmiş ve döndüğünde saki, kırmızı kâsesini el-Melikü'l-Kahir Bahaeddin Abdülmelik'in elinden alıp doldurduktan sonra Sultan Baybars'a sunmuştu. Allah da o kâsenin zehirli olduğunu Sultan Baybars'a unutturmuş, ya da kendi takdir ve muradının gereği olarak, bunun başka bir kâse olduğunu zannetmişti. Oysa kâsede zehir artığı kalmıştı. Sultan Baybars, kâsedeki kırmızı içmiş, içtikten sonra zehrin etkisiyle karnı sancılanmaya başlamıştı. Kısa süre içinde içi yanmaya başlamış ve şiddetli bir sıkıntıya maruz kalmıştı. 18 Haziran Cuma sabahı vücudunda bir kırıklık hissetti. Bu rahatsızlığını ve ateşini Emir Şemseddin Sungur el-Elfi es-Silahdar'a söyledi. O da kusmasını tavsiye etti. Sultan Baybars kusmak istediye de kusamadı. Cuma namazını kıldıktan sonra vücudundaki kırıklığı gidermek için Eblak Sarayı'nın önünde bulunan meydana indi. Ancak hastalık ilerliyordu. Şikâyeti artınca saraya döndü.⁵⁸

Sultan, 19 Haziran Cumartesi sabahı ateşler içinde kalktı. Yanındakiler kendisine bir ilaç yaptılar. Ancak bu ilacın bir faydası olmadı. İlerlemekte olan hastalığını durdurmak için hekimler çağırıldı. Hekimler, kendi reyleri olmaksızın yapılmış olan müdahaleyi ve verilmiş olan ilacı doğru bulmadılar. Sultan Baybars'ın, vücudundaki fazla şeyleri atması için kendisine müshil içirmek hususunda ittifak ettiler. Fakat müshil fayda vermedi. Bu müshilin etkisini arttırmak için başka bir ilaç daha verdiler. Bu da müfrit bir ishal yaptı. Ağzından pıhtı pıhtı kanlar gelmeye başladı. Bu ilaçların etkisiyle ateşi arttı ve tamamıyla kuvvetsiz kaldı. Yakın adamları bunun kendisine verilmiş olan bir zehirden kaynaklandığını, karaciğerinin paralandığını ve kendisinden parça parça gelen kanın bu nedenle olduğunu düşünüp mücevherat tozlarıyla ilaç yapıp içirdiler. Ancak bu da fayda

⁵⁸ İbn Şeddad, *Baybars Tarihi*, s. 112-113; İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, s. 468-471; Şeşen, *Sultan Baybars ve Devri*, s. 71-74.

vermedi. 30 Haziran 1277 Perşembe günü öğle namazından sonra Şam'daki Eblak Sarayı'nda öldü. Ölümü halktan gizlendi.⁵⁹

Halka ölüm haberini duyurmak istemeyen emirler, naaşının gizlice Kahire'ye götürülmesini kararlaştırdılar. O gün, emirler için çok sıkıntılı ve musibetli bir gün olmuştu. Sarayın içinde bulunan kölelerin dışarıya çıkmalarını ve dışarıdakilerin içeriye girmelerini yasakladılar. Gece geç vakit emirler ve diğer yakın arkadaşları naaşını Eblak Sarayı'ndan çıkarıp yıkadılar ve kefenlediler. Bir tabuta koyup Şam kalesindeki Bahrî Memlûklarının kaldıkları bir odaya koydular ve defnedilecek yer kararlaştırılıncaya kadar odada kilitli kalmasına karar verdiler. Bedreddin Bilik el-Haznedar, Kahire'de bulunan oğlu Muhammed Berke Han'a kendi eliyle bir mektup yazıp Bektut el-Cevkândarî ve Alâeddin Aydoğmuş el-Çaşnigir ile Kahire'ye gönderdi. Muhammed Berke Han mektubu getirenlere hilâtlar giydirmiş ve 5 bin dirhem bahşiş vermiştir. Diğer taraftan Şam'da bulunan Emirler, 1 Temmuz Cumartesi sabahı adet üzere Atpazarı'na giderek hiçbir hüznün belirtisi göstermeden normal işlerini yaparak onun öldüğünü sezdirmediler. Sultan Baybars'ın öldüğünü çok yakınlarından başka hiç kimse bilmiyordu. Sadece hasta olduğu söyleniyordu.⁶⁰

Bedreddin Bilik el-Haznedar, askerlerle beraber Sultan Baybars'ın hasta yattığını söylediği boş bir mahfe ile Mısır'a hareket etti. Sultan sağmış gibi mahfe muhafızlar ve sancaklarla korunuyordu. Öldüğünü söylemeye kimse cesaret edemiyordu. Bedreddin Bilik el-Haznedar ordunun başında 3 Temmuz 1277 Perşembe günü Kahire'ye vardı. Kal'atü'l-Cebel'e varınca emirler ve askerler gizli kapıdan mahfeyi kaleye soktular. Bedreddin Bilik el-Haznedar, Muhammed Berke Han'ın yanına girince sarığını yere vurdu ve ağladı. Hâcibler ve emirler, "Sultan el-Melikü'z-Zâhir'e rahmet okuyun!" diye bağırdılar. Sultan Baybars'ın ölümü resmen açıklanmıştı. Halk, böyle büyük bir Sultan'ın ölümüne çok üzülmüş ve ona çokça rahmet dilemişti. Taziye merasiminden sonra eyvanda Muhammed

⁵⁹ İbn Şeddad, *Baybars Tarihi*, s. 112-113; İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, s. 468-471; Şeşen, *Sultan Baybars ve Devri*, s. 71-74; Koçak, "Arap Kaynaklarında Türk Memlûk Sultanı Baybars", s. 1112.

⁶⁰ İbn Abdüzzâhir, *er-Ravz'uz-Zâhir fi Sîreti el-Melikü'z-Zâhir*, s.472-474; İbn Şeddad, *Baybars Tarihi*, s. 112-113; İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, s. 468-471; Şeşen, *Sultan Baybars ve Devri*, s. 78.

Berke Han'a biat merasimi yapıldı. Yeni Sultan el-Melikü's-Sâid unvanını aldı. 31 Temmuz Cuma günü Kale Camii'nde Muhammed Berke Han adına hutbe okunmuş ve babası Sultan Baybars için gıyabî cenaze namazı kılınmıştır. 3 Ağustos günü bütün ülkede yeni Sultan adına hutbe okunmuş ve basılan paralar saçılmıştır. 17 Ağustos Çarşamba günü Muhammed Berke Han saltanat alayı yapmıştır.⁶¹

Sultan Baybars, hayatta iken Dımaşk'ta bulunan Dâreyyâ denilen yere yakın yol kenarında kendisi için güzel bir türbe yapılmasını emretmişti. Gelenin geçenin kendisi için dua etmesini istiyordu. Yerine geçen oğlu Muhammed Berke Han, babasının diğer sultanlar gibi, şehir merkezinde münasip bir yere gömülmesinin daha uygun olacağına karar verdi. Dımaşk'taki Emeviye Camii civarında, el-Melikü'l-Kâmil ile el-Melikü'l-Eşref'in türbeleri yanında münasip bir yer bulunması için, Dımaşk naibi İzzeddin Aydemir ez-Zâhirî'ye bir mektup yazmıştır. O da vezirleri ve kadıları toplayarak İzzeddin b. Şeddad'ın tavsiyesi üzerine, Salâhaddin'in babası Necmeddin Eyyûb'un Dımaşk'taki evi (sarayı) Dârülakîkî'nin satın alınıp türbenin buraya yapılmasına, evin de Hanefî ve Şafîî medresesine çevrilmesine karar verdiler. Türbe, Kasım 1277'de tamamlandıktan sonra 2 Aralık 1277 Cuma günü, Regaip gecesinde Sultan Baybars'ın naaşı kaledeki yerinden alınıp yeni yapılan türbesine defnedilmiştir. Türbe ile Zahirîye Medresesi'nin mütevelli başkanlığına İbn Şeddad getirilmiştir.⁶²

1.7. SULTAN BAYBARS'IN ÇOCUKLARI

1.7.1. Nasıreddin Muhammed Berke Han (1277-1279)

Muhammed Berke Han, Kahire yakınlarında Uş denilen yerde doğmuş, annesi Hüsameddin Berke Han'ın kızıydı.⁶³ Sultan Baybars bazen uzun müddet Mısır'dan uzak kalıyordu. Bu sebeple emirler, onun bulunmadığı zamanlarda Mısır'ın başında kalması için

⁶¹ İbn Şeddad, *Baybars Tarihi*, s. 112-113; İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, s. 468-471; Şeşen, *Sultan Baybars ve Devri*, s. 72.

⁶² İbn Şeddad, *Baybars Tarihi*, s. 112-113; Şeşen, *Sultan Baybars ve Devri*, s. 72.

⁶³ İbn Şeddad, *Baybars Tarihi*, s. 116.

oğlu Muhammed Berke Han'ı Mısır sultanı ilan etmesini tavsiye ettiler. 8 Ağustos 1264 Perşembe günü Kahire'de saltanat alayı yapıldı. Sultan Baybars ve emirler, alayın önünde yürüdüler ve İzzeddin Aydemir el-Hillî, Muhammed Berke Han'ın atabeyi olarak atanmıştır.⁶⁴ Sultan Baybars, tahtta veraset sistemine inanmayan ve Seyfeddin Kutuz'un sultan oluşunu görmüş olmasına rağmen, babalık duygusu ağır bastığı için, oğlu Muhammed Berke Han'ı çok küçük yaşta tahta varis tayin etmiştir. Sultan ve devlet erkânının huzurunda Muhammed Berke Han, Emir Seyfeddin Kalavun el-Elfi'nin kızıyla evlendi. Sultan, farklı ülkelerden birçok elçinin katıldığı düğün için büyük hazırlıklar yapmış ve o gün görülmeye değer muhteşem bir düğün yapılmıştır.⁶⁵

1277 yılında Sultan Baybars Dımaşk'ta ölünce, Emir Bilik el-Haznedâr, Kahire'deki Muhammed Berke Han'a babasının ölümünü haber vermiş ve bu gelişme üzerine emirler Muhammed Berke Han'a olan bağlılıklarını yenilediler. Aynı şekilde diğer askerler ve devlet adamları ona yeniden biat ettiler. Muhammed Berke Han el-Melikü's-Saîd unvanını aldı ve adına hutbe okundu.⁶⁶

Muhammed Berke Han, babası Sultan Baybars gibi kuvvetli ve enerjik bir kişi değildi. Henüz 18 yaşında olan yeni sultan, emirleri ve diğer devlet ricalini birbirine düşürecek bir siyaset uyguladı. Babasının yaşlı ve tecrübeli emirlerini azlederek, onların yerine genç ve tecrübesiz hasekilerini tayin etti. Bu hasekilerin tahrikleri ve büyük emirlerin entrikalarıyla babasının önemli kumandanlarının kimini hapse attı, kimini azletti. Genç sultanın bu uygulaması muhalif ümerayı çok kızdırmıştı. Bu hengâmede Sultan Baybars döneminin tecrübeli devlet adamları Bilik el-Haznedar ile Şemseddin el-Fârikânî öldüler.⁶⁷

Muhammed Berke Han, Memlûk Ordusu'nu Sis taraflarına sevk ettiğinde kendisi Dımaşk'ta ikamet etmiş, oyun ve eğlenceye dalmış ve hasekilerle rahatına bakmıştı.

⁶⁴ Şeşen, *Sultan Baybars ve Devri*, s. 46.

⁶⁵ İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, s. 461; Koprman, *Makaleler*, s. 104.

⁶⁶ Koprman, *Makaleler*, s. 104.

⁶⁷ Yiğit, *Memlûklar*, s. 57; Şeşen, *Sultan Baybars ve Devri*, s. 74.

Sultanın hasekilere öncelik vermesi bunların devlet işlerinde etkinliklerini arttırmıştır. Büyük emirler ve komutanlar, ondan uzaklaşmış, bir kısmı kızmış ve onu terk edip yanından ayrılarak Sis mıntikasına ve diğer yerlere giden askerlerin dönmelerini beklemeye başlamışlardı. Nihayet askerler döndüklerinde bu küskün emirler onlarla toplantı yaptılar. Onları Muhammed Berke Han'dan soğuttular ve askerleri ona düşman hale getirdiler. Bunlar “Sultan’ın oyun ve eğlenceye dalması uygun olmaz. Aksine hükümdarın yegâne himmeti, adaleti gerçekleştirmek, Müslümanların çıkarlarını gözetmek, onların yararına çalışmak ve onların ırzını, namusunu, sınırlarını korumak olmalıdır, tıpkı babası gibi” dediler. Askerlerde bu emirlerin söylediklerini doğruladılar. Çünkü hükümdarların ve emirlerin oyun ve eğlenceye dalmaları, başka işlerle uğraşmaları, nimetlerin zevaline ve memleket idaresinin bozulup halkın yoldan çıkmasının bir göstergesidir.⁶⁸

Askerler, Muhammed Berke Han’la mektuplaşarak hasekilerin etrafından uzaklaştırılmasını, tıpkı babası gibi akıllı ve dirayetli kimseleri yanına almasını istediler. Ancak sultan, askerlerin bu isteğini yerine getirmedi. Çünkü hasekiler sayı olarak çok fazla ve yönetimde güçlüydüler. Onlara güç yetiremiyordu. Bunun üzerine askerler Mercüssifr’e doğru yola koyuldular. Hepsi Mercüssifr’de toplandıklarında Muhammed Berke Han, annesini askerlerin yanına gönderdi. Askerler onu karşıladılar ve huzurunda yer öptüler. Annesi onların gönüllerini almaya ve işleri yoluna koymaya çalıştı. Askerler onun öğütlerine kulak verdiler. Yalnız oğlu için bazı şartlar öne sürdüler. Annesi geri döndü sultana durumu bildirdi. Ancak Muhammed Berke Han, askerlerin öne sürdüğü şartları kabul etmedi. Hasekiler, onun bu şartların gereğini yapmasına imkân vermediler. Bunun üzerine askerler Mısır diyarına hareket ettiler. Sultan peşlerine takıldı. İşlerin büyümeden önünü almaya ve eksiklikleri telafi etmeye niyetlenmişti. Ancak askerler Muhammed Berke Han’dan önce Kahire’ye ulaştılar. Bu durum üzerine endişelenen Muhammed Berke Han, çocuklarını ve aile efradını Kerek’e göndermiş ve onları orada koruma altına almıştır. Beraberinde kalan bir gurup asker ve hasekilerle Mısır’a gitmiştir. Mısır’a yaklaştığında

⁶⁸ İbn Kesir, *el-Bidaye ve’n-Nihaye*, s. 485-486.

askerler onu şehre sokmadılar ve onunla savaştılar. Her iki taraftan da az sayıda asker öldürüldü.⁶⁹

Bazı emirler onu fitne sakinleşsin diye Cebel Kalesi'ne götürdü, ama bu, askerlerin nefretini daha da fazlalaştırdı. O gün kaleyi kuşatma altına aldılar ve kaleye giden suyu kestiler. Bütün bunlardan sonra emir Seyfeddin Kalavun, Muhammed Berke Han'dan sultanlığı bırakmasını, sultanlığına bedel olarak kendisine emirlik verilmesini önerdi. Zor durumda kalan Muhammed Berke Han, saltanattan ayrıldığını kadılar huzurunda söyleyerek muhaliflerden kendisine Kerek emirliğinin verilmesini istedi. Muhammed Berke Han, Temmuz 1279 ortalarında tahttan indirilip Kerek'e gönderildi.⁷⁰

1.7.2. Bedreddin Sülemiş (1279)

Muhammed Berke Han'ı tahttan ayrılmasını sağlayan emirler Seyfeddin Kalavun'u saltanata çıkarmak fikrinde idiler. Ancak bu teklifi kabul etmeyen Seyfeddin Kalavun onlara; "Muhammed Berke Han'ı saltanata tamah ettiğim için azletmiş değilim. Bana göre, saltanatın Baybars'ın ailesinde kalması daha doğrudur" diyerek teklifi geri çevirdi. Seyfeddin Kalavun'un bu tavrının nedeni, memlûkların veraset sistemine inanmamaları sebebiyle geçersiz olmakla birlikte, onun henüz sultan olmak için zamanın olgunlaşmadığını görüp ordunun çoğunluğunun Baybars'ın memlûklarından teşekkül etmiş olup kendisine karşı isyan edeceklerinden korkmasından dolayı idi.⁷¹

Emirler, Seyfeddin Kalavun'un sultanlığı kabul etmemesi üzerine Sultan Baybars'ın diğer oğlu Bedreddin Sülemiş'i sultan yapmaya karar verdiler. Bedreddin Sülemiş, bu sırada yedi yaşındaydı. Ona, el-Melikü'l-Adil lakabı verildi ve Seyfeddin Kalavun da atabek oldu. Bu, Seyfeddin Kalavun için bir fırsattı. Yeni sultanın yaşının küçük olmasından istifade ederek perde arkasından durumu kendisi için olgunlaştırmaya

⁶⁹ İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, s. 485-486.

⁷⁰ Gregory Abû'l-Farac, *Abu'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 605; İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, s. 485-486; Yiğit, *Memlûklar*, s. 57; Şeşen, *Sultan Baybars ve Devri*, s. 78.

⁷¹ Koprıman, *Makaleler*, s. 104, İ. Yiğit, *Memlûklar*, s. 57.

başladı. Nitekim resmîyette atabek ancak gerçekte ise sultan olan Seyfeddin Kalavun'du. Sultan Baybars'a yakın olan memlûkların liderlerini tutukladı ve Salihîyye memlûklarına karşı iyi davranarak onların desteğini sağladı.⁷²

Saltanata el koyması için uygun şartların teşekkül ettiğini görünce, emirleri bir araya topladı. Saltanatında henüz yüz gününü dolduran Bedreddin Sulamış'ın yaşının küçüklüğünden bahsederek; ülkenin ancak olgun yaşta bir sultan tarafından idare edileceğini söyledi. Onun bu teklifi üzerine emirler, Bedreddin Sulamış'ı tahttan indirerek Kerek'e gönderdiler; onun yerine Seyfeddin Kalavun'u el-Melikü'l-Mansur unvanıyla sultan ilan ettiler.⁷³ Sultan Baybars'ın tahta çıkan çocukları dışında, iki oğlu daha vardı. Ancak her ikisi de aynı yıl, iki yaşında iken öldüler. Bunların dışında yedide kız çocuğu olmuştur.⁷⁴

⁷² İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, s. 486; Kopruman, *Makaleler*, s. 104; Yiğit, *Memlûklar*, s. 57.

⁷³ Kopruman, *Makaleler*, s. 104; İ. Yiğit, *Memlûklar*, s. 57.

⁷⁴ İbn Şeddad, *Baybars Tarihi*, s. 116.

İKİNCİ BÖLÜM

2. KİLİKYA ERMENİ KRALLIĞI

2. 1. ERMENİLERİN ÇUKUROVA (KİLİKYA) BÖLGESİNE İSKÂNİ

Kuzeybatısında Anadolu platosu, güneydoğusunda Suriye ve güneyinde Akdeniz ile çevrili olan Mersin'den İskenderun'a kadar uzanan bölge, eskiçağlarda ve Bizanslılar döneminde Kilikya diye isimlendirilmiştir. Ancak Türklerin bu bölgeye yerleşmesinden sonra ilk defa XV. yüzyıldan itibaren, Türkçe ve Arapça eserlerde Çukurova olarak adlandırılmıştır.⁷⁵

Çukurova, dağlık ve ovalık bölge olmak üzere iki kısımdan oluşur. Yöreye has bu coğrafi nitelik Çukurova tarihini ve halkın sosyal yapısını önemli ölçüde etkilemiştir. Dağlık bölgede yaşayanlar kendilerini kolaylıkla savunmak ve çeşitli yağmalardan sonra saklanmak için ardı ardına kaleler inşa etmişlerdir. Bu yapılar, sağlam olduğu kadar erişilmesi güç sarp kayalıklarla çevrili sığınaklar halindeydi. Dağlar küçük çapta derebeylerinin mekânı iken, ova büyük ve ünlü kentlerin yerleşim yeri idi. Tüccar ve memur ovada yaşıyordu. Bölgenin batısı üç bin metreye kadar ulaşan Toroslar, derin vadiler ve dik zirvelerle çevrilidir. Doğusunda Seyhan ve Ceyhan nehirlerinin oluşturduğu delta ovası Ortadoğu'nun en verimli ovasını teşkil eder. Yılda birkaç mahsul veren bu verimli topraklar en eski çağlardan beri belirli yerleşim noktalarını içerir. Bunlar Adana, Tarsus, Kozan (Sis), Silifke (Seleucie), Mersin (Mercina), İskenderun (Alexandrette), Ayas, Anazerba daha içeride Maraş, Antep, Zeytun, İslâhiye gibi önemli merkezlerdir. Bu yerleşim yerleri Ortadoğu tarihini etkilemiş eski şehirlerdir.⁷⁶

Çukurova, Suriye'den Anadolu'ya ulaşan kervan yollarına, Korykos ve Ayas gibi uluslararası ticaret yollarının başlangıcı olan limanlara, savunmayı kolaylaştırıcı sarp dağlara ve geçitlere sahip olması açısından bölgede stratejik önemini hızla arttırmış ve

⁷⁵ Faruk Sümer, "Çukurova Tarihine Dair Araştırmalar (Fetihten XVI. Yüzyılın ikinci yarısına kadar)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 1, Ankara, 1963, s. 3; Mehmet Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, TTK Yay. Ankara, 2007, s. 107; Kanat, "Memlükler'in Baybars Zamanındaki Suriye Çukurova Siyaseti ve Bu Siyasetin Çukurova'nın Türkleşmesindeki rolü", s. 422-434.

⁷⁶ Mehlika Aktok Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, Kök Yay. Ankara, 1990, s. 1.

Anadolu kültür ve ticaret tarihinin kilit noktalarından biri, belki de en önemlisi konumuna gelmiştir.⁷⁷

Stratejik ve ticari öneminden dolayı Çukurova, paleolitik ve neolitik devirlerden beri meskündür. Antik çağlarda bir dönem Hititlerin hâkimiyetine girmiş olsa da aslında bölgenin ilk sakinleri Fenikelilerdir. Daha sonra Tarsus nehrinde boğulma tehlikesi geçiren Büyük İskender, kuzeyden gelerek bu bölgeyi hâkimiyeti altına almıştır. Sonraki dönemlerde Perslerin ve Romalıların hâkimiyetine geçen Çukurova, VIII. yüzyılın başlarında Emeviler (710-711) tarafından fethedildikten sonra yaklaşık iki yüzyıl Müslümanların hâkimiyetinde kalmıştır. Emeviler bu bölgeyi tamamıyla fethederek uç beylerinin idaresine vermişlerdir. Tarsus'ta oturan bu uç beyleri Kinnesrin (Halep yakınında) valilerine bağlıydılar. Abbasiler Dönemi'nde ise, bu uç bölgeye Orta Asya'dan gelen birçok Türk aşireti yerleştirilmiştir. Bunlar bu uç beylerinin merkezi olan Tarsus, Misis, Anazarba ve Adana şehirlerinde oturuyorlardı. Bu Türkler aynı bölgede yerleşmiş olan diğer dindaşlarıyla birlikte sık sık Bizans topraklarına akınlarda bulunur veya Bizanslıların saldırılarına karşı sınırlarını savunurlardı.⁷⁸

Emeviler'den sonra İslam dünyasına hâkim olan Abbasilerin zayıflamasıyla X. yüzyılın ikinci yarısında, Çukurova bölgesi yeniden Bizans'ın eline geçmiştir. II. Nikephoros Phokas (963-969), 160 bin atlı ile imparatorluk ordusunun başkomutanı olarak 961'de başladığı Kilikya'yı işgal hareketini, Ağustos 963'te imparator ilan edildikten sonra da devam ettirmiştir. Saltanatının ilk iki yılını Kilikya bölgesine ayıran imparator, son derece güç ve yıpratıcı savaşlardan sonra bölgenin işgalini 965 yılında tamamladı.⁷⁹

⁷⁷ Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 1; Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 107.

⁷⁸ Sümer, *Çukurova Tarihine Dair Araştırmalar*, s. 3; Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 2; Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 107; Kanat, "Memlükler'in Baybars Zamanındaki Suriye Çukurova Siyaseti ve Bu Siyasetin Çukurova'nın Türkleşmesindeki Rolü", s. 422-434.

⁷⁹ Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vakayı-nâmesi ve Papaz Grigor'un Zeyli*, (Çev. Hrnt D. Andreasyan), TTK. Yay. Ankara, 2000, s. 8-9; Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, (Çev. Fikret Işıltan), TTK Yay. Ankara, 2011, s. 269; Gregory Abû'l-Farac, *Abu'l-Farac Tarihi*, C. 1, s. 261; Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 16; Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 107.

II. Nikephoros Phokas, X.yüzyılın ikinci yarısında Kilikya ve Kuzey Suriye'nin yeniden ele geçirilmesinden sonra buradan birçok kişiyi esir alarak Rum diyarına götürmüştür. Burada yaşayanlar ise kısa sürede bölgeden göçmeye veya Hıristiyan olmaya mecbur edilmiştir. Bizans imparatoru bölgede 44 kaleyi kısmen kılıçla, kısmen teslim olmak sureti ile ele geçirmiştir.⁸⁰

Bizans'ın egemenliği Çukurova'nın demografik yapısını da değiştirmeye başlamıştı. Romalıların yaptığı bütün muharebelere Ermeni piyadeler iştirak ediyor ve onlara çok büyük yardımlar yapıyorlardı. İmparator II. Nikephoros Phakos tarafından, gerek bu yardımlar gerekse de iskân politikaları neticesinde Çukurova'nın Müslümanlardan boşaltılan kale ve kasabalarına, büyük bölümü Ermenilerin oluşturduğu Hıristiyan göçmenler yerleştirilmiştir.⁸¹

Ermenilerin Çukurova'ya büyük guruplar halinde göçü ise Bizans İmparatoru II. Basileios'un (976-1025) başlattığı ve haleflerinin devam ettirdiği Doğu Anadolu'yu ilhak politikası sonucu gerçekleşmiştir.⁸² II. Basileios, Müslüman devletlerle yaptığı mücadelelerin önemli bir cephesini oluşturan Doğu-Anadolu bölgesinde, kendisine bağlı Ermeni krallıklarının, yönetime karşı isyankâr hareket ve davranışlarını hoş karşılamıyordu. Bu nedenle söz konusu Ermeni krallıklarının yönetimini doğrudan doğruya Bizans'a bağlamak amacıyla kuvvetli ve kalabalık bir orduyla harekete geçmiştir. Doğu Anadolu'ya gelip Vaspurakan adı verilen Van gölü havzasını (12 kale, 4.400 köy ve 115 manastır) ilhak etmiştir. Bu bölgede oturan 40 bin Ermeni'yi, Bizans'ın geleneksel siyaseti uyarınca, göçe zorlayarak Orta-Anadolu'da Sivas, kısmen de Kayseri kent ve yörelerine yerleştirmiş, böylece tarihte en büyük Ermeni tehciri yapılmıştır. Daha sonra II. Basileios, Van gölünün

⁸⁰ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 269; Gregory Abû'l-Farac, *Abu'l-Farac Tarihi*, C. I, s. 261-262; Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 107-108; Kanat, "Memlûkler'in Baybars Zamanındaki Suriye Çukurova Siyaseti ve Bu Siyasetin Çukurova'nın Türkleşmesindeki Rolü", s. 422-434.

⁸¹ Gregory Abû'l-Farac, *Abu'l-Farac Tarihi*, C. I, s. 263; Mehmet Ersan, "Rupenliler Dönemi'nde Kilikya Ermeni Krallığı ile Antakya Haçlı Princepsliği'nin Çukurova'da Hâkimiyet Mücadelesi", *Tarih İnceleme Dergisi (TİD)*, S. XIII, İzmir, 1997, s. 83-95; Kanat, "Memlûkler'in Baybars Zamanındaki Suriye Çukurova Siyaseti ve Bu Siyasetin Çukurova'nın Türkleşmesindeki Rolü", s. 422-434.

⁸² Ersan, "Rupenliler Dönemi'nde Kilikya Ermeni Krallığı ile Antakya Haçlı Princepsliği'nin Çukurova'da Hâkimiyet Mücadelesi", s. 83-95.

kuzeyindeki dağlarla büyük Zap suyu vadisinden Urmiye gölüne dek uzanan bölgede Grek Vaspurakania adıyla yeni bir eyalet tesis etmiştir.⁸³

Bizans imparatoru II. Basileios, imparatorluğun doğu sınırlarını güvence altına almak ve dolayısıyla komşusu bulunduğu Müslüman memleketlerini ele geçirme siyaseti nedeniyle, bu bölgedeki küçük Ermeni ve Gürcü krallıkların yönetimini doğrudan doğruya merkeze bağlamıştır. II. Basileios'un Ermeni nüfusunu Orta-Anadolu'ya tehcir etmesinden dolayı bu bölgede artık herhangi bir Ermeni ve Gürcü devleti mevcut değildi.⁸⁴

II. Basileios'dan sonra yönetime gelen Bizans İmparatorları, Doğu Anadolu'yu ilhak politikasını uygulamaya devam etmişlerdir. Bunlardan biride IX. Konstantinos Monomakhos (1042-1055)'dur. Bizans İmparatoru, Ermeni halkına çok ağır vergiler yüklemiş ve Ermeni ileri gelenlerinden birçoğunu Anadolu içlerine sürmüştür. Kars ve Van bölgesindeki Ermeni hanedanlarının tüm soyları adeta yok edilmiş ve onlara ait olan bütün malikâneler ellerinden alınmıştır (1046-1048).⁸⁵

Bununla birlikte Ermeniler ile Bizans Devleti arasındaki mezhep farklılığı her iki taraf arasında çatışmaya dönüşmüş, Bizans İmparatorlarının Ermenileri Ortodoklaştırma siyaseti ve Ermenilerin buna direnmeleri taraflar arasındaki mücadeleyi sürekli hale getirmiştir. Grek Metropoliti, Ermeni Patriği'ne resmi olarak Bizans Grek Ortodoks dinine girmesi için çağrıda bulunmuştur. Grek Metropoliti'nin dini başkanı olduğu Kapadokya'da Ermeni Gregoryen dini yasaklanmıştır. Bütün bunlardan başka Bizans bürokratları ve papazları, Ermenilere ait şehir, kilise ve manastırlarını ele geçirip buralara yerleşmişlerdir. Bu dönemde Ermeni kilisesi ortadan kaldırılmaya çalışılmış ve bu nedenle dini kıyımlar yapılmıştır.⁸⁶

⁸³ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 291; Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 19-20; Ali Sevim, *Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, TTK. Basımevi, Ankara, 2002, s. 2-3.

⁸⁴ Sevim, *Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, s. 6.

⁸⁵ Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vakayı-nâmesi*, s. 80-81; Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 309; Sevim, *Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, s. 6.

⁸⁶ Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 19; Sevim, *Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, s. 6.

Bizans İmparatorluğu'nun, Doğu Anadolu Bölgesi'ni ilhak etmeye başlaması ve daha sonra bu bölgede yaşayan Ermenileri başka bölgelere göçe zorlaması, üzerinde düşünülmesi gereken bir husustur. Bizans İmparatorluğu hemen her devirde hâkimiyeti altında yaşayan toplulukların önemli bir kısmını çeşitli nedenlerle sürgüne tabi tutmuş, göçe zorlamış veya başka bölgelere iskân etmiştir. Bizans İmparatorlarının göçe zorladığı ve iskâna tabi tuttuğu topluluklara bakıldığında Balkanlar da daha çok Türkler ve Slavlar, Anadolu da ise Ermeniler öne çıkmaktadır. Bu iskân hareketlerinin, dışarıdan gelen saldırılara karşı koyacak güçlü bir savunma oluşturmak veya karşı saldırıda bulunmak düşüncesinden kaynaklanan askeri, atıl vaziyetteki arazileri üretime hazırlamak amacına yönelik ekonomik ve farklı etnik unsurları asimile edip Yunanlılaştırma düşüncesinden kaynaklanan siyasi nedenleri vardır.⁸⁷

Ancak Ermenilerin çok sık göçe zorlanması ve yaşadıkları yerlerden çıkarılıp oldukça uzak mesafelerde iskân edilmesinin, yukarıda saydığımız nedenlerin yanında çok farklı bir gerekçesinin bulunduğunu belirtmek gerekir. Bizans İmparatoru Mavrikios (582-602)'un, Sasani hükümdarı II. Hüsrev'e (590-628) gönderdiği bir mektupta⁸⁸ yer alan ifadeler bize bunun nedenleri hakkında bazı ipuçları vermektedir. İmparator Mavrikios'un Sasani hükümdarına yapmış olduğu teklif ve kendinden sonra gelen İmparatorların uygulamaları, Ermenilerin sürekli tehçire ugramasının bir devlet politikası haline geldiğini göstermektedir. Bizans İmparatorlarının, Ermenilerin yaşadığı bölgeleri ilhak ettikten sonra, Ermeni kralları ve onlara bağlı toplulukların devlet için tehdit oluşturmasının önüne

⁸⁷ Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 7.

⁸⁸ İmparator Mavrikios, Sâsânî hükümdarı II. Hüsrev'e (590-628) gönderdiği mektupta Ermenilerin düzenbaz ve dik başlı bir millet olduğunu, Bizans ile İran arasındaki topraklarda buldukları için bu bölgedeki sorunların kaynağı olduklarını belirtmiştir. Bizans tarafında bulunanları toplayıp Trakya'ya göndereceğini ve onunda İran tarafında kalan Ermenileri Doğu'ya göndermesini Sasani hükümdarına tavsiye etmiştir. Eğer Ermenilerin bu bölgede kalması durumunda asla huzurun hüküm sürmeyeceğini belirtmiştir. VII. yüzyıl Ermeni müverrihi Sebeos'un kaydına göre, her iki hükümdar konunun halli hususunda anlaşmışlar, ancak Sasani hükümdarı önlem almada başarılı olamamıştır. Hatta İmparator Mavrikios, baskı politikasını uygulamaya teşebbüs ettiğinde birçok Ermeni İran'a kaçmıştır. (M. Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 8, d.n. 34).

geçmek ve devletin otoritesini güçlendirmek amacıyla böyle bir uygulamayı gerekli gördükleri bu mektuptaki ifadelerden anlaşılmaktadır.⁸⁹

XI. yüzyılın ilk çeyreğinde II. Basileios'un Doğu Anadolu Bölgesi'ni ilhakı, her ne kadar doğudan gelen Selçuklu tehdidine karşı önlem olarak gösterilse de, gerçekte amaç yukarıda sözünü ettiğimiz politikanın hayata geçirilmesini sağlama teşebbüsüdür. Yani bu hareket, Bizans Devleti'nin daima güvenilmez olarak gördüğü Gregoriyen Ermeni toplumunu, "Ortodoks Rum" nüfusu içinde eritmeye yönelik politikanın bir parçasıdır. Selçukluların Anadolu'ya gerçekleştirdikleri akınlar ve Anadolu'nun Türk yurdu olması gecikmiş olsaydı belki de Bizans İmparatorlarının Ermenileri asimile politikası önemli oranda hedefine ulaşmış olacaktı. Bizans İmparatorluğu'nun Doğu Anadolu'yu ilhak politikasının bir sonucu olarak Doğu Anadolu'dan zorunlu göçe tabi tutulan ve İç Anadolu bölgesine yerleşmeleri için izin verilen Ermenilerin bir kısmı, yerleştikleri bölgeleri bırakıp Çukurova'ya göçmüşlerdir. Bu bölge, Ermenilerin Van Gölü ve Kafkasya arasındaki Ağrı Dağı civarında bulunan anavatanlarından uzun süre göç almıştır. Bu durum Ermeni nüfusunun bu bölgede yoğunluk kazanmasına ve Kilikya Ermeni Baronluğu'nun kurulmasına zemin hazırlamıştır.⁹⁰

Bizans İmparatorluğu'nun Doğu Anadolu'yu ilhak politikasının sonucunda Krallıklarına son verilen Ermenilerin bir kısmı, İç Anadolu bölgesine yerleştirilirken diğer bir kısmının da Kilikya bölgesine yerleşmesine izin verildiği görülmektedir. Kilikya bölgesine gelen Ermeniler, Kilikya'nın doğusunda bulunan uzak bölgeler ile Kuzey Suriye'nin tepelik bölgelerine ve Mezopotamya bölgesine yerleşmişlerdi. Bazı soylu Ermeniler Bizans hizmetine girmiş ve Kilikya ile daha doğudaki topraklara vali veya subay olarak atanmışlardı. Mesela, Van Gölü (Vaspurakan) bölgesinde yaşayan Ardruni sülalesine mensup ve Ortodoks kilisesine bağlı Apıkarip adlı Ermeni soylusuna, İmparator IX. Konstantinos Monomakhos (1042-1055) tarafından, Bizans'a bağımlı olmak kaydıyla Tarsus şehrinin hâkimiyeti verilmiştir. Apıkarip'in aynı zamanda Kilikya valiliğine

⁸⁹ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 73, Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 7.

⁹⁰ Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 8-9.

atanması ile daha sonraki yıllarda yeni göçlere ve Ermeni ileri gelenlerinin burada yeni yerler elde etmesine zemin hazırlamıştır. Aynı şekilde, Ermeni asilzadelerinden Karabağ (Artsakh) Eyaleti'nin bir kısmına hâkim olan Hetum'un oğulları Oşin, Halgam ve Pazuni adlı kardeşler, 1072 yılında kendileriyle birlikte bulunan Ermeni ileri gelenleriyle Çukurova'ya geçmişlerdir. Apıkarip, daha sonra yine Bizans'a bağımlı olmak kaydıyla, İmparator I. Aleksios Komnenos'u (1081-1118) Lampron Kalesi'nin Oşin'e bırakılması ve buranın babadan oğla geçen bir tımar olarak verilmesi konusunda ikna etmiştir. Lampron Kalesi'ne yerleşen Hetum'un oğlu Oşin, burayı onarıp güçlendirmiştir. Daha sonraki dönemlerde ise Oşin'in halefleri, burada Kilikya Ermeni Krallığı'nı yöneten Hetumlular sülalesini hâkim kılmıştır. Böylece Kilikya'da Hetumlular sülalesinin temelleri atılmıştır.⁹¹

Kilikya'da Ermeniler adına çok daha önemli işler başaran Rupenliler sülalesinin bölgeye ilk gelişi ise Bizanslılar ile çatışmalarından sonra olmuştur. IX. Konstantinos Monomakhos, Ani'nin Bagratuni hükümdarı II. Gagik'i hile ve yalan ile İstanbul'a çağırılmış ve onun krallığını zorla ortadan kaldırmıştır. İmparator, elinden aldığı krallığı karşılığında II. Gagik'e, Kayseri civarında bulunduğu zannedilen Galonbağad ve Bizu şehirlerini vermiştir. Bu gelişme üzerine bu bölgelere yaygın bir Ermeni göçü olmuştur. Ermenilerin Orta Anadolu'ya göçleri neticesinde zaten Rumlar ile Ermeniler arasında mevcut olan nefret, kök salarak büyümüş ve taraflar arasında büyük çatışmalara sebebiyet vermiştir.⁹²

Bizans tarafından Kapadokya'da ikamete mecbur edilen Ermeni Kralı II. Gagik, burada, köpeğinin adını Armen koymuş olan Bizans metropoliti Markos'u öldürmüş ve bu gelişme üzerine Bizanslılar, bu olayı bahane ederek Ermenileri tazyik ve takibe başlamışlardır. Bu hadiseler cereyan ederken Kilikya'da bulunan Apıkarib, kızını II. Gagik'in en küçük oğlu Davit ile evlendirmişti. Fakat Davit bir süre sonra Lampron

⁹¹ Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vakayi-nâmesi*, s. XIX (Ed. Dulaurier açıklaması); Holt, *Haçlı Devletleri ve Komşuları*, s. 33; Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 108; a. y. , “*Rupenliler Dönemi'nde Kilikya Ermeni Krallığı ile Antakya Haçlı Princepsliği'nin Çukurova'da Hâkimiyet Mücadelesi*”, s. 83.

⁹² Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vakayi-nâmesi*, s. XXI (Ed. Dulaurier açıklaması); Holt, *Haçlı Devletleri ve Komşuları*, s. 33; Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 109; a. y. , “*Rupenliler Dönemi'nde Kilikya Ermeni Krallığı ile Antakya Haçlı Princepsliği'nin Çukurova'da Hâkimiyet Mücadelesi*”, s. 83.

Kalesini'nde hapsedildi. II. Gagik, 1080 yılı başlarında oğlunun salıverilmesini görüşmek üzere Tarsus'a gelmiş ve bu görüşmeden dönerken bu bölgede yaşayan Mandela oğulları tarafından hapsedilmiş ve daha sonrada öldürülmüştür.⁹³

Ermeni Kralı II. Gagik'in Grekler tarafından öldürülmesi ve Ermeni milli krallığının ortadan kalkması üzerine zor durumda kalan Ermeni şefleri, çeşitli yerlere dağılmışlardır. Bu şeflerden biride Kral II. Gagik'in ordusunda başkomutanlık yapan ve onun akrabalarından olan Rupen adlı kişiydi. Kral II. Gagik'in ölüm haberini alan Rupen ve ailesi 1080 yılında Torosların geçitlerine sığınmış ve orada ikamet eden milletdaşlarıyla Gormoloz denilen bir köye yerleşmiştir. Toros bölgesine gelen Ermeniler, milletlerinin ıslahına, kültürlerinin devamına ve fikri gelişimine hizmet etmişlerdir. İçlerinden Rupen, kendisinin soylu Ermeni ailesi Bagrat (Pagratid) hanedanına mensubiyetini iddia ederek prensliğini ilan etmiş ve bu suretle Rupen hanedanının temelini atmıştır. Bu süreçten kısa bir süre sonra hayatını kaybeden Rupen, Castalan Manastırı'na gömülmüştür. Rupen'in ölümünden sonra yerine geçen oğlu Konstantin, 1091 yılında Bizans'ın idaresindeki Vahga (Feke) Kalesi'ni ele geçirmiş ve burasını hâkimiyetinin merkezi yapmıştır. Bu askeri başarıdan sonra başıboş kalan Ermenilerin birçoğu onun etrafında toplanmıştır. Ermeniler, Bizans'ın elinde bulunan, Kilikya'nın dağlık bölgelerinde ki bazı kaleleri de hâkimiyetleri altına alarak Kilikya Ermeni Krallığı'nın ve Rupen sülalesinin temellerini atmışlardır. Rupen hanedana mensup Ermeni prensler, önce Sis şehrini başkent yapmışlar daha sonra Toros bölgesinin ulaşılması zor yerlerini ele geçirerek buralara yerleşmişlerdir. Rupenliler, dağınık olarak yaşayan Ermenilerin Kilikya'da toplanmasını ve birlik olmalarını sağlamışlardır. Böylece Kilikya'da, biri Rupenliler diğeri daha sonra etkinliği artacak olan Bizans'a tabi Hetumlular olmak üzere iki Ermeni hanedanı hüküm sürmeye başlamıştır.⁹⁴

⁹³ Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vakayi-nâmesi*, s. 131-158; Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 109.

⁹⁴ Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vakayi-nâmesi*, s. XX; Altınay, *Haçlılar*, s. 28-29; Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 109.

2. 2. KİLİKYA ERMENİ KRALLIĞININ KURULUŞ SÜRECİ

2. 2. 1. Philaretos'un Ermeni Krallığı (1071-1086)

Selçuklu-Bizans mücadelesinin zirvesini oluşturan Malazgirt Savaşı'nı izleyen yıllarda, Selçukluların Anadolu'ya girip yurt edinmeye başlamaları üzerine Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve Antakya'nın fiilen Bizans'la ilişkisi kesilmiş durumdaydı. Bu durum, Anadolu'da Bizans hâkimiyetinin süratle çökmesine neden olmuş ve bunun neticesinde bazı Ermeni şefleri Bizans hizmetine girmiş ve Kilikya ile daha doğuda ki topraklara vali veya subay olarak atanmışlardı. Ancak Ermenilerin büyük çoğunluğu, Bizans'ın çöküşünden ve Türklerin onlara karşı takip ve seferlerinden faydalanarak Malatya, Fırat ırmağı kıyıları, Çukurova (Kilikya), Urfa, Kuzey Suriye'nin dağlık bölgeleri, Gaziantep (Dülük) ve Mezopotamya'ya çekilip bu bölgelerde bazı küçük prenslikler kurarak nüfusça çoğalmaya başlamışlardır. Ermenilerin yeni yerleştikleri yerler, geldikleri bölgelere nazaran daha verimli olmakla beraber özellikle coğrafi durumu nedeniyle ticarete daha elverişliydi. Bizans doğuda hızla çökmeye başlayınca Ermeniler, göçmen ve azınlık olarak yerleştikleri Kilikya'da kiliselerin ve derebeylerin çevresinde örgütlenmeye başladılar. Bu bölgede kurulan prenslikler, Türkiye Selçukluları'nın doğuda ve güneyde Türk-İslam ülkeleriyle münasebetlerini kesecek ara bir bölge oluşturmaktaydı.⁹⁵

Bu prensliklerin en büyüğünü kuran ve diğer prenslikleri kendi egemenliğine alan Romanos Diogenis'in eski bir generali olan ve Kilikya'dan Urfa'ya kadar uzanan bir prenslik kuran Philaretos Brachamios'tur. Vaspurakan bölgesinde ki Varajnovnik'den geldiği tahmin edilen ve muhtemelen bu bölgede yaşayan Arzruni Ermenilerinden olan Philaretos'un kimliği hakkında kaynaklarda çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Ancak asıl adı Vahram'dır. Bizans kaynaklarında adı Vrakhmios veya Brakhmios olarak geçmektedir. Philaretos'un, din ve adetçe bir Romalı, baba ve anne tarafından bir Ermeni olduğu, çocukluğunun Hıns-1 Mansur bölgesinde bulunan Zoruri-Gozerin manastırında amcasının yanında geçirdiğini ve daha sonra Minşar (Masara)'a yerleştiği bilinmektedir.

⁹⁵ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2002, s. 68-69; Kaşgarlı, *Kilikya Tabi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 3; Sevim, *Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, s. 13-14; Holt, *Haçlı Devletleri ve Komşuları*, s. 33.

1068'de İmparator Romanos Diogenis tarafından, Samsat ile Malatya'ya kadar uzanan yörenin başkomutanlığına atanmıştır. Aslında Bizans ordusunda pek de başarılı bir komutan olduğu söylenemez. Romanos Diogenis, Alparslan'la Malazgirt Savaşı'na girmeden önce, Maraş'ı koruma görevini Philaretos'a vermişti. Malazgirt Savaşı'nda Philaretos'u Polo (Romanopolis)'da görüyoruz. Ermeni sergerdesi Philaretos, Malazgirt savaşında ciddi bir muharebe yapmadığı halde, bu savaştan sonra oluşan siyasi boşluktan faydalanmıştır. İmparator Romanos Diogenis'den aldığı kumandanlık sayesinde bulunduğu bölgeyi savunmasına rağmen aslında fırsattan faydalanarak kendi hesabına çalışmıştır. Philaretos, Bizans'ın bu bölgede etkinliğinin azalmasından sonra çevresindeki Bizans yöneticilerini yavaş yavaş yok etmiş ve bulunduğu yörede görevli Bizans memurlarını dağıtmıştır.⁹⁶

Romanos Diogenis'in başarısızlığından istifade eden VII. Mikhaelis Dukas, Bizans tahtına oturmuş ve imparatorluğunu ilan etmiştir. Ancak Romanos Diogenis, özgürlüğüne kavuşur kavuşmaz tahtını ele geçiren VII. Mikhaelis Dukas'a karşı savaşa girmiştir. İki imparator arasında amansız sürüp giden harpten faydalanan Philaretos, Toroslara dilediği gibi yerleşmiştir. Bölgeyi çok iyi bilen Philaretos, gerek Bizans tarafından göçe zorlanan, gerekse doğudan gelen Selçuklu baskısı nedeniyle memleketlerinden ayrılmak durumunda kalan ve belli bir siyasi otoritenin de bulunmayışından dolayı başıboş dolaşan Ermenileri, kısa sürede etrafında toplayarak Maraş ve yöresini ele geçirmek suretiyle, burada hâkimiyetini kurmayı başarmıştır(1074). Bu bölgede ki Türklerden de yararlanmasını bilen bu Ermeni sergerdesi, erişilmesi güç sarp kayalıklarla kaplı olan dağlık araziye yerleşmiştir. Her geçen gün güçlenen Philaretos, yerleştiği bölgede ki geçitleri duvarlarla ördürmüş ve dağın eteklerini müstahkem mevki haline getirerek düşmanlarının kendi topraklarına girmesini engellemeye çalışmıştır.⁹⁷

⁹⁶ Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vakayı-namesi*, s. 147; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 68-69; Kaşgarlı, *Kilikya Tabi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 21-28; Holt, *Haçlı Devletleri ve Komşuları*, s. 33; Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 37.

⁹⁷ Gregory Abû'l-Farac, *Abu'l-Farac Tarihi*, C. I, s. 330-331; Kaşgarlı, *Kilikya Tabi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 21-28; Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 38.

Philaretos, bölgeye göçen Ermeniler ile ordusunu gündün güne güçlendirmiş ve emrinde bulunan bu güçlü orduya dayanarak yeni İmparator VII. Mikhaelis Dukas'ın politik oyunlarına ve siyasi baskılarına boyun eğmemiştir. Bizans'a itaat etmeyi reddeden ve bağımsız bir Ermeni prensi gibi hareket eden Philaretos, çok geçmeden, başta Keysun ve Ra'ban olmak üzere birçok şehir ve kaleyi hâkimiyeti altına almayı başarmıştır. Frank askerlerini paralı asker olarak ülkesine sokan Bizans, 1071'den sonra Frank askerlerine para ödeyememiş ve bu paralı birliklerini komutasız bırakmıştır. Para ve servet peşinde koşan bu yabancı Frank askerleri, Anadolu halkının başına bela olmuş ve eşkıyalıkla geçinmeye başlamışlardı. Malazgirt Savaşı'ndan sonra ne yapacağını şaşırarak bu askerler, Harput bölgesinde bir kalesi olan kumandanları Raimbaud ile birlikte Philaretos'un ordusuna katılmışlardır. Zamanla Philaretos'un emri altında, dağlık Toros bölgesine göçen Ermenilerden ve paralı Frenk askerlerinden oluşan, dönemi için iyi sayılabilecek önemli bir ordu oluşmuştur. Etkili ve vurucu gücü olan bu ordu yaklaşık 30.000 kişiden oluşuyordu. Ayrıca Philaretos, Malazgirt Savaşı'ndan önce Bizans tarafından resmi görevli olmasından dolayı halk, onun hala bölgenin yasal sorumlusu olduğuna inanıyordu. Daha önce Bizans İmparatorluğu'na bağlı olan birçok kent, ona bağlılığını belirtmiş ve hâkimiyetini kabul etmiştir. Bu bölgelerde yaşayan halk ancak bu şekilde Bizans'a bağlı kaldıklarını düşünüyorlardı.⁹⁸

Bölgede kendisinden başka Ermeni derebeyinin mevcudiyetini kabul edemeyen Philaretos, kendisini yörenin yegâne bağımsız Ermeni Prensi olarak gördüğünden Siirt, Muş ve Harput dağlık bölgesinde Bizans'a sadık kalarak hâkimiyetini devam ettiren Sasunlu Ermeni prensi Thornig (David)'ten, huzuruna gelerek egemenliği altına girmesini istemiştir. Ancak Thornig itaat etmeyi reddedince, Philaretos Türk emiri Kapar ile kurduğu ittifak sonucunda soydaşı Thornig'i hile ile ortadan kaldırmıştır.⁹⁹

⁹⁸ Gregory Abû'l-Farac, *Abu'l-Farac Tarihi*, C. I, s. 330-331; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 68-69; Kaşgarlı, *Kilikya Tabi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 21-28; Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 37.

⁹⁹ Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vakayi-namesi*, s. 147-150; Kaşgarlı, *Kilikya Tabi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 21-28; Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 38.

Phileratos, yaşadığı dönem için iyi sayılabilecek ordusuyla Bizans'a tabi olmadan Maraş ve yöresinde Ermeni Prensligi'ni kurarak yerleşmiş ve hemen ardından Maraş ile Urfa arasındaki yerleri ele geçirdikten sonra Sümeysat (Samsat) ve hatta Malatya'nın şehir ve kalelerini yönetimi altına almıştır. Phileratos, bu belirttiğimiz bölgelerden başka Palu, Harput, Elbistan, Tarsus, Anazarba ve Göksun (Kaysun) şehirlerini de ele geçirmiştir. 1071 Malazgirt Savaşı'nın kazanıldığı yıllarda, Urfa şehrine Tavadanos (Tavdanos)'un oğlu Leon hâkimdi. Bölgede ki etkinliği hızla artan Philaretos, Abukapoğlu Vasil adındaki komutanını bir atlı birliği ile beraber Kilikya bölgesine yayılmak için kilit bir öneme sahip olan Urfa şehri üzerine göndermiş ve bölgeye gelen Abukapoğlu Vasil şehri kuşatmıştır. Şehrin altı ay boyunca kuşatma altında kalması üzerine büyük sıkıntılar yaşayan halk, çıkan ayaklanma ile Leon'u öldürmüş ve Urfa'yı Abukapoğlu Vasil'e teslim etmiştir. Böylece Bizans İmparatorluğu'nun Urfa şehri üzerindeki hâkimiyeti sona ermiş ve şehir Ermenilerin eline geçmiştir. Philaretos, Urfa şehrinin yönetimine Ermeni Abukapoğlu Vasil'i atamış (1077), fakat onun 1083 yılında ölümü üzerine şehrin ileri gelenleri, Bizans'a yakınlığı ile bilinen Bagrat'ın oğlu Simbat'ı yeni vali yapmaları üzerine şehirde kısa süreli karışıklıklar çıkmıştır. Bu olaylar üzerine Philaretos, kendi oğlu Barsama (Barsam, Parsama)'yı Urfa'ya vali olarak göndermiştir.¹⁰⁰

1077 yılında Urfa şehrini Bizans'ın valisi Leon'un elinden alan ve Malatya'da egemenlik kuran Gabriel'i de kendisine tabi kılan Philaretos, 1078 yılına gelindiğinde artık bölgede güçlü bir konuma gelmiştir. Bunun üzerine Philaretos, kral olarak tanınmak için Bizans'ın yeni İmparatoru Nikephoros Botaneiates ile iyi ilişkiler içerisine girmiş ve İmparator'un vassalı olmayı kabul etmiştir. Nitekim Bizans'ın vassalı olması karşılığında kendisi, Küropalates rütbesine yükseltilmiştir.¹⁰¹

Philaretos, stratejik öneme sahip Urfa şehrini aldıktan sonra Kilikya bölgesine doğru hâkimiyet sahasını daha da genişletme fırsatı bulmuştur. Urfa'dan sonra sıra bölgenin en önemli şehri olan Antakya'yı ele geçirmeye gelmişti. Antakya'da yaşayan Ermeni nüfus

¹⁰⁰ Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vakayı-namesi*, s. 155; Runcıman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. I, s. 57; Sevim, *Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, s. 13-14; Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 38.

¹⁰¹ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 68-69; Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 39.

Phileratos'u istiyor ve bu konuda birtakım tertipler içine girmekten de kaçınmıyorlardı. Başlarında Ermeni Patriği Emilien'in bulunduğu Ermeniler, şehirde başlı başına politik bir cemaat durumuna gelmişlerdi. Bu etkinliklerini kullanarak Antakya'yı soydaşlarına teslim etmek istiyorlardı. Kısa bir süre sonra şehrin Bizans valisi Trakhaniotes ölünce, şehri almak için hazırlık yapan Phileratos'un eline iyi bir fırsat geçmiştir. Trakhaniotes'in oğlu Magistros Katakalon, asayişini temin edememiş ve bunu üzerine Ermeniler, derhal şehirde huzursuzluk yaratmaya başlamışlardır. Bu olumsuz gelişmeler üzerine Bizans İmparatoru VII. Mikhaelis Dukas, Antakya valiliğine eski İmparator Romanos Diogenis'in akrabası İsaakios Komnenos'u atamıştır.¹⁰²

Yeni vali İsaakios Komnenos, Antakya'da büyük bir törenle karşılanmıştır. Ancak Ermeni cemaati şehirde o derece kuvvetliydi ki İsaakios Komnenos gerçek görevini büyük bir gizlilikle yürütmek zorunda kalmıştır. Aslında yeni vali, Bizans İmparatoru VII. Mikhaelis Dukas'ın emri ile Ermeni cemaatini dağıtmak ve Ermeni Patriği Emilien'i İstanbul'a götürmekle görevlendirilmişti. Ermeni Patriği Emilien, gerçekten şehrin asayişini bozan ve şehirde huzursuzluk çıkaran biriydi. İsaakios Komnenos, kurnazca davranarak kendisini hasta göstermiş ve Ermeni Patriği Emilien'i şehrin dışında bir köy evine gelmesini sağladıktan sonra gizlice şehre girmiş ve kapıları kapattırıştır. Yalnız başına kalan ve taraftarlarından uzaklaştırılan Ermeni Patriği, Antakya valisi İsaakios Komnenos'un isteklerini yerine getirmek zorunda kalmıştır. Bu kurnazca plandan sonra Ermeni Patriği Emilien, Philaretos ve adamlarından uzaklaştırılarak Antakya limanından İstanbul'a gönderilmiştir.¹⁰³

Emilien'in İstanbul'a gönderildiğini öğrenen Antakya Ermenileri, isyan ettiler ve İsaakios Komnenos'u kaleye kapattılar. Bizanslı eşrafın malı yağma edilmiş ve birçoğu öldürülmüştür. Komşu kentlerdeki askeri birlikler İsaakios Komnenos'un yardımına gelmiş ve Ermeni isyanı güçlükle bastırılmıştır. Ermeni Philaretos'un çok güçlü olduğu şehirde aslında Antakya halkı, kentte huzuru sağlayan İsaakios Komnenos'tan çok memnundu.

¹⁰² Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vakayı-namesi*, s. 152-153; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 68-69; Kaşgarlı, *Kilikya Tabi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 21-28; Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 39.

¹⁰³ Kaşgarlı, *Kilikya Tabi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 21-28.

Bundan dolayı İsaakios Komnenos'un vali olarak bulunduğu sürede Philaretos, Antakya'ya yaklaşmamış ve önemli bir politik entrika çevirememiştir. Ancak İsaakios Komnenos, İmparator'un kendisine verdiği görevi başarmakla birlikte Philaretos'un Antakya üzerindeki emellerini kökünden koparamamıştır.¹⁰⁴

İsaakios Komnenos'un yerine atanan yeni vali Vasak Pahlavuni, Bizans yönetiminde görev almış ünlü ve soylu bir Ermeni ailesinden geliyordu. Ermenilerin bir kısmı Pahlavuni yönetimini desteklemelerine rağmen Philaretos'un şehirdeki etkinliği çok fazlaydı. Vasak Pahlavuni sokaktan geçerken iki Hastat'ın¹⁰⁵ saldırısı sonucunda öldürülmüştür. Ermeni valinin 1079 yılında Rumlar tarafından şehrin çarşısında öldürülmesi üzerine Vasak Pahlavuni'nin askerleri, Antakya kilisesinde toplandılar ve şehri teslim etmek üzere Philaretos'a haber gönderdiler. Hemen harekete geçen Philaretos, ordusuyla Antakya'ya gelerek, sefere çıkmak bahanesiyle tüm Hastatlar ile Romalı askerleri toplamış ve hepsini Afşun denilen köyde kılıçtan geçirip öldürmüştür. Etkili ve hızlı bir harekâtla Antakya şehrine tamamen hâkim olan Philaretos, böylece sınırları Kilikya'dan Güneydoğu Anadolu bölgesine dek uzanan oldukça büyük bir Ermeni Prensliği kurmayı başarmıştır.¹⁰⁶

Büyük başarılar elde etmesine rağmen Philaretos, hâkimiyeti altında bulunan gerek Ermenilere gerekse Rumlara karşı zalimane tutumundan dolayı halk tarafından sevilmiyordu. O, hem Bizans'a tabi görünerek, hem de Selçuklu Devleti'ne vergi ödeyerek iki yönlü bir siyaset uygulamıştır. Çok etkili olmayan bu iki yönlü siyaset ile Prensliğini muhafaza etmeye çalışmıştır. Ancak Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurucusu I.Süleymanşah'ın bölgede ki etkinliğini arttırması onu endişelendirmiştir. Bu gelişme üzerine kendi Prensliğini korumayı amaçlayan Philaretos, Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'a yakınlaşmayı gerekli görmüştür. Çünkü I.Süleymanşah, 1080 yılına

¹⁰⁴ Kaşgarlı, *Kilikya Tabi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 21-28.

¹⁰⁵ Hastat: Latince Hastatus kelimesidir. Şehirdeki Roma yöneticisinin ilk piyade taburu olan askeri birliğin adıdır. (Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vakayı-namesi*, s. 153, E. Dulaurier, d. n. 153).

¹⁰⁶ Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vakayı-namesi*, s. 152-153; Kaşgarlı, *Kilikya Tabi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 21-28; Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 39.

gelindiğinde, Kilikya'dan Marmara'ya kadar olan Anadolu topraklarına hâkim duruma gelmişti. Sultan, 1081 yılına gelindiğinde ise Bizans ile yapılan anlaşma ile yeni kurduğu devletini batıdan gelecek tehlikeye karşı emniyete almış ve Ebul-Kasım'ı İznik'te bırakarak Kilikya'ya yönelmiştir.¹⁰⁷

I.Süleymanşah, 1082 yılında Kilikya'ya girip Tarsus'u fethettikten sonra, bölgedeki ileri harekâtına devam ederek devletin güneye açılan sınır kapıları olan Adana, Anazarba ve Misis'i de hâkimiyeti altına almıştır. Bu bölgeyi X. yüzyılda Abbasilerden almış olan Bizans İmparatorluğu, bölgede yaşayan bütün Müslüman halkı sürgüne yollamış veya öldürmüştür. I.Süleymanşah, Kilikya bölgesini bir buçuk asırlık bir Bizans işgalinden sonra tekrar Müslüman Türklerin yönetimi altına almıştır. Bu bölgenin fethinden sonra kalelere Türk garnizonlar yerleştiren ve Tarsus'a kadı tayin eden Sultan, İznik'e dönmüştür. Ancak I.Süleymanşah bu başarılı harekâttan hemen sonra Antakya'nın fethi amacıyla bölgeye tekrar gelecek ve Philaretos aleyhinde topraklarını genişletmeye devam edecektir.¹⁰⁸

1084 yılına gelindiğinde Philaretos, İsmail adında ki bir komutanını Antakya'da vali olarak bıraktıktan sonra yine kendi yönetimi altında olan Urfa'ya dönmüştür. Bu sırada Antakya valisi İsmail, babası Philaretos'un zulmünden bıkan Barsama ile anlaşmış ve İznik'te bulunan I.Süleymanşah'ı, şehri teslim etmek üzere Antakya'ya davet etmişlerdir. Bunun üzerine I. Süleymanşah, 1000 atıyla İznik'ten Antakya'ya doğru yola çıkmış ve bu seferini duyurmamak için geceleri devamlı hareket, gündüzleri de vadilerde gizlenmek suretiyle, bütün Anadolu'yu kuzeyden güneye on iki gecede geçmiştir. I.Süleymanşah, şehrin valisi İsmail ve Philaretos'un oğlu Barsama ile işbirliği yaparak surların şerefelerine ipler atırmak suretiyle bir kısım askerlerini yukarı çıkartmıştır. Bunlar şehrin Faris Kapısı'nı gizlice açtıktan sonra dışarıda bekleyen öteki Selçuklu atlılarını içeri alarak Antakya'yı ele geçirmişlerdir (12 Aralık 1084). Bu başarılı sefer ile I.Süleymanşah,

¹⁰⁷ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 69; Sevim, *Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, s. 15; Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 39-40.

¹⁰⁸ Azîmî, *Azîmî Tarihi, (Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler)*, (Çev. Ali Sevim), TTK Basımevi, Ankara, 2006, s. 24; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 69-70; Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 40.

ortaçağda ve Hıristiyanlık tarihinde çok önemli bir yeri olan bu tarihi şehri Philaretos'un elinden almıştır.¹⁰⁹

I. Süleymanşah'ın Antakya'yı hâkimiyetine almasından sonra Selçuklu komutanlarından olan Emir Buldacı'nın Philaretos'un elinde bulunan Elbistan, Keysun Ra'ban ve Yukarı Ceyhan Bölgesi'ni fethi üzerine bölgedeki gücünü hızla kaybeden Philaretos, oğlu Barsama'nın yönetimindeki Urfa'ya gitmişse de başta oğlu olmak üzere, şehrin ileri gelenleri ve halk tarafından nefretle karşılanmıştır. Böylece bölgede sadece Maraş şehri elinde kalan ve topraklarını hızla kaybeden Philaretos, Ermenilerin hamiliği görevini de yitirmiştir. Emir Buldacı'nın hâkimiyetine giren Ermeni Patriği Teodoros'u Maraş'a çağırılmış ancak Patrik bu davete icabet etmeyip Emir Buldacı'yı tercih edince, Philaretos bu duruma çok kızmış ve Maraş'ta yeni bir katolikosluk kurup başpiskopos Boğos'u bu göreve getirmiştir.¹¹⁰

Philaretos, yönetiminde bulunan şehirlerin birer birer elinden çıkmasından sonra, Melikşah'ın yardımını sağlamak ve daha önce kendisine ait olan şehirlerin iadesini temin etmek amacıyla, çok sayıdaki değerli armağanlarla Sultan Melikşah'ın katına çıkmıştır. O, hâkim olduğu memleketleri yeniden elde etmek için vergi vermeyi ve hutbe okutmayı kabul etmesi dışında, törenle sünnet olarak Müslüman olmuştur. Bunun üzerine Sultan Melikşah, kendisine oğlu Barsama'nın yönetiminde bulunan Urfa'yı dirlik olarak vermişse de oğlunun ve şehir halkının girişimleri sonucunda, bundan vazgeçerek onu Maraş'a atamıştır. Ancak Philaretos, çok geçmeden burada ölmüş ve kurmuş olduğu Prenslik de sona ermiştir (1086-1087). Böylece, önce Bizans'a, daha sonra da Selçuklu İmparatorluğu'na tabi olmak suretiyle hükümranlılığını sürdürmüş olan Philaretos'un, sınırları Harput'tan Kilikya'ya dek uzanan (Urfa, Antakya, Ra'ban, Malatya, Maraş, Misis, Anazarba, Tarsus) Ermeni Prensligi, Büyük Selçuklu İmparatorluğu sınırları içine alınmış oldu. Aslında Philaretos'un bu bölgede Ermeni Prensligi kurabilmesi daha sonra Kilikya

¹⁰⁹ Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vakayı-namesi*, s. 161-162; Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, (Çev. Mürsel Öztürk), TTK Basımevi, Ankara, 2000, s. 14, Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 71; Sevim, *Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, s. 15-16.

¹¹⁰ Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vakayı-namesi*, s. 164-165; Sevim, *Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, s. 17; Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 42.

bölgesinde kurulacak olan Kilikya Ermeni Krallığı için çok önemli tecrübeler sağlamıştır.¹¹¹

2. 2. 2. Kilikya Ermeni Krallığı'nın Kuruluşunda Haçlı Seferleri'nin Etkisi

Akdeniz'den Malatya'ya kadar uzanan Toros Dağları'nın doğal bir set teşkil ettiği Kilikya bölgesinde Ermeniler, yerli Rumları yenmiş ve hâkim durum gelmişlerdi. Toros Dağları'nda geçitler az ve tehlikeliydi, at üzerinde birçok zirve kat etmek ve daracık dağ patikalarından geçmek gerekiyordu. Geçit yollarının her iki tarafı uçurumlarla ve yüksek dağlarla çevriliydi. Ancak bu zor geçitler doğru Kilikya'ya iniyordu. Toroslar'dan geçmek yerine, daha kolay geçit veren Kızıldağ (Amanos) aşılıp, Kudüs'e varılabiliyordu. Güneye inmenin diğer bir yolu Toros Dağları'nı daha doğudan aşarak ve Maraş geçidinden sonra Suriye yaylasına ulaşmaktı. Fakat bu yol Toros Dağları'nın en geniş kısmıydı ve yollar hem uzun hem de engebeliydi. Haçlılar bu iki yolu da kullanmalarına rağmen ordunun büyük çoğunluğu Toros Dağları'nın doğu kısmından geçmiştir.¹¹²

Haçlıların bu bölgeye geldiği dönemde Müslüman devletler bölünmüş durumdaydı. Bağdat Mısır'a, Büyük Selçuklular Anadolu Selçuklularını ile ve Araplar Türklerle siyasi olara mücadele halindeydi. Müslüman devletler, bölgeyi ele geçirmeye gelen Haçlıları gerçekten büyük bir karışıklık içinde karşılamıştı. Haçlıların geçiş yolu üzerindeki Kilikya Ermenileri, Akdeniz'den Malatya'ya kadar uzanan Toros Dağları'nın güneyinden Antakya ve Urfa'yı da kapsayan alanda yaşıyorlardı. Haçlıların doğu Anadolu'ya ulaştıkları yıllarda, orta Fırat'tan Toros silsilesi boyunca çeşitli kalelerde egemenlik kurmuş olan birçok küçük Ermeni Derebeyi, bölgede dağılmış olarak varlıklarını sürdürmekteydi. Ermeni Philaretos'un kurmuş olduğu kısa ömürlü devlet, daha onun ölümünden evvel çöküp gitmişti. Ancak buna rağmen Ermeniler bölgede tutunmuşlar ve önemli bazı kalelerde varlıklarını devam ettirmişlerdir. Kilikya'nın kuzey doğusunda ki doğu Toroslar da Rupen'in oğlu Konstantin

¹¹¹ Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vakayı-namesi*, s. 170-171; Gregory Abû'l-Farac, *Abu'l-Farac Tarihi*, C. I, s. 333; Sevim, *Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, s. 17; Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 42.

¹¹² Kaşgarlı, *Kilikya Tabii Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 31-33.

bulunuyordu. Kilikya Ermeni Krallığı'nın kurucu kabul edilen Konstantin'in bu bölgede birkaç kalesi vardı. Rupen'in oğlu Konstantin'in dışında Ermeni beyi Toros, Urfa'yı hala elinde tutmakta ve onun kayınpederi Gabriel de Malatya da varlığını devam ettirmekteydi. Maraş şehrinde ise şehrin en nüfuslu Hıristiyan reisi olan Tatul vardı. Hatta bu bölgeye gelen Haçlılar, Maraş'a ilk geldiklerinde Bizans'ın Ermeni valisi olan Tatul'u, hâkimiyet yetkilerini tasdik ederek yerinde bıraktılar.¹¹³

Toros, Gabriel ve muhtemelen Tatul, Philaretos'un maiyetinde bulunmuşlar ve onun gibi kariyerlerine Bizans Devlet hizmetinde başlamışlardı. Bu Ermeni beylerinin dışında, Toros Dağları'nın güney eteklerinden Malatya'ya kadar uzanan yörede bulunan Raban ve Göksun gibi kentlerde ise azılı eşkıya Vasil vardı. Vasil milisleriyle baskınlar tertipliyor ve yöreyi yakıp yıkıyordu. Zulüm ve vahşeti o derece nam salmıştı ki, halk kendisine Kogh (eşkıya, hırsız) Vasil diyordu. 1071'den sonra doğuda ki mülklerini terk ederek batıya göçen Ermeni sergerdelerinin birçoğu Kogh Vasil'e sığınmıştı. Ayrıca Ermenilerin dini lideri olan Katolikos Bazil de Kogh Vasil'in yanındaydı. Bu Derebeyi o derece zenginleşmişti ki, Danişmend Emiri'nin esir aldığı Haçlı reisi Bohemond'u yüz bin dehakan fidye ödeyerek özgürlüğe kavuşturmuştu. Bu küçük Ermeni derebeyler dışında bölgede paralı askerlerin elinde olan birkaç kale daha vardır. Kendi başlarına hareket etmelerine rağmen Bizans imparatorluğu, bu küçük ve dağınık Ermeni derebeyliklerini "dulos" yani tebaası olarak görüyor ve onlara birtakım payeler ile paralı askerler yolluyordu.¹¹⁴

Bu küçük ve dağınık halde bölgeye yayılan Ermeni Derebeyleri, eski monofizit Ermeni Kilisesi'ne değil, Bizans'ın resmi mezhebini öğreten Ortadoks Kilisesi'ne mensup olmakla beraber uzun zaman önce Bizans İmparatorlarından aldıkları unvanları hala muhafaza ediyorlardı. Kogh Vasil dışındaki tüm Ermeni sergerdeleri, inançları bakımından yurttaşlarının çoğunluğuna ters düşmekteydiler. Ayrıca bunlar Bizans ile uygun iletişim

¹¹³ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. I, s. 150-151; Kaşgarlı, *Kilikya Tabi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 31-33; Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 43; Ergin Ayan, "Ermeni- Haçlı İşbirlikleri", *Ermeni Araştırmaları*, S. 26, Ankara, EAE Yay. 2007, s. 49-64.

¹¹⁴ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. I, s. 150-151; Kaşgarlı, *Kilikya Tabi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 31-33; Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 43.

fırsatını bulur bulmaz, yeniden vassallık ve sadakat yeminlerini yenilemekteydiler. Hatta Ermeni reisi Toros, İmparator Aleksios'dan yüksek küropalates¹¹⁵ unvanı almıştı. Bizans İmparatorluğu'na bağlılıkları, Hıristiyan halkın nazarında onlara bir tür meşruiyet sağlamakla beraber onların bölgede tutunmalarının asıl dayanağı, çevrelerindeki Türk beylerinin hâkimiyetlerini kabul etmelerinden kaynaklanmaktaydı. Fakat bütün bunlara rağmen topraklarında yaşayan büyük sayıda ki Suriyeli Hıristiyanlar onlardan nefret ediyor ve daha da önemlisi bölgedeki Türk beyleri de bu küçük Ermeni derebeylerine karşı güvensizlik duyuyorlardı. Ancak Türklerin kendi aralarında ki siyasi anlaşmazlıklar bu Ermeni reislerine yerlerinde kalma imkânı sağlıyordu.¹¹⁶

Toros Dağları'nın yüksek yerlerinde oturan Ermeniler diğerlerine nazaran daha az tehlikedeydi; çünkü yerleştikleri arazi dağlık ve kolay işgal edilemeyecek durumda olmakla beraber saldırılara karşı rahatça savunulabilecek nitelikteydi. Zor doğa şartlarının hâkim olduğu Çukurova geçidi (Gülek)'nin batısında kalan dağlar, Hetum'un oğlu Oşin'in hâkimiyetindeydi. Onun esas karargâhı, Tarsus ve Çukurova'nın üst tarafında bulunan yüksek bir dağ çıkıntısından geçilen ve alınması çok zor olan Lampron kalesiydi. Zaman zaman İstanbul ile bağlantısını muhafaza eden Oşin, Bizans İmparatorlarının kendisine verdiği unvanları kullanıyordu. Ayrıca sık sık Çukurova'ya akınlar yapan Oşin, 1097 yılında Türkler bölgeye gelen haçlılar ile uğraşırken, Adana şehrinin bir bölümünü ele geçirmiştir. Kilikya bölgelerindeki diğer bir Ermeni Derebeyi, Gülek boğazının doğusundaki dağlarda, Sis'in kuzey batısında ki Partzerpert kalesinde oturan, Rupen'in oğlu Konstantin'dir. Konstantin, babasının ölümünden beri hâkimiyet bölgesini doğuya doğru genişletmiş ve Göksu ırmağı kenarındaki büyük Vahka (Feke) kalesini Bizans garnizonunun elinden almıştı. Kendisini Bagrat hanedanının temsilcisi olarak gören Konstantin, aynen babası gibi Bizans'a karşı mücadelesini sürdürmüştür. Dağlık ve verimsiz bölgeden, zengin toprakları olan Çukurova'ya sağlamca yerleşebilmek için onun

¹¹⁵ Küropalates: Bizans sarayında çok yüksek bir mevki ve unvandır. İmparatorluk saray muhafız kumandanı demektir. VII. Yüzyıla kadar hiyerarşide İmparator'dan hemen sonra gelmekteyken zamanla önemini kısmen kaybetmiş ve yüksek devlet ricaline, hanedan azasından olanlara ve hatta veliahtlara unvan olarak verilmiştir.(Ayan, "Ermeni- Haçlı İşbirlikleri", s. 65).

¹¹⁶ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. I, s. 150-151; Ayan, "Ermeni- Haçlı İşbirlikleri", s. 49-64.

da hedefi, Anadolu Selçuklu Devleti'nin içinde bulunduğu kötü durumdan faydalanmaktı.¹¹⁷ Bu iki köklü aile etrafında toplanmış olan Kilikya yöresinde ki Ermeniler, Haçlılar bölgeye gelinceye kadar hiçbir zaman bağımsız hareket edememişlerdir. Müslüman devletlere ait ordular istedikleri zaman bu topraklardan geçmekte ve hatta bu bölgede Müslümanların karargâhları bile mevcuttu. Kilikya bölgesinde yaşayan Ermeniler, Anadolu Selçuklu Devleti'ne vergi ödemek ve gerektiğinde belirli sayıda silahlı asker vermek şartıyla Anadolu Selçuklu Devleti'nden özerk bir yönetim yapısı elde etmişlerdi. Bu yönetim yapısı içinde dinlerini istedikleri gibi uyguluyor, silahlı milisler bulunduruyor ve adlarına para bastırıyorlardı. Haçlılar bu bölgeye gelmeden evvel etnik, dinsel ve sosyal yapılarına uygun bir şekilde yaşıyor ve ticaretlerini geliştiriyorlardı. Ermeni derebeylerinin de Türklerden şikâyeti yoktu, olmamasıda normaldi. Çünkü bölgedeki Rumları yok ederek yerleştikleri bu topraklarda Ermeniler, her açıdan istedikleri gibi yaşıyorlardı.¹¹⁸

Kilikya bölgesinde yaşayan Ermenilerin Haçlı Seferleri öncesindeki durumunu belirttikten sonra Haçlıların, Kilikya Ermeni Krallığı'nın kuruluş sürecine etkisi üzerinde durmak gerekiyor. Malazgirt Savaşı'ndan sonra Bizans imparatoru VII. Mikhaıl Dukas (1071-1078), o zamana kadar Hıristiyanlığın doğu sınırını korumak görevini üstlenmiş olan imparatorluğun askerî bakımdan düştüğü başarısızlığı gidermek için Papalık aracılığıyla Avrupa'dan Türklere karşı ücretli asker talep etmiştir. VII. Mikhaıl Dukas'ın bu yardım çağrısı, Papa'nın gerçekleştirmek istediği Roma merkezli dünya kilise birliği çabalarına katkı sağlıyordu. Bu sebeple Papa VII. Gregorius, imparatorun askerî yardım çağrısını olumlu karşılamıştır. Fakat Papa, hayalini kurduğu böyle bir askerî yardımı gönderecek durumda değildi ve bu durum, iki taraf arasındaki yakınlaşmayı sonuçsuz bırakmıştır.¹¹⁹

Bu başarısız çabadan 15 yıl sonra, Türklerin Anadolu'yu fethi ve Marmara kıyılarına ulaşması üzerine, Papalık tahtına çıkan ve dikkatini doğu Hıristiyanlarına çeviren II. Urbanus (1088-1099) ile Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos (1081-1118) arasında

¹¹⁷ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. I, s. 150-151.

¹¹⁸ Kaşgarlı, *Kilikya Tabi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 31-33.

¹¹⁹ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 320; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. I, s. 77-78; Işın Demirkent, "Haçlı Seferleri ve Türkler", *Türkler*, VI, Yeni Türkiye Yay. Ankara, 2002, s. 193-220.

aynı konu yeniden gündeme gelmiştir. Bizans İmparatoru'nun papalığa müracaat edip, ücretli asker talep etmesi, haçlı seferlerinin başlamasına zemin hazırlamıştır. Papa II. Urbanus'un, özellikle 1095 yılında yapılan ve 300'den fazla kilise mensubunun katıldığı Clermont Konsili'nde ve sonrasında haçlı seferleri düşüncesini eyleme dönüştürmek için başlattığı, dini motiflerle süslenmiş propaganda faaliyetleri hedefine ulaşmıştır.¹²⁰

Genel olarak Haçlı Seferleri, 11. yüzyılın sonlarında Avrupa dünyasının "Kudüs'ü kurtarma" sloganı ile Türkleri Anadolu'dan atmak ve bütün Yakın Doğu'yu ele geçirmek için başlattığı siyasî amaçlı askerî bir harekettir. Bu hareket, 1096 yılında başlayan Birinci Sefer ile 1291'de Lâtin Hıristiyanların Doğu'da ki son merkezleri olan Akkâ'dan çıkarılmalarına kadar süren yaklaşık iki yüzyıllık bir dönemi kapsar. Bu dönem içinde dokuz büyük sefer yapılmış ve bu seferlerin dışında bazı küçük girişimler de olmuştur.¹²¹

Haçlı Seferleri tarihi ile ilgili bilim dünyasının üzerinde durduğu en önemli konu, bu hareketin meydana çıkış nedenleridir. Bu hareketi doğuran sebeplerin çeşitliliği üzerinde ısrarla durulmasına rağmen, Batı dünyası Haçlı hareketinin asıl motifini dinî unsurlara mal etmektedir. Hâlbuki Haçlı Seferi düşüncesinin doğuşunda, Ortaçağ Avrupa toplumunu zorlayan asıl unsurlar siyasal, sosyal ve ekonomik nedenlerdir. Bu hareketin en önemli unsuru olarak ileri sürülen dinî motif ise sadece itici bir güçtür. Çünkü Haçlı Seferi düşüncesinin ortaya çıktığı dönemde, Avrupa'da yıllardan beri süre gelen açlığın, yoksulluğun ve topraksızlığın doğurduğu kargaşa yanında, ücretli askerlik anlayışı ile savaşçı ve kolonizatör bir yayılma hareketinin etkisi yadırganamaz. Avrupa toplumu üzerinde en büyük etkiye sahip olan kilise ise hem düzenin bozukluğuna çare aramakta hem de gittikçe artan gücünü Doğu'ya hâkim olmak için kullanmak arzusundaydı. Bu hareketin başlamasına öncülük eden kilisenin, Doğu'ya yapılacak bir seferin sağlayacağı faydaları topluma yayarken, dinî motifi ön plâna çıkarması normaldi. Haçlı Seferleri'ne katılanlara

¹²⁰ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. I, s. 80-83; Kaşgarlı, *Kilikya Tabi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 30; Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 111; Demirkent, *Haçlı Seferleri ve Türkler*, s. 193-220.

¹²¹ Demirkent, *Haçlı Seferleri ve Türkler*, s. 193-220; a. y. , *Haçlı Seferleri Tarihi*, (Haz: Ebru Altan), Dünya Kitapları, 1. Baskı, İstanbul, 2007, s. 1-14.

günahlarının affını ve uhrevî mükâfat vaat ederken aslında, dinî motiften siyasî amacını gerçekleştirmek hususunda faydalanmıştır. O halde "Kutsal toprakları kurtarma" sloganı, bu hareketin hedefini açıklamaktan ziyade peçelemek için kullanılmıştır. Zira Kutsal topraklar, Hz. Ömer'in 638 yılında Kudüs'ü fethinden beri Müslüman hâkimiyetindeydi. Batı Hristiyanları, yüzyıllardır bu duruma ciddi bir tepki göstermemişler ve Bizans da bu durumu kabullenmişti.¹²²

İçlerinde, dini duygularla kutsal toprakları Türklerin elinden kurtarmak ve Doğu'daki din kardeşlerine yardım etmek maksadıyla katılanlar olmakla beraber, iktisadi ve içtimai güçlükler içerisinde bulunan Avrupalıların çoğunluğu, Doğu'nun zenginliğine kavuşmak ve toprak sahibi olup zenginleşmek arzusuyla bu seferlere katılmışlardır. Bunlar arasında, Türklerden geri alınacak olan Anadolu ve Yakındoğu da kendilerine hâkimiyet sahası temin etmek düşüncesinde olanlarda vardır. 1096 yılında başlayan Birinci Haçlı Seferi'nin orduları, daha Kudüs'e ulaşmadan ve ulaşacağı da henüz belli değilken önce Urfa'da, ardından Antakya'da Haçlı devletleri kurmaları onların bu maksatlarını açıkça ortaya koymaktadır.¹²³

Haçlıların egemenlik altına almak istediği Suriye-Filistin diyarı Bizans ve Fatımilerden oluşan iki büyük gücün arasında, paylaşılamayan bir konumda bulunmaktaydı. Burası, coğrafyası ve nüfus yapısı itibariyle ele geçirilmesi ve yönetilmesi zor bir yerdi. 9. yüzyılın ortalarından itibaren Abbasi halifeliğinin etkinliğini kaybetmesi üzerine İslam dünyası parçalı bir yapıya bürünmüş; özellikle bu bölge dış saldırılara açık hale gelmiş ve iç istikrarsızlığa mahkûm olmuştur. Ancak Yakındoğu'daki askeri ve siyasal dengeler, XI. yüzyılda Orta Asya'dan gelen Selçuklu Türkleri ve Batı Avrupa'dan gelen Frank Haçlıları'nın bölgeyi istilası ve birbirleriyle çatışması sonucunda köklü ve kalıcı bir şekilde değişmiştir.¹²⁴

¹²² Kaşgarlı, *Kilikya Tabi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 30-31; Demirkent, *Haçlı Seferleri ve Türkler*, s. 193-220; a. y. , *Haçlı Seferleri Tarihi*, s. 1-14.

¹²³ Kaşgarlı, *Kilikya Tabi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 30; Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*; s. 111; Demirkent, *Haçlı Seferleri ve Türkler*, s. 193-220.

¹²⁴ Holt, *Haçlı Devletleri ve Komşuları*; s. 35.

1096 yazında Avrupa'nın çeşitli bölgelerinden kontların ve düklerin önderliğinde harekete geçen haçlı orduları, 1097 ilkbaharında İstanbul'da birleşmiş ve Anadolu'ya geçmişlerdir. Çok büyük bir orduyla gelen Haçlılar, ilk hedef olarak Anadolu Selçuklu Devleti'nin başşehri olan İznik'i kuşatmışlardı. Anadolu Selçuklu Sultanı I. Kılıçaslan, Malatya kuşatmasına gitmiş ve daha önce yendiği Drakon'daki Haçlılara aldanarak batıdan gelen bu yeni tehdidi ciddiye almamıştır. Ancak kötü durumu haber alınca Haziran 1097'de İznik'e gelen I.Kılıçaslan, Haçlı kuşatmasını kaldıramayınca geri çekilmiş ve şehir 26 Haziran'da Haçlılara teslim olmuştur. Önemli bir zafer kazanan Haçlılar, fazla oyalanmadan Kudüs'e doğru yola çıkmışlardır.¹²⁵ İznik'in teslim olmasından sonra, Eskişehir üzerinden Konya Ereğlisi'ne gelen ana haçlı ordusu, bundan sonra takip edilecek güzergâhı belirleyerek en kısa sürede Antakya'ya ulaşma kararı almıştı. Tankred, İtalya Normanlarından bir grup, I.Boudouin ve birkaç Flaman ana haçlı ordusundan ayrılarak, ahalisini Ermeniler ile Bizanslıların oluşturduğu, dostça karşılanacaklarını ve kolayca devlet kuracaklarını düşündükleri Çukurova'ya gitme kararını açıklamışlardır. Ermeniler ile temas halinde oldukları anlaşılan Tankred ve I.Boudouin, bu kararı alırken ana haçlı ordusuyla birlikte yola devam ettikleri takdirde kendilerine bir hâkimiyet sahası bulamayacaklarını veya bu iş için çok çaba sarf etmeleri gerektiğini düşünmüş olmalıdır.¹²⁶

Diğer taraftan I. Baudouin, İznik'te tanıştığı ve maiyetine aldığı Kong Vasil'in kardeşi Bagrat adında bir Ermeni ile dostluk kurmuştu ve bu dostluktan sonra Ermenilere karşı ilgi duymaya başlamıştı. Önceleri Bizans İmparatorluğu hizmetinde bulunmuş olan Bagrat, artık onun hizmetine girmişti. Muhtemelen Bagrat, ailevi ilişkilerle bağlı bulunduğu Fırat kenarındaki Ermeni derebeylerine I. Baudouin'in yardımını sağlamak arzusundaydı. I. Baudouin'e Kilikya'da şansını denemesini teklif eden, Ermenilerin azınlık olarak göç ettikleri Bizans topraklarını kendi yardımlarıyla kolayca ve savaşız alabileceğine inandıran, Bagrat'tır. Nitekim Ermeniler, Kilikya yöresini Haçlılara açmış ve bu bölge ile

¹²⁵ Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vakayı-nâmesi*, s. 147; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. I, s. 135; Işın Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, TTK. Yay. Ankara, 1996, s. 24-28; ayrıntılı bilgi için bkz. Demirkent, *Haçlı Seferleri Tarihi*, s. 21-38.

¹²⁶ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. I, s. 146; Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 111.

ilgili her türlü bilgiyi onlara vermişlerdir. Tankred'den başka, Ermeniler ve onların Anadolu'da yaşadığı bölgeler hakkında gerekli bilgileri aldığı anlaşılan I.Baudouin'nin, Haçlı orduları güzergâhında bulunan Ermenilerle bağlantı kurmak ve bunların yaşadığı topraklar üzerinde hâkimiyet sahası elde etmek fikrinde olduğu anlaşılmaktadır. Fakat Tankred, Konya Ereğli'sinde, şansını Çukurova'da denemek üzere ana orduyu terk etmek niyetinde olduğunu ilan edince I. Baudouin, kendisinden önce bir haçlı reisinin, Ermeni ahali ile ilişki kurup onların güvenini kazanmasının önüne geçmek istediğinden, aynı bölgeye gitmeye karar vermiştir. Her ikisi de hükümdar ailelerinin, yurtlarında parlak bir geleceği olmayan mensuplarındandı; her ikisi de, kendilerinin de itiraf ettikleri gibi, doğuda kendilerine devlet kurmak istiyorlardı. Ancak I. Baudouin'in çoktan beri bir Ermeni devleti kurmayı kararlaştırmış olmasına mukabil Tankred, kendisine en az iş çıkaracak yere yerleşmek niyetindeydi.¹²⁷

İki haçlı reisi, tahminen 14 Eylül 1097'de Çukurova'ya gitmek üzere Ereğli'den yola çıkmışlardır. İlk olarak Tankred, 100 şövalye ve 200 yayadan müteşekkil küçük bir birlikle haçlıların ordugâhlarını terk ederek doğrudan doğruya Gülek boğazına yönelmiştir. Ondan hemen sonra da I.Baudouin, 500 şövalye ve 2000 yayadan oluşan bir kuvvetle yola koyulmuştur. İkiside kendisine savaş dışı kimseleri yük edinmemiştir.¹²⁸

Her iki haçlı reisi de bir an önce Çukurova'ya ulaşmak ve orada sağlam bir mevki elde etmek istemekteydi. I.Baudouin, sayıca daha az olan birlikleriyle hızlı hareket eden Tankred'in gerisinde kalmıştı. I. Boudouin, Tankred'den habersiz Ereğli'den hemen sonra, muhtemelen yanında bulunan birinin tavsiyesi üzerine, Çukurova'ya daha çabuk ulaşacağı düşüncesiyle anayoldan Tont Köyü yakınlarında ayrılan ve Zanapa (Halkapınar) ile Mindos (Kayasaray) üzerinden Namrun Yaylası'nı (Çamlı Yayla) takip ederek Çukurova'ya ulaşan yola sapmıştır. I.Baudouin'in bütün çabalarına rağmen ulaşımı daha kolay olan Gülek Boğazı'ndan geçen yolu kullanan Tankred, muhtemelen 21 Eylül'de Tarsus önlerine

¹²⁷ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. I, s. 151; Kaşgarlı, *Kilikya Tabii Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 4; Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 111-112; Ayan, "Ermeni- Haçlı İşbirlikleri", s. 49-64.

¹²⁸ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. I, s. 152; Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 112; Ayan, "Ermeni- Haçlı İşbirlikleri", s. 49-64.

ulaşmıştır. Tarsus, bu sırada, Çukurova'nın diğer şehirleri gibi, I. Süleymanşah tarafından fethedildiği yıllarından beri Türklerin hâkimiyeti altında bulunmaktaydı.¹²⁹

Tankred ovaya ulaşır ulaşmaz, o zamanlar Çukurova'nın en önemli şehri olan Tarsus üzerine yürümüştür. Tarsus'a girdiğinde ona karşı şehirde bulunan 500 kişilik Türk garnizonu bir saldırıda bulunmuş ancak kısa süren çarpışmadan sonra tekrar surların arkasına çekilmek zorunda kalmıştır. Tankred, bu sırada takviye kuvvet talep etmek üzere, esas haçlı ordusuna haberciler göndermiş ve Tarsus önlerinde karargâh kurarak şehrin Hristiyan Rumları ve Ermeni ahali ile temasa geçmeye çalışmıştır. Tankred ile daha önceden tanışmış olan bir Ermeni, şartlar müsait olduğu takdirde şehrin teslimi hususunda halkı ikna etmeye çalışacağını bildirmiştir. Ancak ahali, Türklerin dikkatli ve uyanık olmasından dolayı böyle bir harekete cesaret edememiştir.¹³⁰

Türklerin mukavemetinin devam ettiği ve Tankred'in saldırı hazırlığı içerisinde bulunduğu bir sırada, I.Baudouin, batıdan Tarsus önlerine ulaşmıştır. Tankred, onun Gülek Boğazı'ndan geçtiğini ve kuzeyden gelmesi gerektiğini düşündüğünden, gelenlerin, şehrin yardımına koşan takviye Türk kuvvetleri olduğunu zannetmiştir. Aynı şekilde I.Baudouin de, Tankred'in Tarsus'a ulaştığını tahmin etmediğinden, şehrin önündeki karargâhın Türklere ait olduğunu düşünmüştür. Endişeye kapılan her iki taraf da, hemen savaş hazırlıklarına başlamış, ancak kısa zamanda birbirlerini tanımışlar ve şehrin önünde birlikte karargâh kurmuşlardır.¹³¹

Tankred ile I.Baudouin'in güçlerini birleştirdiğini ve bunlara karşı şehri savunamayacağını düşünen Türk garnizonu, geceleyin şehri terk etmiştir. Şehir halkının durumu fark etmesi ve haçlı karargâhına bildirmesi üzerine baş gösteren kargaşadan Tankred, istifade etmesini bilmiştir. Tankred, halkın ileri gelenlerinden bir kaçını ikna ederek, hâkimiyet alameti olarak sancağının iç kaleye dikilmesini sağlamıştır. Sabahleyin Tankred'in sancağının iç kaleye dikilmiş olduğunu gören I.Baudouin, buna çok öfkelenmiş

¹²⁹ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. I, s. 152; Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 112.

¹³⁰ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. I, s. 152; Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 113; Ayan, "Ermeni- Haçlı İşbirlikleri", s. 49-64.

¹³¹ Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 113.

ve taraflar arasında şiddetli tartışmalar başlamıştır. I. Baudoun, Tarsus'un kendisine teslim edilmesini talep etmiştir. Tankred hiddetinden ne yapacağını şaşırılmış ancak sayıca üstün olan I. Baudouin'in kuvvetleri karşısında savaşa girişmeye cesaret edememiş ve 22 Eylül'de Tarsus önlerinden ayrılarak Adana'ya hareket etmiştir.¹³² I. Baudouin, Tarsus'u yeni teslim almıştı ki, ana ordudan Tankred'e takviye için gönderilmiş olan 300 Norman askeri şehir önüne gelmiştir. Bunların bütün yalvarıp yakarmalarına rağmen I. Baudouin, şehre girmelerine izin vermedi. Bunun üzerine şehrin dışında ki surların önünde ordugâh kuran Norman askerleri, geceleyin etrafta dolaşmakta olan Tarsus'un eski Türk askerleri tarafından baskına uğrayarak bir kişi kalmayacak şekilde kılıçtan geçirildiler. Bu olay haçlıları fena halde kızdırmış ve I. Baudouin, askerlerin öldürülmesinden sorumlu tutulmuştur. Eğer bu dönemde Guynemer de Boulogne komutasında bir Hıristiyan filo gelmeseydi otoritesi çok sarsılacaktı. Guynemer, gemileriyle Tarsus çayından yukarı çıkarak şehre ulaşmış ve I. Baudouin'e hürmet ve itaat göstermiştir. Onun bu jestine mukabil I. Baudouin, ona tayfa olarak adamlarından 300 kişi vermiş ve Guynemer'i Tarsus'da vekil olarak bırakarak kendisi doğuya hareket etmiştir.¹³³

Tarsus'dan ayrılmış olan Tankred, Adana önlerine geldiğinde ilginç bir durumla karşılaşmıştır. Şehrin sadece iç kalesi Welf adında bir şövalyenin elindeydi. Tankred şehre yaklaşınca şehirde ki Türkler geri çekildiler. Şehrin önüne geldiğinde kapıları kapalı bulan Tankred, şehirde yalnızca Hıristiyanların olduğunu haber almış, onlara elçi gönderip şehre girilmesine ve gıda maddesi satın alınmasına müsaade edilmesini rica etmiştir. Bunun üzerine Tankred ve yanındakilerin şehre girmesine izin verilmiş ve bütün ihtiyaçları karşılanmıştır. Tankred'in birliklerini dostça karşılayan Welf şehrin sahibi olarak tasdik edilmiştir.¹³⁴ Bu sırada, daha önce Adana'ya bir yağma akını yapmış ve Türklerle şehir hâkimiyeti için mücadele etmek üzere orada bir kuvvet bırakmış olan Lampron hâkimi

¹³² Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. I, s. 152; Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 113-114; Güray Kırpık, *Doğunun ve Batının Gözünden Haçlılar*, Selenge Yayınları, İstanbul, 2009, s. 84-86; Ayan, "Ermeni- Haçlı İşbirlikleri", s. 49-64.

¹³³ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. I, s. 153; Ayan, "Ermeni- Haçlı İşbirlikleri", s. 49-64.

¹³⁴ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. I, s. 153; Kaşgarlı, *Kilikya Tabi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 7-8; Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 114; Ayan, "Ermeni- Haçlı İşbirlikleri", s. 49-64.

Ermeni Oşin, Tankred'den, ahalisi Ermeni olan ve Türklerin hâkimiyetinde bulunan Misis'e (Yakapınar) yönelmesi hususunda ısrarlı ricalarda bulunmuştur. Bunun üzerine Tankred, Welf adındaki şövalyeyi Adana'da bırakıp, buradan ayrılarak Ekim başında Misis önlerine gelmiştir. Sayıca çok olan Haçlı ordusunu gören Türkler, yapılan savaştan sonra Misis'i de terk etmek zorunda kalmışlardır. Hıristiyan ahali Tankred'i sevinçle karşılamış ve şehrin kapılarını ona açmıştır. Misis'e giren Tankred, burada Türklerin bıraktığı bol miktarda erzakı ele geçirmiştir.¹³⁵

Tankred'in şehri ele geçirmesinden çok kısa bir süre sonra ordusuyla Misis'e gelen I. Baudoun, bu sıralarda hayalini kurduğu devletini Çukurova'da kurmamak hususunda bir karara varmış olduğu görülüyor. Burada iklim çoğu zaman sıcak, rutubetli ve sıtma yüklü olması da onu burada kalmaktan vazgeçirmiş olabilir. Belki de Çukurova'nın, gittikçe gücünü arttıran Bizans İmparatorluğu'na çok yakın olduğunu düşünmüştür. Danışmanı Bagrat da, Ermenilerin ondan gelmesini istedikleri daha doğuya gitmesi hususunda ısrar etmekteydi. Fakat ne olursa olsun I. Baudoun, Tankred'in güçlü bir Çukurova devleti kurma ihtimaline büyük zarar vermiştir.¹³⁶

I.Baudouin ile Tankred'in Çukurova'ya girmesi ve burada Ermeniler tarafından desteklenmeleri, Türklerin bölgeden çekilmesine neden olmuştur. Ancak haçlı reislerinin birbirleriyle olan mücadelesi, bölge halkının nazarında itibarlarının zedelenmesine neden olmuş ve kısa bir süre sonra da her ikisi buradan ayrılmıştır. I. Baudouin'in Çukurova'yı terk etme kararı, onun Urfa'ya gelmesini ısrarla talep eden Urfa hâkimi Toros'un bir mesajına dayanmaktaydı. I.Baudouin, Maraş üzerinden Urfa'ya yönelirken, Tankred Antakya önündeki ana haçlı ordusuna katılmıştır. Böylece her iki haçlı reisi de Çukurova'yı terk ederken geride haçlı kuvveti olarak Tarsus'da Guynemer, Adana'da Welf, Misis'de Tankred'in bıraktığı bir birlik kalmıştır. Bu üç şehir, Bizans'ın Çukurova'yı almasına kadar haçlıların elinde kalmıştır. Ancak bu üç şehirde bırakılan kuvvetler ciddi bir saldırıya dayanacak güçte değillerdi. Haçlı seferlerinin tümü bakımından Türk garnizonlarının

¹³⁵ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. I, s. 153; Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 114; Ayan, "Ermeni- Haçlı İşbirlikleri", s. 49-64.

¹³⁶ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. I, s. 153.

dağıtılması azda olsa bir kıymet ifade ediyordu. Ayrıca İskenderun'un alınması Franklar için faydalı bir ikmal limanı görevini yerine getirmesinden dolayı önemlidir. Haçlı birliklerinin, Çukurova şehirlerine yaptıkları baskınlar ve oluşan değişimden tam anlamıyla faydalananlar, dağlık bölgedeki Ermeni sergerdeleri olmuştur. Ermeniler, ovada Türk kuvvetlerinin gücünü yitirmesi üzerine yavaş yavaş köylere ve kasabalara yerleşmişler ve Çukurova'da kuracakları Kilikya Ermeni Krallığı'nın temellerini atmaya başlamışlardır.¹³⁷

2. 2. 3. Kilikya Ermeni Baronluğu'nun Kurulması

İstanbul'dan Kudüs'e kadar uzanan yol boyunca Haçlılar, vardıkları birçok yerde Ermenilerle karşılaşmışlardır. Ermeniler, yaşadıkları bölgelere gelen Haçlı ordusuna yardım etmek için çok büyük çaba göstermişlerdir. Oturdıkları yöreleri Haçlılara açan Ermeniler, uzun yolculuktan dolayı her türlü maddi ve manevi sıkıntılar nedeniyle bitkin düşmüş Haçlı askerlerine, yiyecek ve içecek temin etmiş ve rahatça konaklayabilecek yerler bulmuşlardır.¹³⁸

İstanbul'dan yola çıkmış ve tüm Anadolu'yu geçerek Antakya önlerine gelmiş olan kalabalık Haçlı ordusu, burada hastalıklar ve yetersiz erzak nedeniyle açlık tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Çok zor durumda kalan Haçlılar, başta Kıbrıs, Çukurova ve bölgedeki diğer Hıristiyanlardan yardım istemek zorunda kalmışlardır. Esasen Ermeniler, Türklere ve diğer Müslüman emirlere karşı kurtarıcı olarak gördükleri Haçlılara her türlü yardımda bulunmaya hazırlardı. Nitekim bölgeye gelen Haçlılar, Toros dağlarında bulunan Ermenilere haberciler göndererek yardım istemeleri üzerine Ermeni prensi Konstantin, Tarsus hâkimi Pazuni ve Lambron hâkimi Oşin, Haçlı ordusunun ihtiyacını karşılayabilmek için ellerinden geleni yapmışlardır. Ermenileri ilk defa Haçlılara yaklaştıran ve Franklarla gerçek siyasi ilişkileri kuran Rupen oğlu Konstantin, Haçlılara yaptığı yardımlardan dolayı Doğu Hıristiyanları içinde ayrı bir yere sahiptir. Çukurova dışındaki Ermeniler, özellikle

¹³⁷ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. I, s. 155; Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 114-115; Ayan, "Ermeni- Haçlı İşbirlikleri", s. 49-64.

¹³⁸ Kaşgarlı, *Kilikya Tabi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 21-28.

Amanos Dağı manastırlarının rahipleri, Haçlılara yardım etmek hususunda birbirleriyle yarışmışlardır. Bunların dışında, etrafta bulunan diğer Ermeni ve Süryani Hıristiyanlar da bulabildikleri yiyecek maddelerini haçlı ordugâhına getirerek ücret karşılığında satmışlardır. Neticede yol boyunca yiyecek yokluğu sebebiyle hastalıkların ve ölümlerin baş gösterdiği Haçlı ordusu, Kıbrıs'tan gönderilen ve Ermenilerin getirdiği gıda maddeleri sayesinde biraz nefes alabilmiştir. Nitekim papa VIII. Gregor (1118-1121) “hiçbir millet Ermeniler kadar kendi isteğiyle Haçlıların yardımına koşmamıştır. Ermeniler, Haçlılara at, silah ve zahire vermişlerdir,” diyerek, Ermenilerden gördükleri yardımları ifade etmiştir.¹³⁹

Ermeniler, Haçlılara fikir verme, yol gösterme ve Antakya'nın ele geçirilmesinde ki katkılarından dolayı ilk haçlı seferinin başarılı olmasında oldukça etkili olmuşlardır. I. Haçlı Seferi'nde Avrupalılar, şüphesiz Anadolu'nun yerli Hıristiyanları ve bilhassa Ermenilerin yardımları sayesinde Akdeniz'e ulaşabilmişlerdir. Onların desteği ile Haçlılar, Ortadoğu'da haçlı kontlukları kurabilmişlerdir.¹⁴⁰ Ermeniler, kendilerine bölgede müttefik olarak Bizanslılardan ziyade Haçlıları daha yakın görüyorlardı. Haçlı ordusunun varlığı Ermenilere, Anadolu Selçuklu ve Bizans İmparatorluğu'nun egemenliğinden kurtularak, bağımsız olma ümidi veriyordu. Bundan dolayı Ermeniler, I. Baudouin ve adamlarını sevinçle karşılamışlar ve kendi ellerinde bulunan birçok kaleyi ona barış yoluyla teslim etmişlerdir.¹⁴¹

Antakya önlerine ulaşan Haçlı ordusuna, bu uzun ve zorlu yolculuk süresince her türlü yardımı gösteren Ermenilerin bu çabalarından memnun olan Haçlı reisleri, bu desteklerin karşılığı olarak Ermenilerin lideri durumunda olan I.Konstantin'e Baron unvanı vermiş ve kontluk rütbesine yükselterek ödüllendirmişlerdir. İlk Ermeni Kralı II. Leon'a 1198 yılında krallık tacı verilene kadar, Kilikya'daki Ermeni Baronları bu unvanı kullanmışlardır. Baron ünvanı alan I.Konstantin, Franklarla aile bağları ile akrabalık

¹³⁹ Urfalı Mateos, Urfalı Mateos *Vakayı-nâmesi ve Papaz Grigor'un Zeyli* s. 192-193; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. I, s. 170-171; Kaşgarlı, *Kilikya Tabii Ermeni Baronluğu Tarihi*, s.4; Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 115-116.

¹⁴⁰ Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 116.

¹⁴¹ Ayan, “*Ermeni- Haçlı İşbirlikleri*”, s. 49-64.

oluşturmaya çalışmış ve bu politikanın gereği olarak kızını daha sonra Urfa Kontu olacak olan, I. Jocelin'le (Jocelin de Courtenay) evlendirmiştir. Ermeniler, aile evlilikleri neticesinde Franklarla kolay anlaşabilecekleri bir sosyal sınıf oluşturmak amacındaydılar. Bu fikrin oluşmasında Frankların onları kendileriyle eşit görmüş olmalarının da etkisi vardır. Özellikle I. Konstantin döneminde, Franklar ile Ermeniler arasında çok olumlu gelişmeler yaşanmış ve hatta dini bakımdan bile bir yakınlık oluşmuştur. Gerçi Monofizit Ermeni inancı Grek Ortodok düşüncesine, Katolik inancından daha yakındır. Buna rağmen, Monofizit Ermeni ruhban sınıfı ile Katolik Frank rahipleri siyasi düşmanları olan Greklere karşı birleşmiş ve birbirlerine karşı hoşgörülüdürler.¹⁴²

Haçlıların Kilikya bölgesindeki Ermenilere verdikleri siyasi destek, onların bölgeye gelişiyle Anadolu Selçuklu ile Bizans etkisinin azalması ve bunların bir sonucu olarak Ermeniler, dağlık bölgelerden ovalara inmişlerdir. Bu saydığımız nedenlerden dolayı Kilikya Ermeni Baronluğu'nun asıl kuruluş nedeni yani var olmasının başlıca sebebi Haçlı Seferleri'dir. Ancak Bizans'ın rolü de bu süreçte çok önemlidir. Bizans Ermenilerden emin olduğu sürece, Ermeni derebeyliklerini tehlikeli sınırlarda tampon olarak kullanmıştır. Bizans İmparatorluğu, Kilikya Ermeni Baronluğu kurulmadan evvel, Filateros ve Kogh Vasil gibi Ermeni derebeylerini kendi çıkarları için kullanacağını düşünerek, bu bölgelerde yurt tutmalarına izin vermiştir. Bizans bu Ermeni derebeylerini, devletin emrinde ki Bizans subayı veya yöneticisi olarak kabul etmiştir. Bu bakımdan Ermenilerin, kendi topraklarında yeniden toparlanmalarına ve örgütlenmelerine müsaade etmiştir. Bizans, soylu Ermeni beylerine aslında resmi olarak herhangi bir etkinliği olmayan unvanlar vererek bunları kendi kontrolünde tutmaya çalışmıştır. O dönemde Bizans için tehlikeli hale gelen sınır, Şam ve Halep sınırıdır. Çünkü bölgede etkinliği sürekli artan Müslümanlar, bu sınırdan gelmekteydiler. Bizans İmparatorluğu, geleneksel politikasına göre Kilikya Ermenilerinin Bizans namına ve Bizans'ın sınırını korumak için, Toros Dağları kalelerine ve Kilikya ovasına yerleşmelerine engel olmamıştır. Aslında ticarete elverişli, verimli toprakları olan ve çok önemli limanlara sahip Kilikya bölgesine yerleşmek Ermenilerin de işine geliyordu.

¹⁴² Kaşgarlı, *Kilikya Tabi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 3-11; Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 116.

Ancak Bizans, hiçbir zaman Kilikya'yı gözden çıkarmamış ve İmparatorluk içinde azınlık olarak yaşayan Ermenileri, her zaman Bizans İmparatorluğu'nun hizmetkârı olarak görmüştür. Bu nedenle Bizans, ne Doğu Ermeni derebeylerini ne de Kilikya Ermeni Baronlarını hiçbir zaman yasal olarak tanımamıştır. Ayrıca Kilikya Ermeni Baronluğu topraklarında yaşayan halk kozmopolit bir yapıya sahiptir. Kilikya Ermenileri denildiği zaman, yörede yalnız Ermenilerin yaşadığı ve toplumun milli birlik içinde olduğu akla gelmemelidir. Kilikya bölgesinde Grekler, Araplar, Müslümanlar ve Ermeniler aynı şehirlerde ikamet etmekteydiler. Bunların dışında Batılı Hıristiyanlar, Latinler, ticaret için gelen Ceneviz ve Venedikler, Safarad Yahudileri ve birçok milletten insan bu bölgede yaşamaktaydı.¹⁴³

2. 3. BARONLUKTAN KRALLIĞA GEÇİŞ

I. Haçlı Seferi'nden sonra bölgede hızla egemenliğini arttıran Kilikya Ermeni Baronluğu, III. Haçlı Seferi öncesi Ortadoğu'da varlığını devam ettiren önemli Hıristiyan güçlerinden biriydi. Papalık makamından Kilikya Ermeni Kralı II. Levon'a gönderilen mektuplar bunun açık bir göstergesidir. Selâhaddin Eyyûbî'nin Suriye'de Haçlılara karşı kazandığı büyük zaferler ve Kudüs'ün 2 Ekim 1187'de fethi, Ortadoğu'daki Haçlı hâkimiyetinin günden güne gerilemesine neden olmuştur. Zaten rahatsız olan Papa III. Urbanus, Kudüs'ün Müslümanların eline geçtiğini öğrendikten sonra üzüntüsünden ölmüş ve yerine VIII. Gregorius geçmiştir. Papa VIII. Gregorius, yeni bir Haçlı Seferi çağrısı yapmış, fakat iki ay sonra o da ölmüştür. VIII. Grigorius'un yerine Papa seçilen III. Clemens, yeni bir Haçlı Seferi için Alman İmparatoru Friedrich Barbarossa ile temasa geçmiş ve başpiskopos Josias ise Fransa ve İngiltere krallarının yanına gitmiştir. Bu çağrılar üzerine Friedrich Barbarossa, 27 Mart 1188'de sefere katılmayı kabul etmiş ve bir

¹⁴³ Kaşgarlı, *Kilikya Tabi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 3-11; Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 116.

yıl hazırlıktan sonra, oğlu VI. Heinrich'i yerine bırakarak 11 Mayıs 1189'da yola çıkmıştır.¹⁴⁴

Mart 1190'da Çanakkale üzerinden Anadolu'ya giren Friedrich Barbarossa, Balıkesir ve Alaşehir üzerinden Denizli'ye ulaşmış, buradan Orta Anadolu'ya yönelmiştir. Anadolu Selçuklu topraklarına girdiği andan itibaren, Türklerin saldırılarına maruz kalan Friedrich Barbarossa, 17 Mayıs 1190'da Konya'ya girmiştir. Anadolu Selçuklular, güçlü Haçlı ordularına karşı koymaya çalışıldılar ise de başarılı olamamışlardır. Nihayet Sultan II. Kılıçarslan ile antlaşma yapan Friedrich Barbarossa Konya'dan ayrılmıştır. Selçuklu topraklarından geçerek Kilikya'ya yönelen İmparator, ordusunu Toros geçitlerinden geçirerek bu sırada Ermenilerin elinde olan Silifke yönünden, Akdeniz sahiline yönlendirmiştir. Ermeni Baronu II. Levon, Ermenilerin yaşadığı bölgelere ulaşan Friedrich Barbarossa'ya verilmek üzere değerli hediyeler, bol erzak ve silahlı askerlerle birlikte bir elçiyi onun karargâhına göndermiştir. Ermeni Baronu II. Levon'un bu davranışından çok memnun olan İmparator, II. Levon'a krallık tacı vermeyi vaat etmiştir. Ancak ordunun önünde muhafız birliği ile ilerlemekte olan İmparator Friedrich Barbarossa, serinlemek için girdiği Silifke Çayı'nda, 10 Haziran 1190'da boğularak ölünce Ermeni Baronu II. Levon bu krallık tacına kavuşamamıştır. İmparator Friedrich Barbarossa'nın ölümü üzerine Alman karargâhını ziyaret eden II. Levon, kumandayı eline alan oğlu Friedrich von Schwaben'den, daha önce İmparatorun verdiği sözün yerine getirilmesini istemiştir. Ancak ordunun ileri gelenleri, İmparatorun ölmüş olmasından dolayı bu sözün yerine getirilemeyeceğini bildirmişlerdir.¹⁴⁵

Ermeni Baronu II. Levon, Antakya Prinkepsi III. Bohemund ile yapılan anlaşmanın kendisine sağladığı imtiyazları kullanarak Antakya şehri üzerinde ki hâkimiyetini her geçen gün arttırmıştır. Bölgede sürekli güç kaybeden Haçlılara karşı Kilikya Ermenileri, eskisinden daha güçlü hâle gelmiş ve bunun bir sonucu olarak Ermeni Baronu II. Levon,

¹⁴⁴ Kaşgarlı, *Kilikya Tabi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 55; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s. 145-150; Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 148-151; Ayan, "Ermeni-Haçlı İşbirlikleri", s. 49-64.

¹⁴⁵ Gregory Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 454; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. III, s. 13; Kaşgarlı, *Kilikya Tabi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 55; Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 152; Ayan, "Ermeni-Haçlı İşbirlikleri", s. 49-64.

krallık tacını elde edebilmek için girişimlerde bulunmuştur. Bu amaçla II. Levon, mülkünü Latin sistemi içinde Haçlı güvencesine almak ve Batı'ya dönük bir Ermeni Krallığı kurmak istiyordu. Çok istediği kraliyet tacını elde edebilmek için Hıristiyanlık bünyesinde döneminin en güçlü iki lideri olan Papa III. Celestin (1191-1198) ve Alman İmparatoru VI. Heinrich'e elçiler göndermiştir. Elçilerini önce Alman İmparatoruna gönderen II. Levon, "ben taç giyebilmek için yeterli büyüklükte ülkeye, birçok şehirlere, kalelere ve zengin gelirlere sahibim. Antakya Prinkepsi bana bağlıdır. Ben, bir kral için gerekli olan tüm şart ve imkânlara sahip olmam nedeniyle sizden, beni taçlandırmanızı rica ediyorum" diyen II. Levon, aynı şekilde Papa III. Celestin'e gönderdiği elçi vasıtasıyla hem krallık isteğini iletmiş hem de Papalığa bağlılığını bildirmiştir.¹⁴⁶

II. Levon'un bu girişimi üzerine Kilikya'ya bir elçilik heyeti gönderen Papa, bir de emirname yayınlamıştır. Elçiler aracılığı ile gönderdiği mektubunda Papa, Ermeni Patriği'ne kardeşim diye hitap etmiş ve aralarında bulunan mesafenin çok uzun olmasından dolayı oraya gelemeyeceğini belirtmiştir. Ermeni Patriği'ne yakalığını, tacını, pabuçlarını ve yüzüğünü göndermiş ve onları giyerek mukaddes ayin yapmasını diyerek, Monofizit Ermeni Kilisesi'nden Katolik Kilisesi'nin kurallarını kabul etmesini istemiştir. Papa tarafından olumlu bir karşılık gören II. Levon, Alman İmparatoru VI. Heinrich'den de iyi haberler almıştır. Aslında II. Levon'un krallık tacı talebi, bütün Akdeniz bölgesini hâkimiyeti altına almak ve Hıristiyanlığın kutsal topraklarında Alman nüfuzunu arttırıp, Almanların Doğu siyasetini hayata geçirmek isteyen İmparator VI. Heinrich için bulunmaz bir fırsattı. Kudüs yolu üzerinde Alman İmparatorluğu'na tâbi bir krallık, Doğu Hıristiyanları ile İmparatorluk arasında bir köprü vazifesi görecek ve Doğu siyasetinin uygulanmasında kolaylıklar sağlayacaktı.¹⁴⁷

¹⁴⁶ Kaşgarlı, *Kilikya Tabi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 55-59; Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 155.

¹⁴⁷ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. III, s. 78-79; Kaşgarlı, *Kilikya Tabi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 56-58; Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 155.

Bütün bunlardan dolayı VI. Heinrich, kendi hâkimiyetinin tanınması şartıyla, Kanzler (vali) Konrad von Hildesheim ve Mainz başpiskoposu Konrad von Wittelsbach'ı, Ermeni Baronu II. Levon'un taç giyme töreninde bulunması için Tarsus'a göndermiştir. II. Levon, Tarsus Katedrali'nde 6 Ocak 1198'de Yakubî Patriği, şehirdeki Rum ve çok sayıda ileri gelenler ve askerî liderler önünde, büyük bir törenle taç giymiştir. Ermeni katolikosu VI. Gregory Abirad, kendisini kutsamış ve Mainz başpiskoposu da kraliyet nişanını takmıştır. Bu gelişmeler üzerine II. Levon, Kilikya Ermeni Krallığı'nda bu ünvanı kullanan ilk Baron olmuştur. Ayrıca II. Levon'un Papalık ve Germen İmparatoru ile krallık tacı için temaslarını sürdürdüğü dönemde, Bizans'ın da Ermeniler nezdinde teşebbüste bulunduğunu görmekteyiz. Bizans İmparatoru Aleksios Angelos, II. Levon'un krallık tacı için Batı'ya yaptığı müracaatlar üzerine, Kilikya Ermenileri üzerinde ki nüfuzunu arttırabilmek için II. Levon'a bir krallık tacı ve beraberinde değerli hediyeler göndermiştir. Ayrıca Bizans İmparatoru, II. Levon'a, Roma-Germen İmparatoru'nun gönderdiği krallık tacını takmaması gerektiğini, çünkü Ermenilerin Germenlerden çok Bizans'a daha yakın olduğunu ifade eden bir de mektup göndermiştir. Ancak bu girişimi, Bizans'ın Ermenilere bağımsızlık verdiği anlamına gelecek şekilde yorumlamak, Bizans'ın geleneksel politikasına ters bir durumdur. Çünkü Bizans asla yasal bir Ermeni varlığını tanımamıştır. Bu hediyeleri kendisine uzun süre bağlı kalan Ermeni Baronluğu'nun, kendi egemenliğinden çıkıp Batı'nın kontrolüne geçmesini engelleme çabaları olarak anlamak gerekir. Sonuçta krallık ünvanı almak için büyük çaba gösteren II. Levon, krallık tacı elde eden ilk Kilikya Ermeni Baronu olmuştur.¹⁴⁸

Sonuç olarak Ermeniler, I. Haçlı Seferi'nin yarattığı ortamdan iyi yararlanarak dağlık bölgelerden Çukurova'ya yayılmış ve siyasi bir oluşum meydana getirerek burada Baronluk kurmuşlardır. Bu oluşum zamanla yapısal olarak gelişmiş ve özellikle I. Leon'dan itibaren Bizans devlet teşkilatı ile Avrupa'nın derebeylik sisteminin Ortadoğu'daki uzantısı olan Antakya Prinkepsliği ve Kudüs Haçlı Kotluğu'nun yönetim anlayışını kendi devletlerinde kullanmışlardır. Ortaya çıkan bu siyasi oluşumun tahtında oturan Ermeni

¹⁴⁸ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. III, s. 78-79; Kaşgarlı, *Kilikya Tabi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 56-58; Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 155.

hanedan mensupları, önceleri Haçlıların kendilerine verdiği Baron ünvanını, daha sonra da yine Avrupalıların verdiği Kral ünvanını kullanmışlardır. Yirmi iki yıl gibi uzun bir süre Kilikya Ermeni Krallığı tahtında oturan ve ilk kral ünvanını kullanan II. Levon, tahtına erkek varis bırakmadan ölmüştür. II. Levon dönemi, Kilikya Ermeni Krallığı'nın bölgede ki gücünün zirveye çıktığı bir dönem olmuştur. Krallığın sınırlarını İçel'den Amanos'a kadar genişlemesini sağlayan II. Levon, diğer büyük Ermeni ailesi olan Hetumluları kendine bağımlı kılmış ve Kilikya bölgesinde siyasî manada, Ermeni birliğini sağlamayı başarmıştır. Kral II. Levon'un ölümüyle, Kilikya Ermeni Krallığı'nın kurucusu olan Rupenliler sülâlesi, 127 yıllık bir hâkimiyetten sonra yerini Hetumlular sülâlesine bırakacaktır.¹⁴⁹

2. 4. HETUM AİLESİNİN İKTİDARA GELMESİ

Erkek çocuğu olmayan Kral II. Levon, ölümünden sonra geride Stephanie ve Isabella olmak üzere iki kız çocuk bırakarak 1219 yılında ölmüştür. Ölümünden önce tahtını Raymond-Rupen'e vaat eden Kral II. Levon, ölüm döşeginde bu fikrinden vazgeçerek dört yaşındaki kızı Isabella'yı kendi tahtına varis tayin etmiş ve onu Bagras hâkimi Rum asıllı Sir Adam'ın vesayeti altına koymuştur. Kilikya Ermeni Krallığı'nın tüm yetkilerini bir müddet elinde tutan Sir Adam, Hospitalier Şövalyeleri'nin desteği ile İsmaililer tarafından Sis şehrindeki Mar Sawmaoğlu Kilisesi'ne giden dar yol üzerinde öldürülmüştür. Sir Adam'ın suikast sonucu öldürülmesi üzerine Isabella'nın naibi olarak Hetumlular'dan Konstantin getirilmiştir.¹⁵⁰

Kilikya Ermeni Krallığı tahtına karısı Stephanie veya oğlunun geçmesi hususundaki taleplerini Papa III. Honorius (1216–1227)'e kabul ettiren II. Levon'un damadı Jean de Brienne, kısa bir süre sonra karısının ve oğlunun ölümü üzerine veraset hakkını kaybetmiştir. Daha sonra Papa, kilisenin bu husustaki desteğini Şakad hâkimi

¹⁴⁹ Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 164.

¹⁵⁰ Gregory Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 405; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. III, s. 150–151; Kaşgarlı, *Kilikya Tabi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 63; Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 174.

Baron Bihram'ın yardımı sayesinde Çukurova'ya yerleşen Raymond-Rupen'e vermiştir. Ancak Raymond-Rupen ile Bihram, Misis'i kuşattıkları bir sırada Isabella'nın yeni naibi Konstantin'in saldırısıyla karşılaştılar ve her ikisi bu saldırıdan kaçarak Tarsus'a sığınmışlardır. Fakat onları öldürmeye karar vermiş olan Konstantin, onları Tarsus'ta yakalamış ve hayatlarına son vermiştir. Böylece rakiplerinin ortadan kalkmasıyla II. Levon'un küçük kızı Isabella, tahtın tek varisi olmuştur.¹⁵¹

Bu taht meselesine kalıcı bir çözüm getirmek isteyen Ermeni ileri gelenleri, Isabella'yı Antakya prinkepsi IV. Bohemund'un dördüncü oğlu Philippe ile evlendirmeye karar vermişlerdir. Bu karar üzerine IV. Bohemund'a haber göndererek Ermeni adetlerine göre hareket etmek, Ermeni mezhebini kabul etmek ve herkesin imtiyazlarına hürmet etmek şartlarını kabul etmesi karşılığında bu evliliği gerçekleştirmek istediklerini bildirmişlerdir. Papalığın daha önce kendisini aforoz etmesinden doğan kızgınlığın da etkisiyle, oğlunun Ermeni mezhebini kabul şartı dâhil bütün istekleri kabul eden IV. Bohemund, evliliğe razı olmuş ve oğlunu Kilikya'ya göndermiştir (1223). II. Levon'un kızı Isabella ile evlenerek Ermeni Krallığı tahtına oturan Philippe, daha önce kabul ettiği evlilik şartlarını unutmamıştır. Yeni Kral Philippe, kısa süre sonra Ermeni mezhebini terk etmiş, çevresindeki bütün Ermeni şeflerini uzaklaştırıp, onların yerine Frankları getirmeye teşebbüs etmiş ve beklide en önemlisi Krallık hazinesini babasının memleketi Antakya'ya göndermiştir. Bütün bu evlilik şartlarına aydırı durumların dışında Philippe, her fırsatta Ermenilere hakaret etmeye ve aşağılamaya çalışıyordu. Ermenilerin kendisi ile birlikte aynı sofrada yemek yemelerine müsaade etmiyor ve kendisi ile görüşmek isteyen Ermenileri de çoğu zaman huzuruna kabul etmiyordu.¹⁵²

Philippe'in bu davranışlarına tahammül edemez hâle gelen Ermeniler, onu tahta çıkardıklarına pişman olmakla beraber Frankların, ülkelerini tümüyle istilâ etmelerinden de endişe etmişlerdir. Bunun üzerine ondan kurtulmanın çarelerini aramaya başlamışlar ve nihayet Isabella'nın naibi Konstantin'e müracaat ederek yardımını istemişlerdir.

¹⁵¹ Gregory Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 510; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. III, s. 150; Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 175.

¹⁵² Gregory Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 510; Kaşgarlı, *Kilikya Tabi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 63.

Konstantin, teklifin samimiyetini anlamak için Ermeni ileri gelenlerine yemin ettirdikten sonra keşif kolları ve avcılarını hazırlayarak, Philippe'i ortadan kaldırmak üzere harekete geçmiştir. Philippe, Tell Hamdun'da bulunduğu sırada Konstantin tarafından, geceleyin ansızın baskına uğratılarak yakalanmış, zincire vurularak Sis'e getirilmiş ve burada hapsedilmiştir(1224).¹⁵³

Oğlunun yakalanarak hapsedildiğini haber alan IV. Bohemund, Ermenilere elçiler göndererek onun serbest bırakılmasını, hatta tekrar tahta çıkarılmasını istemiştir. Ancak Ermeniler onun bu isteklerini dikkate almamışlardır. Bunun üzerine Ermenilere savaş açmak konusunda Roma'ya müracaat eden ve savaş için izin isteyen IV. Bohemund, Papa'nın ret cevabı ile karşılaşmıştır. Ancak IV. Bohemund, Papa'nın bu emrine karşı çıkarak, Ermenilere saldırma konusunda Türkiye Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad'a başvurmuş ve ondan yardım istemiştir.¹⁵⁴

Türkiye Selçuklu Devleti'ne en parlak devrini yaşatan I. Alâeddin Keykubad (1220–1237) Ermeni Kralı II. Levon'un izlediği yayılma politikasına karşı Kilikya'ya sefer yapmaya bu taht mücadeleleri başlamadan önce karar vermişti. I. Alâeddin Keykubad, sefer hazırlıklarını tamamladıktan sonra gelişen olaylar neticesinde IV. Bohemund'dan gelen ittifak teklifini, yapılacak seferi kolaylaştırması açısından olumlu karşılamıştır. Kilikya Bölgesi'ne üç koldan giren Anadolu Selçuklu ordusu yetmişe yakın kaleyi egemenliği altına almıştır. Anadolu Selçukluları, Kilikya Ermeni Krallığı'na ilk kez bu kadar ağır bir darbe vurmuş ve onları oldukça dar bir alana hapsetmişlerdir. Bu gelişmeler karşısında Ermeniler, barış teklifinde bulunmuşlar ve imzalanan antlaşma ile Kilikya Ermeni Krallığı Selçuklu Devleti'nin vassali olmuştur.¹⁵⁵

Bu hadiselerden sonra Ermenilerin düştüğü durumdan memnun olan IV. Bohemund, hala esir olan oğlu Philippe'in esir tutulduğu yerden serbest bırakılmaması durumunda,

¹⁵³ Gregory Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 510–511; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, c. III, s. 151; Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 176.

¹⁵⁴ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. III, s. 151.

¹⁵⁵ İbn Bîbî, *Selçukname*, (Çev. Mükrimin Halil Yinanç), (Haz. Refet Yinanç, Ömer Özkan), Kitapevi Yay. İstanbul, 2007, s. 104-108; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 342-347.

Papa'nın yasağına rağmen Kilikya Ermeni Krallığı ile savaşacağını onlara bildirmiştir. Bu girişimden sonra Baron Konstantin, Antakya Prinkepsi IV. Bohemund'a haber göndererek oğlunu almak üzere Çukurova'ya gelmesini istemiştir. Oğluna kavuşmak ümidiyle Tell Hamdun'a gelen IV. Bohemund'a, oğlunun zehirlenerek öldürüldüğü haberi verilmiştir. Daha sonra eşi Philippe'in ölüm haberini alan Kraliçe Isabella, Silifke'ye gelerek Hospitalier Şövalyeleri'ne sığınmıştır. Bu gelişmeler üzerine Baron Konstantin, Silifke'yi ele geçirdikten sonra Isabella'yı zorla Tarsus'a götürmüş ve oğlu Hetum ile evlendirmiştir. Burada patrikler, piskoposlar ve papazlar toplanarak Kraliçe Isabella ve Konstantin'in oğlu Hetum'a birlikte taç giydirmişlerdir. Bu olaydan sonra Konstantin'in oğlu Hetum, Ermeni ileri gelenlerince 14 Haziran 1226 tarihinde Kilikya Ermeni Kralı ilan edilmiştir. Böylece, Kilikya Ermeni Krallığı'nda hâkimiyet, Rupenlilerden Hetumlular ailesine geçmiştir.¹⁵⁶

2. 5. MEMLÛK DEVLETİ'NE KARŞI I. HETUM'UN OLUŞTURDUĞU SİYASET

2. 5. 1. Köseadağ Savaşı ve Kilikya Ermenilerinin Değişen Siyaseti

Selçuklu yönetiminin Batılılaştığı, Selçuklu limanlarının İtalyan denizcilere açıldığı ve orduda Türkmenlerin yanı sıra paralı askerlere, Franklara ve devletin vassallerinin gönderdiği Hıristiyan birliklerine yer verildiği bir dönem yaşanmaktaydı. Hıristiyan ve Müslüman halk eşit haklara sahip, özgür ve ahenkli bir ortam içinde yaşamaktaydı. Anadolu Selçuklu Devleti'nin en parlak devirlerinden birine rastlayan bu dönemde, refahla isyan yan yanadır. Baba İshak isyanı bastırılmış olmakla beraber Türkmenler arasında etkileri hala devam etmekteydi. Böyle bir dönemde Moğol istilası geç Ortaçağ'ın en önemli olayıdır. XIII. yüzyılın ilk çeyreğinde Moğol istilası Orta Asya'yı hâkimiyeti altına almış ve henüz hızını kaybetmemiştir. Selçukluların endişe ile takip ettiği bu istila Yakın ve Ortadoğu'yu da tehdit etmeye başlamış ve nihayet Türkiye'nin kapılarına dayanmıştır. 1220 yılına gelindiğinde Cengiz Han, ünlü kumandanlarından Cebe ve Subudey (Sübeday, Sübitay) idaresinde 20 bin kişilik bir orduyu Batı'ya görevlendirmiştir. Bu iki komutan,

¹⁵⁶ Gregory Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 522; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. III, s. 152.

öncelikle Azerbaycan ve Kafkasya'nın önemli yerlerini hâkimiyetleri altına almışlardır. Bu bölgelere ilk kez gelen Moğollar 30 Mart 1221 tarihinde Azerbaycan'ın önemli merkezlerinden olan Meraga'yı almışlardır. Bu savaşlar esnasında Moğollar, esir aldıkları yabancı askerleri ordunun ön saflarında düşmana karşı gönderiyorlardı. Geri dönenleri kendileri öldürdükleri için, bu yeni kuvvetler de en az Moğol askerleri kadar başarılı oluyorlardı. Daha sonra iki komutan Erbil, Hamedan, Erdebil, Tebriz, Gence ve Baylakan'ı ele geçirmiştir. Bu bölgelerde yağma ve tahrip faaliyetlerinde bulunan Moğollar, batı yönünde yaptıkları bu ilk akınlarında büyük başarılar elde ettikten sonra, 1227 yılında Cengiz Han'ın ölümünden sonra daha yoğun olarak bu bölgelere akınlar düzenlemeye devam etmişlerdir.¹⁵⁷

Cengiz Han'ın ölümünden sonra Moğol geleneğine uygun olarak, onun en küçük oğlu Tuluy, naip olarak devleti iki yıl yani 1229 yılına kadar idare etmiştir. Aynı yıl içerisinde toplanan kurultay kararı ile Cengiz Han'ın sağlığında veliaht ilan etmiş olduğu ve dört oğlundan biri olan Ögedey Han, Moğol tahta çıkmıştır. Yeni Han, Öncelikle merkezi idareyi yeniden düzenlemek için kardeşlerinin ve yakın akrabalarının devlet hayatındaki yerlerini belirledikten sonra, Cengiz Han zamanında başlatılan Çin, Önasya ve Avrupa seferlerini yeniden başlatmıştır. Ögedey Han, ilk olarak babasının itibar ettiği komutanlardan olan Curmagun Noyan'ı 1229 yılında Önasya'ya göndermeye karar vermiştir. Çünkü bu sefer, babası hayatta iken düşünülmüş ancak gerçekleştirilememiştir. Ayrıca Cengiz Han döneminde, batıya yapılan seferlerin sonunda bu bölgelerde kalıcı ve sağlam bir idare sistemi kurulamamıştır.¹⁵⁸

Ögedey Han, belirttiğimiz gerekçelerden dolayı Curmagun Noyan kumandasında otuz bin kişilik bir orduyu Baycu, Yeke Yısa'ur (Yasa'ur) ve Melikşah gibi tümen beyleri

¹⁵⁷ Bertold Spuler, *İran Moğolları*, TTK. Yayınları, (Çev. Cemal Köprülü), Ankara, 1987, s. 37; Agnerli Grigor, *Okçu Milletinin Tarihi*, s. 37-38; *Sebastatsi Vekayinamesi*, Galstyan, *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*, (Çev. İlyas Kamalov), Yeditepe Yay. İstanbul, 2005, s. 39; Hasan Oktay, *Ermeni Kaynaklarında Türkler ve Moğollar*, Selenge Yayınları, İstanbul, 2007, s. 21-23; Abdulkadir Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi-1*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 1997, s. 22-23; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 431; Kaşgarlı, *Kilikya Tabi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 63-64; Mustafa Akkuş, "Ermenilerin İlhanlı Dini Siyasetindeki Rollerini", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 31, Konya, 2012, s. 205-218.

¹⁵⁸ Bertold Spuler, *İran Moğolları*, s. 42-43; Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi-1*, s. 27; Agnerli Grigor, *Okçu Milletinin Tarihi*, s. 23-24; *Sebastatsi Vakayinamesi*, (Galstyan, *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*, s. 43).

ile birlikte batıya, Celaleddin Harezmsah'a karşı göndermiştir. Moğol kuvvetleri kısa zamanda Azerbaycan'a kadar gelmiş ve 1231 yılında Celaleddin Harezmsah, kendisinden beklenen dayanma ve direnmeyi gösterememiş ve Moğollara karşı yenilmiştir. Bu yenilgi üzerine kendisine ait olan topraklar ile bağlı olan küçük devletler Moğol hâkimiyetine girmiştir. Curmagun Noyan, yoluna devam ederek Mugan'a gelmiş ve buraya yerleşmiştir. Burası, bereketli toprağı ve güzel havasından dolayı otların hem yaz hem de kışın yeşil kaldığı, yerleşmek için çok iyi bir yerdir. Artık bölgeye yerleşen Curmagun Noyan, bu süreçten sonra Ermenileri ve Gürcüleri itaat altına almakla meşgul olmuştur. Kafkasya'da bulunduğu süre içinde Ermeni ve Gürcülere iyi davranması ve diğer Moğol idarecileri gibi Hıristiyanlığa karşı düşmanlık göstermemesi nedeniyle Curmagun Noyan, 1232 yılına geldiğinde Kafkasya bölgesini ele geçirmiş ve bu bölgeyi haraca bağlamıştır. Bu bölgede ki Ermeniler, Moğolların belirlediği vergiyi düzenli olarak vermeye ve güçleri ölçüsünde atlı askerleriyle birlikte Moğol ordusunda görev almaya mecbur edilmişlerdir. Bu istekler yerine getirilmediği takdirde Moğollar, şehir ve kaleleri tahrip etmiş ve buralarda yaşayan halkı tutsak alarak köleleştirmişlerdir. Moğollar, kısa bir süre sonra Azerbaycan ve Gürcistan bölgesini kendilerine bağladıktan sonra Irak topraklarına akınlar yapmaya ve aynı anda Anadolu Selçuklu Devleti'nin hudutları üzerinede de küçük seferler yapmaya başlamışlardır.¹⁵⁹

Sultan I. Alâeddin Keykubad (1220-1237)'in takip ettiği siyaset sayesinde Moğollar, küçük çatışmalar dışında uzun süre Anadolu sınırında beklemişlerdir. Moğolların Anadolu istilasını bu kadar geciktirmelerinin bir diğer sebebi de Anadolu Selçuklu ordusunun daha 1232 yılında Moğolları uzun süre uğraştırmış olan Celaleddin Harzemşah'ı yenmiş olmasıdır. Ancak I. Alâeddin Keykubad'ın ölümünden sonra bu durum, Moğollar lehine değişmiştir. I. Alâeddin Keykubad zamanında sınırda alınan tedbirlerin birçoğu ihmal edilmiş ve hatta Baba İshak İsyanı dolayısıyla sınırda hattındaki Erzurum'da bulunan kuvvetler geri çekilmiştir. Böylece uzun zamandır bekledikleri şartlar oluşunca Moğollar,

¹⁵⁹ Bertold Spuler, *İran Moğolları*, s. 53; Agnerli Grigor, *Okçu Milleti Tarihi*, s. 24-27; *Piskopos Stepanos Vakayinamesi*, (Galstyan, *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*, s. 66); Yuvahı, *İlhanlılar Tarihi-1*, s. 36-37; Kaşgarlı, *Kilikya Tabi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 65; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 429.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin zayıf döneminin geldiğini ve sefer için uygun ortamın oluştuğunu anlamışlardı. Bu dönemde siyasi çalkantı içinde olmalarına rağmen, rakilerinin oluşturduğu bu uygun fırsatı kaçırmamışlardır. Curmagun Noyan'ın hastalığı üzerine Ögedey Han, Curmagun Noyan ölmeden onun yerine Baycu Noyan'ı yeni komutan olarak batıya görevlendirmiştir. Moğolların Anadolu'ya sefer düzenleme kararında, Baycu Noyan'ın bu göreve yeni atanmış olmasından dolayı, kendini gösterme ve komutan olarak yeni fetihlerde bulunma arzusunun da etkili olduğu söylenebilir.¹⁶⁰

Anadolu'nun zayıf olduğu bu dönemi fırsat bilen Moğol komutanı Baycu Noyan, askerlerini toplamış ve büyük bir orduyla 1242 yılında, kuşatması iki ay sürecek olan Erzurum şehri üzerine yürümüştür. Erzurum, bu dönemde Hıristiyan ve Müslümanların dışında, buraya sığınan birçok çevre halkının da yaşadığı kozmopolit bir yapıdaydı. Şehri kuşatan Moğollar, halkın teslim olmaları için memurlar göndermişlerdir. Ancak Erzurum halkı, bu teklifi kabul etmemekle beraber Moğol memurlarına hakaretler etmişlerdir. Kuşatma sırasında Anadolu Selçuklu kuvvetlerinin Baba İshak İsyanı'nı bastırmak için bölgeden çekilmiş olduğunu gören Baycu Noyan, rahat hareket etmiş ve daha Anadolu Selçuklu ordusu Erzincan'da iken şehir Moğolların saldırısı ile düşmüştür. Moğollar, bundan sonraki akınlar için bir başlangıç ve çevredeki diğer yerleşim merkezlerine gözdağı vermek için, zengin ve güzel şehri yağmalayarak tahrip etmiş ve halkını acımasızca kılıçtan geçirmişlerdir. Şehrin meşhur ve dindar hükümdarı olan Baron Umek ve oğlu Baron Ogan başta olmak üzere birçok kişi esir alınmıştır. Bu başarılı seferden sonra Moğollar, aldıkları ganimet ve esirler ile birlikte, kışlık karargâhları olan Mugan'a dönmüşlerdir. Erzurum baskınında kazanılmış olan başarı Moğollar adına, sonraki dönemler için ümit verici bir yoklama olmuştur.¹⁶¹

¹⁶⁰ Bertold Spuler, *İran Moğolları*, s. 53; *Sebastatsi Vekayinamesi*, (Galstyan, *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*, s. 44); Oktay, *Ermeni Kaynaklarında Türkler ve Moğollar*, s. 58; Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi-1*, s. 36-37; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 429.

¹⁶¹ Agnerli Grigor, *Okçu Milleti Tarihi*, s. 33; *Piskopos Stepanos Vakayinamesi*, (Galstyan, *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*, s. 66); *Sebastatsi Vekayinamesi*, (Galstyan, *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*, s. 44); Oktay, *Ermeni Kaynaklarında Türkler ve Moğollar*, s. 58-59; Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi-1*, s. 37; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 431; Akkuş, "Ermenilerin İlhanlı Dini Siyasetindeki Rollerini", s. 205-221.

Moğolların Mugan'a çekilmiş olmaları ve mevsimin kış olmasından dolayı Anadolu Selçuklu Devleti'ne savaşa hazırlanma fırsatı vermiştir. Devlet'in yöneticileri tarafından, doğu sınırını tehdit eden Moğol meselesi, kapsamlı bir şekilde tetkik ve müzakere edilmiştir. Bu görüşmeler sonunda, Anadolu Selçuklu Devleti'ne bağlı olan Müslüman ve Hıristiyan hükümdarlara elçiler gönderilmiştir. Bu elçiler, hükümdarlara Moğol tehlikesinin ortak sorun olduğunu ve Selçukluların mağlup olması halinde bu durumun, kendilerini de olumsuz etkileyeceğini belirtmişlerdir. Ayrıca görüşmelerde, bu bağlı devletlerin askeri yardımları karşılığında, kendilerine büyük maddi destek verilmesine karar verilmiştir. Yaklaşan büyük tehlikenin farkında olan Selçuklular, Moğol istilasına karşı ittifak ve ortak bir ordu oluşturmak için her türlü fedakârlığı göze almışlardır. Bu kapsamda, Suriye'deki Eyyubi hükümdarları ve Mardin Artukluları ile görüşmeler yapan Selçuklu devlet adamları, büyük miktarda altın ve gümüş para ile önemli yerlerin kendilerine verileceği vaatlerine rağmen, Moğollara karşı ciddi bir destek bulamamışlardır. Anadolu Selçuklularına vergi veren Kilikya Ermeni Kırالی I. Hetum'un babası Baron Konstantin de Kayseri'ye davet edilmiş ve kendisiyle, daha önce yapılmış olan antlaşmalar gereği, göndermek zorunda oldukları askerler dışında ücreti ödemek şartıyla 3000 kişilik bir kuvvetle sefere katılması kararlaştırılmıştır. Bu askeri destek karşılığında, hükümlanlık hakkının Selçuklularda kalması şartıyla, Ereğli şehri Ermenilere bırakılmış ve Ermenilerin başkenti Sis'e büyük hazineler gönderilmiştir. Ancak bu çabalara Ermenilerden olumlu bir destek gelmemiştir.¹⁶² Gıyaseddin Keyhüsrev, 80 bin kişilik bir kuvvetle Sivas'a geldiği sırada, Baycu Noyan komutasında içinde Ermeni ve Gürcülerinde bulunduğu Moğol ordusunun hareket ettiği bilgisini almıştır. Yapılan savaş divanı toplantısında; tecrübe sahibi komutanlar, genel olarak Sivas'ta kalıp savunma savaşı yapılmasına taraftar oldukları halde, genç ve tecrübesiz komutanlar, Moğollar ile meydan savaşı yapmak fikrindeydiler. Sultan ikinci gurubu desteklediği için ordu buradan hareketle Erzincan'a doğru yürümüş ve Köseadağ yakınlarında 3 Temmuz 1243 tarihinde iki ordu karşılaşmıştır. Moğollar, öncü kuvvetler arasında yapılan savaşı kazanmıştır. Bu olaydan sonra, Sultan'ın korkaklığı ve muktedir kumandanların bulunmaması yüzünden, Selçuklu ordusu bütün ağırlığını savaş meydanında

¹⁶² Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi-1*, s. 37; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 431-432.

bırakarak kaçmıştır. Bu beklenmedik zafer karşısında şaşkına dönen Moğollar, Selçuklu ordusunun savaşa bile girmeden dağılmasının ardından Sivas'a gelmiş ve kısmen de olsa şehri üç gün boyunca yağmalamışlardır. Baycu Noyan, bu kesin zaferden sonra bölgenin önemli şehri olan Kayseri'ye yönelmiştir. Kayseri halkı, Moğollara karşı direnmiş ve şehri teslim etmek istememiştir. Hile ile şehri ele geçiren Moğollar, Kayseri'yi tamamen yağma ve tahrip ettikten sonra Mugan'daki karargâhlarına geri dönmüşlerdir.¹⁶³

Kilikya Ermeni Krallığı, yapılan anlaşmalar gereği ve kendilerine ödenen ücretler karşılığında, Moğollar ile yapılacak savaşta Selçuklu ordusunda görev alması gerekirken verdikleri sözde durmamışlar ve yaptıkları antlaşmalara riayet etmemişlerdir. Sonucun netleşmesine kadar çeşitli bahaneler göstererek zaman kazanma yoluna giden Kilikya Ermenileri, Köseadağ Savaşı'na asker göndermemişlerdir. Sadece, Moğolların Kayseri'yi kuşatmaları sırasında yardıma gelmişler ancak savaşa girmeden geceleyin geri dönmüşlerdir. Köseadağ Savaşı'ndan sonra Anadolu'da düzenin bozulması büyük bir kargaşayı da beraberinde getirmiş ve varlıklı insanlar Suriye tarafına kaçmaya başlamışlardır. Özellikle Kayseri, Malatya ve diğer şehirlerden Kilikya Ermenilerinin başşehri olan Sis şehri yoluyla Suriye'ye kaçmak isteyen devlet adamları ve zenginler, bu bölgeden geçerlerken baskınlara uğramış, soyulmuş ve malları ellerinden alınmıştır. Bütün bu olumsuz olaylardan başka Ermeniler, Kilikya'dan geçen ticaret kervanlarına baskınlarda bulunarak, bu kervanların Anadolu'ya mal akışına engel olduklarından, Anadolu'nun birçok yerinde kıtlık tehlikesi baş göstermiştir.¹⁶⁴

Selçukluların Moğollara mağlup olması üzerine Ermeniler, onlardan derhal yüz çevirmişler ve Selçuklulara karşı ellerinden gelen her türlü düşmanlığı yapmışlardır. Çukurova yoluyla Halep'e gitmek niyetiyle Konya'dan ayrılan Sultan'ın hanımı ile ailesi Kilikya'ya ulaşmış, ancak burada, yardım hususunda Selçuklu Sultanı'nı aldatmış olan Kilikya Ermeni Kralı tarafından alıkonulmuşlardır. Bütün bunlarla da yetinmeyen Ermeni

¹⁶³ Bertold Spuler, *İran Moğolları*, s. 53; Agnerli Grigor, *Okçu Milleti Tarihi*, s. 34-36; *Piskopos Stepanos Vakayinamesi*, (Galstyan, *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*, s. 67); Oktay, *Ermeni Kaynaklarında Türkler ve Moğollar*, s. 59-61; Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi-1*, s. 37; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 431-432.

¹⁶⁴ Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi-1*, s. 37; Turan, *Selçuklular zamanında Türkiye*, s. 431-432.

Kralı I. Hetum, Moğollara yaranmak ve Türklere fenalık yapmak maksadıyla, Moğollara haber gönderip Sultanı'nın ailesinin kendi yanında olduğunu bildirmiştir. Ermeniler, Köseadağ bozgunu sebebiyle kendi memleketlerine sığınan veya hudutlarına yakın yoldan Halep'e giden diğer Türklere de saldırmış ve Selçuklulara ait bazı kaleleri de işgal etmişlerdir. Sultan adına okunmakta olan hutbeyi ve ezanı da kesmişler; İslamiyet'e ve Hazret-i Muhammed'e ağır hakaretler etmeye başlamışlardır. Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev, Ermenilerden ailesini ve hazinelerini geri istemiş ve iade edilmezse dostluğunun devam etmeyeceğini söylemiştir. Fakat Ermeni Kralı yapılan baskılara rağmen buna yanaşmamış ve Sultan'ın ailesini Baycu Noyan'a teslim etmiştir. Bu hadiseyi menfur ve iğrenç bir hareket olarak değerlendiren Abu'l-Farac, bu olayın hiçbir hükümdar nazarında ve hiç bir şekilde kabul edilemeyeceğini belirtmiştir.¹⁶⁵

Ögedey Han'ın, 1241 yılında ölümünden sonra devlet yönetimini Han'ın hanımı Turağına Hatun almış ve 1246 yılında yapılan kurultayla seçilen Güyük Han yönetime gelmiştir. Kilikya Ermeni Kralı I. Hetum, Anadolu'da hâkimiyetin Köseadağ Savaşı'ndan sonra Moğollara geçmesiyle babası, kardeşleri ve prensleriyle bir araya gelerek görüş alışverişinde bulunduktan sonra vakit kaybetmeden Moğollara tabi olmuş ve 1244 yılında vergi ödemeye başlamıştır. I. Hetum, ilk önce Moğol komutanı Baycu Noyan'la görüşüp onunla bir dostluk ve bağlılık antlaşması imzalamıştır. Ermeni kralı I. Hetum, değişen dengeleri çok önceden fark etmiş ve bu antlaşma ile çok uzun sürecek olan Moğol-Ermeni işbirliğini de başlatmıştır. Ermeniler kadar Moğollarla yapılan ittifaka bu derece sadakatle bağlı kalan başka bir vassal gelmemiştir. Çünkü bunda her iki devletin geniş ve esaslı menfaat birlikteliği vardır. Ermeniler yeni efendilerine karşı bağlılıklarını göstermek fırsatını Selçuklu Sultanı'nın ailesini Moğollara vermekle elde etmişlerdir.¹⁶⁶

1247 yılına gelindiğinde I. Hetum, kardeşi olan Ermeni Başkomutanı Baron Simbat'ı hediyelerle birlikte Güyük Han'ın huzuruna çıkması için Karakorum'a

¹⁶⁵ Gregory Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 542-543; Oktay, *Ermeni Kaynaklarında Türkler ve Moğollar*, s. 63; Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi-1*, s. 38; Kaşgarlı, *Kilikya Tabi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 69; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 451-452.

¹⁶⁶ Bertold Spuler, *İran Moğolları*, s. 53-54; Agnerli Grigor, *Okçu Milleti Tarihi*, s. 37-38; Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 187-188.

göndermiştir. Uzun bir seyahatten sonra Han'ın huzuruna çıkan Simbat, Ermeni Kralı'nın elçisi olarak Güyük Han'a itaat edeceklerini bildirmiştir. Burada gayet iyi karşılanan ve birçok iltifatlara mazhar olan Simbat, Han'ın himayesi altına alınmıştır. Han ona bir yarlık, altın payza¹⁶⁷ ve bir tatar hatunu vermiştir. Moğollar, sevdikleri ve hürmet ettikleri adamlara karşı memnuniyet göstergesi olarak bir kadını eş olarak verirlerdi. Simbat'ın bu hanımından Vasil adında bir oğlu olmuş ve bu çocuk daha sonra "Vasil Tatar" adıyla anılmıştır.¹⁶⁸

Moğol Hanı ile Kilikya Ermeni Krallığı'nın varlığını tanıyan bir sözleşme yapan Baron Simbat, vaktiyle II. Leon'un hâkimiyetinde bulunan ve I. Alâeddin Keykubad tarafından fethi gerçekleşmiş olan kale ve şehirlerin tekrar kendilerine kazandırılması için, Moğolların yardım edeceğine dair Han'dan söz almıştır. Ayrıca Baron Simbat, Ermeni topraklarının, manastırların ve Hıristiyanların vergiden muaf tutulduğuna dair bir yarlığı alarak 1250 yılında ülkesine geri dönmüştür. Bunun yanında Güyük Han, Ermeni Kralı I. Hetum'un en kısa sürede kendi katına gelmesini emretmiştir.¹⁶⁹

2.5. 2. Moğolların Hıristiyanlara Desteği ve I. Hetum'un Hıristiyanları Birleştirme Çabaları

Cengiz Han döneminde Moğol siyasetinde herhangi bir etkisi görülmeyen Hıristiyanların daha sonraki dönemlerde kısmen de olsa nüfuzları hissedilmiştir. Moğol devleti kurulmadan önce Nasturî Hıristiyanlığını kabul etmiş bir kısım Moğol nüfusu mevcuttur. Yeni kurulan Moğol Devleti'nde, üst düzey görevlerde bulunan Moğol ileri gelenleri ve zamanla Hıristiyanlığı kabul etmiş hanedan üyeleri ile eşleri, devletin siyasetinde önemli roller oynamışlardır. Bu durum Moğol devlet yapısında, Hıristiyanların etkinliğini arttırmıştır. Moğolların istila ettikleri bölgelere yerleşmesi, özellikle de İslam dünyasına ait topraklarda hâkimiyet kurmaya başlamasıyla bu bölgede yaşayan

¹⁶⁷ Payza, üzerinde Han'a ait yazı bulunan bir levhadır. Payzaya sahip olan bir kimse emir verebilir ve istediğini elde edebilirdi. (Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 188, d. n. 761).

¹⁶⁸ Agnerli Grigor, *Okçu Milleti Tarihi*, s. 37-38.

¹⁶⁹ Agnerli Grigor, *Okçu Milleti Tarihi*, s. 37-38; Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 187-188.

Hıristiyanlar zamanla Moğollar lehine faaliyetlerde bulunmuşlar ve onları kurtarıcı olarak görmüşlerdir. Bu bölgelerde hâkimiyet kuran Moğol yönetici ve valileri, doğu Hıristiyanlarını kendilerinin doğal müttefiki olarak görmüşler ve dini siyasetlerini buna göre oluşturmuşlardır. Netice olarak Moğollar, Ortadoğu'da Hıristiyanları desteklemiş ve onları Müslümanlara karşı kullanmışlardır.¹⁷⁰

Hıristiyanlara büyük destek veren Göyük Han (1246–1248) zamanında, istila edilen Müslüman topraklarında yaşayan Hıristiyanlar, Moğollar nezdinde himaye görmüşlerdir. Hıristiyan olan Kudak adlı atabeyi ile Çinkay-Çinbibay adlı diğer beylerin gayretleri neticesinde Güyük Han ve ailesi, Hıristiyanlara karşı büyük bir sempati duymaya başlamışlardır. Bu dönemde Hıristiyanlar, devlet yönetiminde üst kademelerde önemli görevler almaya başlamış ve bu durumun da etkisiyle Göyük Han ve halefleri, coğrafi konumları ve Hıristiyan olmaları dolayısıyla Kilikya Ermeni Krallığı'na güçleri yettiği ölçüde destek olmuşlardır.¹⁷¹

Hıristiyanlar, Moğolların gelecekte uygulayacakları dini ve askeri politikalarının oluşmasında önemli etkileri olmuştur. İlhanlı devletinin kuruluş süreci ve sonrasında devletin dini politikalarının oluşmasında en önemli siyasi nedenlerden biri hiç şüphesiz bölgedeki Hıristiyan unsurlar olmuştur. İstila döneminde Anadolu Selçuklu Devleti'ne tabi olan Hıristiyan devletlerden olan Gürcü ve Ermeniler, Köseadağ Savaşı ile bağılıktan çıktıkları gibi Anadolu'nun istilasında da önemli roller oynamışlardır. Bu Hıristiyan devletler içinde özellikle Kilikya Ermenileri, Moğollara tabi olup onlarla ittifak kurmuş ve İslam ülkelerine karşı sefer yapmaları için onları daima kışkırtmışlardır.¹⁷²

Orta Doğu'da, Moğol istilasının başladığı dönemde varlığından söz edilebileceğimiz, Hıristiyan dinini benimseyen üç siyasi oluşum bulunmaktaydı. Bunlar

¹⁷⁰ Kaşgarlı, Kilikya Tabi Ermeni Baronluğu Tarihi, s. 70; Akkuş, Ermenilerin İlhanlı Dini Siyasetindeki Rollerini, s. 205-218; Ayrıntılı bilgi için bkz. a. y. , “İlhanlıların Anadolu'daki Dini Siyaseti”, (Selçuk Üniv. Sosyal Bilimler Ens. Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya, 2011, s. 61-69.

¹⁷¹ Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 188-189; Akkuş, “*Ermenilerin İlhanlı Dini Siyasetindeki Rollerini*”, s. 205-218.

¹⁷² Akkuş, *Ermenilerin İlhanlı Dini Siyasetindeki Rollerini*, s. 205-218.

Çukurova'da Kilikya Ermeni Krallığı, Antakya'da Haçlı Prinkepsliği ve Kıbrıs'ta Haçlı Krallığı'dır. Ermenilerin, II. Levon'un ölümünden sonra yaşanan taht mücadeleleri nedeniyle, Antakya Prinkepsliği ile siyasi ilişkileri iyi durumda değildi. Bundan dolayı Ermeniler, Kıbrıs'taki Haçlı Krallığı ile ilişkilerini geliştirmeye önem vermişlerdir. İngiltere Kralı I. Richard, Kıbrıs adasını Bizans'a bağlı olan Isaakios Komnenos'un elinden alarak Templier Şövalyeleri'ne satmıştır. Daha sonra onlar da burayı Guido de Lusignan'a devretmişlerdir. Kıbrıs adasında, Guido de Lusignan tarafından kurulan Kıbrıs Haçlı Krallığı, Hıristiyanlar için çok önemli bir dayanak noktası teşkil ediyordu.¹⁷³ Kıbrıs'taki bu Haçlı Krallığı'nda, soylular arasında zaman zaman yapılan savaşlarda taraflar, I. Hetum'a elçi göndererek yardım istiyorlardı. Ermeni Kralı'nın, onlara herhangi bir askeri yardımda bulunduğu kayıtlarda görülmemesine rağmen, bölgedeki önemi nedeniyle I. Hetum, bu Haçlı Krallığı ile kız alıp vererek akrabalık kurma yoluna gitmiştir. Nitekim 1237 yılında I. Hetum'un kız kardeşi Stephanie ile Kıbrıs Haçlı Kralı I. Henry evlenmişlerdir. Bu akrabalık bağları sayesinde I. Hetum, bölgedeki Hristiyan güçleri bir arada tutmayı hedeflemiştir.¹⁷⁴

Türkiye Selçuklularının Köseadağ'da bozguna uğramasından sonra Moğollara bağımlı olan I. Hetum, onların Hıristiyanlara olan ilgisinden cesaretlenerek, Doğu Hıristiyanlığı'nın kurtuluşunu bir Haçlı-Moğol ittifakında görmüştür. I. Hetum, üstün politik görüşüyle Moğolları Hıristiyan âlemine bağlamayı düşünmüştür. Bu hedefini gerçekleştirmek için gerek Papalık, gerekse Haçlı kontları nezdinde girişimlerde bulunmuştur. Bölgedeki Haçlı kontlarıyla oluşturacağı akrabalık bağları sayesinde yeni bir hanedan ittifakı oluşturmak isteyen I. Hetum, Moğollarla ittifak edilmesi çağrısına, vaktiyle taraflar arasında mevcut olan güvensizliğe rağmen sadece Antakya Prinkepsliği'nden olumlu cevap gelmiştir. 1219-1225 yılları arasındaki taht kavgalarından beri araları açık olan Antakya Prinkepsliği ile Kilikya Ermeni Krallığı'nın ilişkileri, 1253 yılında I. Hetum'un kızı ile VI. Bohemund'un evlenmesiyle düzelmiş ve VI. Bohemund bir dereceye kadar I. Hetum'un vassali olmuştur. Nitekim VI. Bohemund, I. Hetum ile birlikte 1260

¹⁷³ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. III, s. 39-40; Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 190-191.

¹⁷⁴ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. III, s. 200.

yılında Ketboğa Noyan Şam'a girdiğinde Moğol ordusunda yer almıştır Diğer Haçlı liderlerinin, Moğollarla ittifak çağrısına kayıtsız kalması, Ermeni Kralı I. Hetum'un bu teşebbüsünden sonuç almasına engel olmuştur.¹⁷⁵

2. 5. 3. 1.Hetum'un Moğollara Bağlı Olmak İçin Mengü Han'ı Ziyareti (1253-1256)

Kilikya Ermeni Kralları, Moğolların Ortadoğu'da hâkimiyet alanlarını geliştirmelerini büyük bir sevinçle karşılamışlardır. Kilikya Ermenileri, Haçlılara yaptıkları gibi Moğollara da öncülük etmeyi kendilerine görev edinmişlerdir. Moğollar, Köseadağ Savaşı'nda Anadolu Selçuklu Devleti'ni yenmiş ve Anadolu'ya yerleşmeye başlamışlardır. Bu durumu fırsata çevirmek isteyen I. Hetum, Doğu Akdeniz Hıristiyanlarından evvel davranıp doğudaki soydaşlarından, Moğollar hakkında bilgiler edinmiştir. Zamanla etkinliğini arttırarak Moğollar ile Hıristiyanlar arasında aracı durumuna gelmiş ve bu süreçte gelişen olayları kendi lehine kullanmıştır. Franklar ile Moğollar arasında Müslüman devletlere karşı aracılık eden başlıca kişi I. Hetum'dur.¹⁷⁶

I. Hetum, Moğollar hakkında bilgi almak ve onlara tabi olmak için kardeşi Baron Simbat'ı 1247-1250 tarihleri arasında kıymetli hediyelerle Karakum'a Göyük Han'ın huzuruna göndermiştir. Baron Simbat, I. Hetum'un kardeşi, başkomutanı ve en güvendiği kişilerden biriydi. Seyahatinde Kilikya'dan Bağdat, Semerkant, Kaşgar ve son olarak Karakum'a gelmiştir. Moğol Han'ı onu çok iyi karşılamış ve kendisine Ermeni topraklarını garanti altına alan bir menşur okutmuştur. Seyahatin asıl amacı Kilikya Ermeni Krallığı'nın Moğollara bağlılığını belirtmek ve Moğollar hakkında bilgi almaktır. Baron Simbat, döndüğünde gezdiği yerler ve Moğol yönetimindeki ülkeler hakkında bilgiler vermiştir. Durumun kendi açısından çok uygun olduğunu gören Kral I. Hetum, 1253 yılında Göyük Han'ın halefi Mengü Han (1250-1259)' ın huzuruna gitmeye karar vermiştir. I. Hetum,

¹⁷⁵ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. III, s. 237; Yiğit, *Memlûklar*, s. 41; Kaşgarlı, *Kilikya Tabi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 70; Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 191-192; Akkuş, "Ermenilerin İlhanlı Dini Siyasetindeki Rollerini", s. 205-218.

¹⁷⁶ Kaşgarlı, *Kilikya Tabi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 70.

Anadolu'da bulunan Moğol komutanı Baycu Noyan'dan çok çekinirdi. Esasen Baycu Noyan, daha önce ona haber göndermiş ve önce gelip kendisini daha sonra da Mengü Han'ı ziyaret etmesini istemiştir.¹⁷⁷

I. Hetum, Türkiye Selçuklularının, kendi yokluğunda ülkesine saldırır endişesi ve onların düşmanlığından çekindiği için Mengü Han'a bizzat kendisinin gitmeyerek bir elçi gönderdiği yolunda rivayetler yaymış ve Mengü Han'dan izin aldıktan sonra yola çıkacağını ilan etmiştir. Ayrıca Selçuklu Sultanı'na bu mealde bir mektup yazdıktan sonra yanına aldığı adamlarıyla birlikte bir hizmetçi kılığında yola çıkmış ve Selçuklu arazisini on iki günde geçerek Kars'a ulaşmıştır. Gürcistan sınırına varana kadar bu şekilde hareket eden I. Hetum, bu bölgede olan Baycu Noyan ve diğer Moğol ümera ve erkânını ziyaret edip onların iltifatına mazhar olmuştur. Bu uzun yolculuğunda onun kılavuzu, bu yolları çok iyi bilen Barseg adındaki bir diplomattır. I. Hetum, Ağrı'nın kuzey-doğusunda bulunan Arakadzodın Sancağı'ndaki Vartanis Köyü'nde bulunan aslen Ermeni olan bir kumandanın evinde, babası Konstantin'in Moğollara takdim edilmek üzere göndereceği hediyeleri beklemiştir. Babası Konstantin ile buluşmasından sonra, maiyetini toplayarak Ağuanlar memleketinde Cur Kalesi denilen Derbend Kapısı'na, Batu'nun ve Hıristiyan olan oğlu Sartak'ın karargâhına gitmiştir. Burada da oldukça iyi karşılanan I. Hetum, Batu tarafından 13 Mayıs tarihinde Mengü Han'ın huzuruna gitmek üzere gönderilmiştir. I. Hetum ve yanındakiler, Yayık ve İrtiş nehrini geçtikten sonra yoluna devam ederek 13 Eylül tarihinde Mengü Han'ın karargâhına ulaşmışlardır. Moğol sarayına kendi isteğiyle giden ilk kral olan I. Hetum, Mengü Han'ın huzuruna vardığında çok iyi karşılanmış ve taltif edilmiştir. Daha sonra I. Hetum, beraberinde getirdiği hediyeleri Han'a takdim etmiştir.¹⁷⁸

Ermeni Kralı I. Hetum, birkaç gün istirahat ettikten sonra yedi maddeden oluşan istek listesini hazırlayarak Mengü Han'a vermiştir. Ermeni Kralı'nın isteklerini şöyle sıralayabiliriz:

¹⁷⁷ Oktay, *Ermeni Kaynaklarında Türkler ve Moğollar*, s. 82; Kaşgarlı, *Kilikya Tabi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 72-73.

¹⁷⁸ Gregory Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 555-556; *Sebastasi Vekayinamesi*, (Galstyan, *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*, s. 46); *Simbat Sparapet'in Vakayinamesi*, (Galstyan, *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*, s. 99); Oktay, *Ermeni Kaynaklarında Türkler ve Moğollar*, s. 82; Jean de Joinville, *Bir Haçlı'nın Hatıraları*, s. 84; Kaşgarlı, *Kilikya Tabi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 73-74.

1. Mengü Han ve bütün halkının Hıristiyanlığı kabul etmeleri,
2. Hıristiyanlar ile Tatarlar arasında daima barış ve iyi ilişkilerin olması,
3. Moğolların ele geçirdikleri ve geçirecekleri bütün yerlerdeki kilise ve din görevlilerinin bütün vergi ve yükümlülüklerden muaf tutulması,
4. Han'ın kutsal toprakları yani Kudüs'ü, Müslümanların elinden alarak Hıristiyanlara iade etmesi,
5. Han'ın Müslümanların önderi Bağdat halifesiyle savaşması,
6. Han'ın Kilikya Ermeni Krallığı'na özel imtiyazlar vermesi,
7. Kilikya Ermeni Krallığı'na eskiden bağlı olan ancak elden çıkan yerlerin geri verilmesi,

Mengü Han, Ermeni Kralı'nın isteklerini dinledikten sonra yöneticilerini toplamış ve onlara: "Ermeni Kralı, buraya gelmek zorunda olmadığı halde çok uzaklardan geldiği için onun isteklerini, özellikle de haklı ve mantıklı olanlarını yerine getirmeliyiz" dedi.¹⁷⁹

Mengü Han, Hıristiyanlar ile Tatarlar arasında ebedi bir barışı sağlamak için çalışacaklarını söylemiştir. Ayrıca Cengiz Han'ın özel buyruğu ile Hıristiyan rahiplerin vergiden muaf tutulmuş olmasına rağmen yine de onlardan vergi alınıyordu. I. Hetum, yaptığı görüşmelerde bu konuyu gündeme getirmesi sonucunda Han, daha önce Ermenilere verdiği hakları yenilemiş ve genişletmiştir. Rahiplerin vergiden muaf tutulmasını ve önceleri Müslümanlar tarafından ele geçirilmiş iken daha sonra Moğolların eline geçmiş olan yerlerin I. Hetum'a iade olunmasını emretmiştir. Ayrıca batıdaki Moğol serdarlarına ihtiyaç duyulduğu takdirde Ermenilere yardımda bulunmalarını, hangi suretle olursa olsun Ermeni Kralı ve halkına tecavüzde bulunulmamasını ve kiliselerin vergiden muaf tutulmasını emreden bir ferman vermiştir. Ayrıca Ermeni Kralı'nın mukaddes toprakların Müslümanlardan korunması için yardım isteğini de olumlu karşılamıştır. Böylelikle Moğol kumandanları, kutsal toprakları İslam hâkimiyetinden kurtarmak için Hıristiyanlarla birlikte

¹⁷⁹ Galstyan, *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*, s. 127-131; Oktay, *Ermeni Kaynaklarında Türkler ve Moğollar*, s. 82-83.

hareket edeceklerdi. Bununla birlikte I. Hetum, Moğolların bölgede yapacakları savaşlarda onlara askeri yardımda bulunmayı taahhüt etmiştir.¹⁸⁰

Burada kaldığı süre içinde, daha önceden Kafkaslarda esir edilmiş olan Hıristiyanları da fidye karşılığı kurtarmayı başaran Ermeni Kralı I. Hetum, Moğollar ile kendi ülkesi arasındaki ilişkileri düzenleyen bir anlaşma yapmayı başarmıştır. Moğol başkentinde elli gün kaldıktan sonra 1 Kasım 1254 tarihinde Mengü Han'ın huzurundan ayrılıp Karakorum'dan memleketine hareket etmiştir. I. Hetum, Ceyhun'u geçtikten sonra Merv, Serahs, Tus üzerinden Mazenderan'a ve nihayet Tebriz'e ulaşmıştır. Oradan hareketle Aras Suyu'na varmış ve Gisiyan denilen yerde Baycu Noyan'nın huzuruna çıkmıştır. Baycu Noyan ile görüşükten sonra, daha önce de ikamet ettiği Vartenis Köyü'ne ulaşan I. Hetum, Mengü Han'ın göndermiş olduğu mektupları Batu'ya teslim etmek üzere, yolladığı rahip Basil'in geri gelmesini beklemiştir. Burada iken yanına gelen birçok kilise mensubuna kıymetli hediyeler veren Kral, nihayet memleketinden ayrıldıktan üç buçuk yıl sonra 1256 yılında Çukurova'ya geri dönmüştür.¹⁸¹

Moğolların bütün Ortadoğu'yu işgal ettikleri dönemde, Hıristiyan ve Müslüman devletlerin yönetim anlayışında, çok önemli bir yere sahip olan istihbarat örgütünün, önemli bir ölçüde geliştiği görülür. Kilikya bölgesi, Müslüman devletlerine yakın bir konumda bulunması ve tüm Ortadoğu'yu birbirine bağlayan ticaret kervanlarının kesişme noktası olmasından dolayı, istihbarat için çok önemli bir yerdir. Bu avantajını iyi bilen I. Hetum, Moğollara asker vermek ve istihbarat sağlamak konusunda destek vereceğini belirtmiştir. Moğollara tabi olup ülkesini onlardan yana emniyete alan ve Suriye Hıristiyanlarının Moğollar nezdinde konumunu güçlendirmede başarılı görülen Kilikya Ermenileri, Moğollarla yapılan ittifaka diğer hiç bir vassalda görülmeyen bir sadakatle bağlı kalmışlardır.¹⁸²

¹⁸⁰ Bertold Spuler, *İran Moğolları*, s. 229; Agnerli Grigor, *Okçu Milletinin Tarihi*, s. 46; Galstyan, *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*, s. 127-131.

¹⁸¹ Gregory Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 556; Kaşgarlı, *Kilikya Tabi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 73-74; Oktay, *Ermeni Kaynaklarında Türkler ve Moğollar*, s. 85.

¹⁸² Bertold Spuler, *İran Moğolları*, s. 53-54; Kaşgarlı, *Kilikya Tabi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 73-74.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. SULTAN BAYBARS- ERMENİ İLİŞKİLERİ

3.1. İLK MEMLÜK- ERMENİ İLİŞKİLERİ

Ermeniler, Kilikya bölgesine gelmeden önceki dönemlerde, her zaman güçlü devletlerin arasında kalmış ve onlara komşu olarak varlıklarını devam ettirmişlerdir. Önce Pers-Roma, daha sonra Bizans-İran ve onların ardından Bizans-Araplar arasındaki mücadelelere sahne olan bölgede yaşayan Ermeniler, bu devletlere değişik zamanlarda tâbi olmuşlardır. XI. Yüzyılın sonlarında kurulmuş olan Ermeni Krallığı, Moğolların hâkim güç olarak Anadolu'ya gelip yerleştikleri Köseadağ savaşına kadar, Çukurova bölgesinde yine değişik güçlere tâbi olarak varlıklarını sürdürmeye çalışmışlardır. Akdeniz kıyısında bulunan devletlerin içinde Moğol ilerleyişinin önemini ilk olarak fark eden Çukurova'daki Ermeni Krallığı olmuştur. Kral I. Hetum, 1243 yılında akıllı bir uzak görüşlülükle devletin geleceğini garanti altına almak için Moğol kumandanı Baycu Noyan'a, itaat arz eden bir elçi heyeti göndermiştir. Anadolu'da hâkimiyetin tamamen Moğollara geçmesi üzerine Kral I. Hetum, Anadolu Selçuklu Devleti'ne bağlılığını terk ederek Moğollara tâbi olmuş ve vergi ödemeye başlamıştır. Böylece Ermeniler, Moğolların himayesine girerek etraflarındaki Müslüman devletlerin hücumlarından korunarak rahat bir hayat süreceklerini ümit etmişlerdir. Ancak çok geçmeden karşılarında hamileri Moğolları dahi yenilgilere uğratan Türk Memlûk Devleti'ni bulmuşlardır.¹⁸³

3. 1. 1. Kilikya Ermenilerinin Hülagu'nun Suriye Seferine Desteği

Azerbaycan merkez olmak üzere Önasya'da Moğol varlığının temsilcisi durumunda olan Hülagu, hâkimiyeti altına almak için kendisine temel görev kabul ettiği üç bölgeyi öncelikli hedef kabul etmiştir. Bunların ilk ikisini, yani Bâtınilerin merkezi Alamut Kalesi ve Sünni İslam'ın merkezi Bağdat Halifeliği'ni kanlı ve zorlu bir süreçten sonra işgal

¹⁸³ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. III, s. 251; Sümer, *Çukurova Tarihine Dair Araştırmalar*, s. 5; Kanat, "Memlûkların Baybars Zamanındaki Suriye Çukurova Siyaseti ve Bu Siyasetin Çukurova'nın Türkleşmesindeki Rolü", s. 423-434.

etmiştir. Hülagu, bir müddet sonra görevinin üçüncü bölümü olan Suriye ve Mısır'ın ele geçirilmesi için hazırlıklara başlamıştır. Bu amaç doğrultusunda Hülagu, Suriye'ye sefer düzenlediği zaman orada Ermeni-Haçlı koalisyonu nedeniyle önemli destekler bulacağını bilmekteydi. Ermeni Kralı I. Hetum, Moğolların istihbarat habercisi ve en sadık vassalı durumundaydı. Moğollar, Ermeni Baronu'na sefer öncesi, Selçuklu Devleti'ne ait önemli yerleri vereceğini ve Halep'in bir kısmını da I. Hetum'a bırakacağını söylemişlerdi. Sefer öncesi, Suriye bölgesi siyasi yönden parçalanmış durumdaydı. Suriye'deki Haçlılar, genel olarak o sırada zayıf durumda olan Kudüs Haçlı Krallığı'na bağlı ve sahil şeridi boyunca sıralanmış durumdaydılar. Suriye'nin iç kısımlarında ise yine siyasi birlikten mahrum olan yerli emirlikler mevcuttu. Bunlar arasında en kuvvetlisi Halep ve Şam'a hâkim olan Melik Nasır idi. Ancak Melik Nasır, daha Moğol tehlikesi kendi bölgesine ulaşmadan önce tedbirini almış ve Veziri Zeyneleddin'i itaatini bildirmek üzere Mengü Han'a göndermiş ve ondan yarlıg almıştır. Moğolların bu kadar kısa süre içinde böyle geniş topraklara sahip olmalarında, savaş öncesi yapılan barış ve teslim çağrılarının etkisi çok önemlidir. Hülagu bunu en iyi şekilde uygulamıştır. Bağdat'ın alınmasından sonra Suriye emirleri arasında en güçlü olan Melik Nasır'a ve diğerlerine hitaben itaatlerini bir an önce bildirmeleri için Nasıreddin Tusi'nin kaleme aldığı bir mektup göndermiştir. Moğollar, içerisinde birçok nasihat ve tehditler bulunan bu mektupları, yapılacak olan seferden önce bölgedeki devletlere ve emirlere göndermişlerdir.¹⁸⁴

Hülagu, mektup ve tehditlerle netice alamayacağını anlamış olmalı ki, görevinin üçüncü bölümü olan Mısır ve Suriye seferi için hazırlıklara başlamıştır. Bu amaç için sefere katılmasını uygun gördüğü emir ve komutanlara ulaklar göndererek hazırlıklarını tamamlamalarını emretmiştir. Bu emir ve komutanlar arasında Önasya'da bulunan, Moğollara bağlı emirlikler de mevcuttur. Sefer öncesi Hülagu, Ermeni Kralı I. Hetum'a elçiler göndererek, yanına gelmesini istemiştir. Ermeni Katolikos'unu da yanına alan I. Hetum, ordusuyla beraber hemen hareket etmiş ve Hülagu, onu sevinçle karşılamıştır.

¹⁸⁴ Gregory Abû'l-Farac, Abû'l-Farac Tarihi, C. II, s. 572; Kaşgarlı, *Kilikya Tabi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 75; Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi-1*, s. 82; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s. 223-224; Aktan, "Sultan Kutuz ve Aynu-Calut Zaferi", s. 181-182.

Kilikya Ermeni Kralı I. Hetum, bir yandan Hülagu ile birlikte Suriye seferine katılırken, öte yandan damadı ve Antakya Haçlı prinkepsi olan IV. Bohemund ile Hülagu arasında işbirliği yapılmasını sağlamıştır. Suriye seferinde, bir yanda Moğollar ve onlarla birlikte hareket eden Ermeniler, Gürcüler, Haçlı Krallıkları ve Musul hâkimi, karşı tarafta ise Suriye'nin Müslüman hâkimleri ile Mısır Memlûk Devleti zorlu bir savaşta karşı karşıya geleceklerdir.¹⁸⁵

Hülagu, Suriye üzerine yürümek maksadıyla hazırlıklarını tamamlayarak ordusuyla hareket etmiş ve öncü Moğol birliklerinin başına Ketboğa Noyan'ı getirmiştir. Ordunun sol kanadına Suncuk Noyan, sağ kanadına Sungur Noyan ve merkezde ise Hülagu yer alıyordu. Yol boyunca birçok yeri hâkimiyeti altına alan Hülagu, kış mevsimini Urfa şehrinde geçirmiştir. Burada, yapacağı seferin planlarını yapmış ve kumandanlarıyla yaptığı toplantılarla karşı tarafın planları hakkında bilgi toplamak suretiyle, hazırlıklarını tamamlamış olan Hülagu, ilkbaharda harekete geçmiştir. Hülagu'nun Suriye Seferi için Moğollarla birlikte hareket eden ve bölgeyi istila etmeleri için onları teşvikten geri durmayan Ermeni Kralı I. Hetum, Hülagu'nun emri üzerine askerleriyle birlikte Urfa'ya gelmiş ve Moğol ordusuna katılmıştır. Moğol ordusu, Fırat nehrini aşmış ve Antep'e kadar ilerlemiştir. Burada bulunan Burc ar-Raçac, Mazban ve Raban bölgeleri I. Hetum'a verilmiştir. Müslüman kenti olması nedeniyle Behesni'yi önce Moğollar almış, ancak daha sonra 1261 yılında burası da Ermenilerin eline geçmiştir. Bu yerlerin dışında Hülagu Han, ödül olarak Ermeni Kralı'na Darbtak'ı da hediye etmiştir. Bunların dışında Malatya'da hâkimiyet kurmuş olan Kogh Vasil'in, daha önce ele geçirdiği bütün yerler de I. Hetum'a verilmiştir. Suriye'ye doğru ilerleyen Moğollar, yol boyunca Menbiç, Rakka ve Caber kalelerini almış, bunlardan Menbiç kalesi uzun süre dayandığı için burada büyük yağma ve katliam yapmışlardır.¹⁸⁶

¹⁸⁵ *Simbat Sparapet'in Vakayinamesi*, (Galstyan, *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*), s. 102-103; Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi-I*, s. 83-84; Kaşgarlı, *Kilikya Tabi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 75.

¹⁸⁶ Gregory Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 573-575; Agnerli Grigor, *Okçu Milleti Tarihi*, s. 63; Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi-I*, s. 84-85; Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 195.

Suriye bölgesinde bulunan küçük şehir ve kaleleri, savaşla veya teslim olmaya zorlayarak yönetimleri altına alan Moğollar, hızla bölgenin büyük şehirleri Halep ve Şam'a doğru hareket etmişlerdir. Suriye'de bulunan emirler arasında, onların en güçlüsü kabul edilen Halep ve Şam Emiri Melik Nasır, yaklaşan Moğol tehlikesi karşısında bütün ümidini Mısır'dan gelecek yardıma bağlamış ve kendi kuvvetlerini ise Şam'ın kuzeyinde bulunan Bere kalesinde toplamıştır. Yakın akrabalarını Mısır'a göndermiş ve kendisi de Halep şehrini boşaltarak Şam'da savunmaya geçmiştir. Melik Nasır, Halep'te kendisine vekil olarak kardeşinin oğlu Turanşah'ı bırakmıştır. Hülagu, Halep önlerine geldiğinde şehirde bulunan Turanşah'a teslim olması için haber göndermiş ise de, Turanşah, zaman kazanmak için Hülagu'ya teslim olacağına dair mektuplar göndermiştir. Hülagu, onun maksadını anlamış olmalı ki, hemen şehri kuşatmıştır. Moğol kumandanlarından Arkutu Noyan Yahudi kapısından, Suncak Noyan Şam kapısından ve Hülagu da Antakya kapısından saldırıya geçerek Aralık 1259'da Halep şehrine girmişlerdir. Moğollar, Bağdat'da olduğu gibi burada da aynı şekilde yağma ve katliam yapmışlardır. Melik Nasır, bütün ümidini Mısır'dan gelecek olan yardıma bağlarken bir yandan da Moğolların önünden kaçan askerlerini Gazze'de toplanmaya çalışmıştır. Ancak Melik Nasır, Şam şehrini de terk ederek daha batıya çekilmiş ve şehir halkı, aralarında bir heyet seçerek kıymetli hediyelerle birlikte Hülagu'ya göndermekten başka çıkar yol bulamamıştır. Hülagu, şehir halkının haraç vermeyi kabul etmesi ve kendisine gönderilen heyetin etkisiyle katliamı durdurmuştur. Hülagu'nun Suriye'yi hâkimiyetine almak için yaptığı bu seferde I. Hetum, her fırsatta kiliseleri ve Hıristiyanları Moğolların hışmından korumuş ve buna karşı camilere sığınan Müslümanları katletmiştir. Haleb'in en büyük camisini ateşe vermekten çekinmeyen Ermeni Kralı, Halep'ten elde edilen ganimetlerden de pay almıştır. Halep'ten Şam'a gelen Moğollar burada da herhangi bir direnişle karşılaşmamışlardır. Şam halkı tarafından seçilen temsilciler, Şam şehrinin anahtarını Hülagu'ya teslim etmiştir. Bu davranıştan memnun kalan Hülagu, heyete başkanlık eden Kadı Muhiddin'i şehre baş kadı tayin ettiği gibi diğerlerini de eski görevlerine iade etmiştir. Ayrıca 1 Mart 1260 tarihinde Şam'a giren Ketboğa Noyan da yağma ve katliam yapmadığı gibi hayatın normale dönmesi için şehrin idaresini üç İranlı sivil memur ile bir Moğol kumandanına bırakırken, eski vali Zeynül Hafiz'i de yerinde bırakmıştır. 1260 tarihine gelindiğinde Moğollar Halep ve Şam'ı

almakla, Suriye'nin büyük bir kısmını yönetimleri altına almışlardır. I. Hetum, Moğolların sadık vassali olarak kuvvetleriyle beraber aktif olarak sefere katılmış ve kendisi ile birlikte Antakya Prinkepsi VI. Bohemond'da Moğolların saflarında savaşa katılmıştır. Her ikisi de Moğol ordusuyla Halep'e ve Şam'a girmişlerdir. Bu sefer sonunda I. Hetum'un bütün istek ve emelleri gerçekleş ve hatta Hülagu Han, Selçuklu şehzadelerine, babalarının Çukurova'da evvelce fethetmiş olduğu yerlerin I. Hetum'a iadesi emretmiştir.¹⁸⁷

Suriye'nin en büyük şehirlerinden olan Halep ve daha sonra da Şam'ın alınması ile Suriye'nin Müslümanlara ait olan toprakların tamamı, ya sulh veya savaş yoluyla Moğol idaresine geçmiştir. Halep ve Şam Müslümanların çoğunlukta olduğu önemli şehirlerdendir. Hülagu'nun bu kentlere sefer yapması için onu teşvik eden ve dolayısıyla bu şehirleri yağmalattıran Kilikya Ermeni Kralı I. Hetum'dur. Bu sefer sırasında Hıristiyanlardan bir heyet, Hülagu'yu ziyarete gitmiş ve yanlarında ona birçok hediye ve armağanlar götürmüşlerdir. Bu görüşmeden sonra Hülagu'dan, Hıristiyanlara büyük ayrıcalıklar tanıyan bir ferman almışlardır. Şam'ın işgalinde Suriye Hıristiyanları, Hülagu'nun vermiş olduğu bu fermana dayanarak Müslümanlar ve İslam dini aleyhinde taşkınlıklarda bulunmaya başlamışlardır. Hıristiyanlar, Şam'a girerken beraberlerinde insanların başı üzerinde taşıdıkları haçlarını da getirmişlerdir. Şehre girerken yüksek sesle şu sözleri söylemişlerdi: "Doğru din olan Mesih'in dini ortaya çıktı". Böyle söyleyerek İslamiyet'i ve Müslümanları yermeyi amaçlamışlardı. Yanlarındaki içki dolu kapları geçtikleri her kapıya, insanların yüzlerine ve elbiselerine saçmışlardır. Cadde ve sokaklardan geçtikleri sırada halkın, haçlarına saygı göstermelerini ve ayağa kalkmalarını emretmişlerdir. Çarşının orta yerindeki bir dükkânın tezgâhına çıkan Hıristiyan hatipler, kendi dinlerini övmüş, İslamiyet'i ve Müslümanları yermiştir. Moğollar gittikleri yerlerde, o bölgenin yerli unsurlarını her zaman yardımcı birlik olarak görevlendirmişlerdir. Suriye Hıristiyanları, Moğolların himayesinde yardımcı kuvvet olarak onların adına hareket etmek

¹⁸⁷ Agnerli Grigor, *Okçu Milleti Tarihi*, s. 63; *Piskopos Stepanos Vakayinamesi*, (Galstyan, *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*), s. 69; Oktay, *Ermeni Kaynaklarında Türkler ve Moğollar*, s. 94; Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi-1*, s. 85; Kaşgarlı, *Kilikya Tabi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 75-76; Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 195; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s. 224-225.

suretiyle Müslümanlara saldırmışlar ve içkileriyle beraber camilere girip bu kutsal yerlere pislik doldurup birçoğunu ateşe vermişlerdir. I. Hetum ve VI. Bohemond, bu olumsuz faaliyetlere destek vererek Müslüman halkı kılıçtan geçirmiş ve kurtulanları da Kilikya esir pazarında satmışlardır. Moğol ve Hıristiyan tahakkümünün çekilmez bir hal alması üzerine Şam'daki Müslümanların kadıları, olayların şahidleri ve fakihler bir araya gelerek, kaleye gidip şehri teslim alan Abalsiyan'a Hıristiyanları şikâyet etmişlerdir. Abalsiyan, Hıristiyan reislerin sözlerini tercih etmiş, Müslümanları hiçe saymış ve onları huzurundan kovmuştur.¹⁸⁸

3. 1. 2. Ayn-ı Calut Savaşı'nda Sultan Baybars ve Ermenilerin Rolü

Önce Önasya'da, daha sonra ise komşusu Suriye topraklarında Moğol ilerlemesi devam ederken, Moğol kılıcından kurtulanların son sığınak yeri ve ümidi Mısır olmuştur. Bu olaylar sırasında Mısır'da Eyyubîler Hanedanı yıkılmış ve bütün yetki Memlûk Devleti'nin Türk kumandanlarının eline geçmiştir. Böylece Mısır'da askeri idare ile birlikte devlet idaresi de Türklerin eline geçmiştir. Hülagu'nun Suriye seferi sırasında Mısır Memlûk Devleti'nin başında Sultan Seyfeddin Kutuz bulunmaktaydı. Başta Halep ve Şam olmak üzere, Suriye şehirlerinin birçoğunu itaat altına almış olan Hülagu, geleneksel Moğol politikası gereğince seferinin ikinci bölümü olan Mısır için beş kişilik bir elçilik heyeti göndererek, Mısır Sultanı'nı Seyfeddin Kutuz'u teslim olmaya davet etmiştir. Bu davet mektubunda, Cengiz Han'dan itibaren Moğol Hanları'nın yaptıklarını, daha sonra kendi başarılarını sıralayarak, Sultan'dan yıllık vergi vermesini, yani itaatini bildirmesini, aksi halde savaşmaya hazırlanmasını bildirmiştir.¹⁸⁹

Moğol kuvvetleri, birlikten mahrum Suriye şehirlerini itaat altına alıp, Mısır sınırına dayandıkları bir anda beklenmedik bir olay gerçekleşmiştir. Bu olay, Hülagu'nun ağabeyi ve büyük han Mengü Han'ın Ağustos 1259 yılında ölüm haberi olmuştur. Bu önemli olayın

¹⁸⁸ İbn Kesir, el-Bidaye ve'n-Nihaye, s. 387-388; *Sebastatsi Vekayinamesi*, (Galstyan, *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*), s. 49; Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi-1*, s. 85-86; Kaşgarlı, *Kilikya Tabi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 75-76; Aktan, "Sultan Kutuz ve Aynu-Calut Zaferi", s. 181-182.

¹⁸⁹ Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi-1*, s. 86; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s. 226.

hemen ardından Karakum'da başlayan büyük hanlık mücadelesi, ilk olarak Mengü Han'ın kardeşlerinden Kubilay ile Arık Boğa arasında başlamıştır. Bu saltanat kavgasında Moğolların diğer bir kolu olan Cuci oğullarından Berke Han, Arık Boğa tarafını, Hülagu ise Kubilay'ı desteklemiştir. Ayrıca İslam'ı seçen Berke Han, Hülagu'nun başta Bağdat olmak üzere Müslüman şehirlerine karşı tutumundan dolayı ona cephe almıştır. Böylece Doğu Asya'daki iki kardeş arasında başlayan mücadele, onların Önyasya'daki taraftarlarını da belirlemiştir. Kubilay ile Arık Boğa arasındaki mücadelenin başlaması ve Berke Han'ın düşmanca davranışlarından dolayı Hülagu, hemen Mısır sınırından ayrılarak, Azerbaycan'a dönmek için yola çıkmıştır. Çünkü bir yanda büyük hanlık mücadelesi, diğer yanda kuzey komşusu Berke Han'ın tehdidi altında olduğu için merkezden uzakta kalmayı uygun görmemiştir. Hülagu yukarıda belirttiğimiz sebepten dolayı Mısır'dan ayrılırken, yerine, daha önceleri Moğol öncü birliklerini kumanda etmiş ve başarılı hizmetler vermiş olan Ketboğa Noyan'ı Suriye'de bırakarak, doğuya yönelmiştir. Ermeni Kralı I. Hetum, bu süreçten sonra Ketboğa Noyan'la beraber hareket etmiş ve Moğol ordusuna 500 Ermeni askeri takviye almıştır.¹⁹⁰

Moğol tehlikesi karşısında almış olduğu askeri tedbirler yanında daha önce Moğollar ile savaşmış, bu uğurda evini, ailesini, yakınlarını, mevkisini ve tahtını kaybetmiş Harezm ve Suriye hâkimleri ile uzun uzadıya görüşen Sultan Kutuz, onlardan bu konu hakkında geniş bilgiler almıştır. Bu kumandanlardan Nasıreddin Kaymeri, Moğollar'ın daha önce kendilerine teslim olan insanlara yaptıkları zulümleri, eğer Mısır'ı alırlarsa kendilerine de yapacaklarını söylemiştir. Bu yüzden teslim olmak yerine, barış imzalamak, savaşmak veya kaçmak şıklarından birini seçmek zorunda olduklarını belirtmiştir. Toplantıda bulunanlar, Moğollar ile barış imzalamanın neticeyi değiştirmeyeceğini, bundan önce onlara teslim olan halife ve diğer devlet adamlarının akıbetinin savaşanlarla aynı olduğunu ifade etmişlerdir. Kaçmak için daha batıda yer olmadığını, bu yüzden sonucu ne olursa olsun onlarla savaşacaklarını belirtmişlerdir. Ümera ile yapılan konuşmalarından sonra, başta Sultan Kutuz olmak üzere hemen hepsi Moğollar ile savaşmaktan başka

¹⁹⁰ Oktay, *Ermeni Kaynaklarında Türkler ve Moğollar*, s. 99; Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi-1*, s. 86-87; Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 195.

çarelerinin kalmadığına kanaat getirmiş olmalı ki, Emir Baybars'ın teşvikiyle Sultan Kutuz, Hülagu'nun kendisine göndermiş olduğu Moğol elçilerinden dördünü öldürtmüş ve Züveyle Kapısı'nda çarmıha germiştir. Beşincisi henüz bir çocuk olduğu için hayatı bağışlanmıştır. Böylece Moğollarla anlaşma ihtimali tamamen ortadan kalkmıştır.¹⁹¹

Sultan Kutuz, Moğolları Mısır topraklarına girmeden sınırda veya Suriye toprakların da karşılamayı planlamıştır. Bu amaç için Mısır'a sığınmış olan Suriye hâkimlerinin askerlerine toplanmaları için emir vermiş, kendi kuvvetlerinin de bir an önce hazırlanması için gerekli çalışmaları yapmıştır. Mısır'ın savaşa hazırlandığı, Moğol elçilerinin öldürülmüş olduğu ve Sultan Kutuz'un savaş kararı aldığı bilgileri, Ketboğa Noyan'a ulaşmıştır. Sultan Kutuz, Emir Baybars'ın Moğollar hakkında askeri bilgi edinmek için az sayıda askerle birlikte öncü kuvvet olarak yola çıkmasını emretmiştir. Bu sırada Gazze'de Moğolların başında bulunan Baydara, Baalbek yakınlarındaki Ketboğa'ya Mısır ordusunun hareket ettiği haberini vermiştir. Ketboğa, Baydara'ya yerinden ayrılmamasını ve kendisini beklemesini söylemiştir. Ancak Emir Baybars, ani bir baskınla Baydara'nın elinde olan Gazze'yi ele geçirmiştir. Daha sonra asıl Memlûk ordusuyla arkadan gelen Sultan Kutuz, hazırlıkların tamamlanması için burada iki gün oyalanmıştır.¹⁹²

Sultan Kutuz, Memlûk ordusuyla sahil yolundan Haçlıların elinde olan Akka'ya ulaşmış ve kendisini hediyelerle karşılayan Haçlılardan tarafsız kalacaklarına dair söz almıştır. Sultan, eğer Haçlılar kendilerini arkadan vurmaya kalkışırsa geriye dönüp, Moğollardan önce onlarla savaşacağını söylemiştir. Zaten o dönem Hülagu'nun ayrılması ile o zamana kadar Moğollar ile dost olan Suriye'nin sahil kısımlarına hâkim olan Haçlı Krallıkları, eski dost ve efendileri olan Moğollar ile anlaşmazlığa düşmüşlerdir. Antakya'ya gelen Hülagu, şehirde Ortadoks nüfusun fazla olduğunu görerek, Antakya

¹⁹¹ Şeşen, *Sultan Baybars ve Devri*, s. 16; Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi-I*, s. 88; Aktan, “*Sultan Kutuz ve Aynu-Calut Zaferi*”, s. 181-182.

¹⁹² Şeşen, *Sultan Baybars ve Devri*, s. 16; Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi-I*, s. 89; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s. 228; Aktan, “*Sultan Kutuz ve Aynu-Calut Zaferi*”, s. 181-182.

patrikliğine Ortadoks patrik getirilmesini emretmiştir. Bu yüzden Akka Hıristiyanları, Moğollara karşı zaman zaman düşmanca davranışlarda bulunmaktan geri durmamışlardır. Bunun bir örneğini, Akka baronlarından Saydalı Kont Julien'in, Müslümanların haklarını koruduğu için ani bir baskın yaparak Ketboğa Noyan'ın yeğenini öldürmüş olmasıdır. Aslında onları Moğollara yaklaştıran sebep onlar'ın Önasya'da Müslümanlar ile savaşmaları ve Ermeni kralı I. Hetum'un gayretleri olmuştur. Ancak Mısır Sultanı'nın Suriye üzerine hücum ettiği dönemde Haçlılar eski dostları olan Moğollara karşı Sayda şehrini yağma ve tahrip etmişlerdir.¹⁹³

Mısır Memlûk Devleti'nin tutumunu ve Haçlıların menfi davranışlarını zamanında öğrenen Ketboğa Noyan, Moğol, Ermeni, Gürcü ve yerli kumandanlar Humus sahibi Eşref ve Mucir ibn ez-Zeki ile ne yapılması gerektiğini konuşmuştur. Bazıları geriye çekilip yardımcı kuvvet aldıktan sonra savaşılmasını, bazıları da hemen savaşa girilmesini tavsiye etmişlerdir. Sonuçta savaşılmasını tavsiye edenler ağır basmış ve Moğol ordusu, Ermeni, Gürcü ve yerli kuvvetleri ile Beysan'ın batısındaki Ayn-ı Câlut(Golyat Pınarı) çayırında Sultan Kutuz ve ordusunu beklemeye başlamışlardır. Moğol kuvvetlerinin Mısır yönüne doğru hareket etmesi üzerine Sultan Kutuz, Akka'dan ayrıldıktan hemen sonra Emir Baybars'ı yine öncü kuvvet olarak görevlendirmiştir. Mısır öncü birlikleri, Emir Baybars'ın idaresinde yola çıkmış ve ilk olarak Hıristiyanların elinde bulunan ve erzak yönünden zengin bazı kaleleri ele geçirmişlerdir. Bu durum, daha sonra gelecek olan Mısır kuvvetlerinin başarı şansını arttırmıştır. Bu arada Moğolları sürekli takip eden Emir Baybars, Ayn-ı Calut'a bakan tepeye gelince büyük Moğol ordusunu görmüştür. Hemen Sultan Kutuz'a haber gönderip Moğol ordusu ve konumu hakkında bilgiler vermiştir. Daha sonra Emir Baybars, askerlere moral vermek için Moğol öncü birliğiyle oyalama savaşına girmiştir. Kısa bir süre sonra 500 yeni memlûk süvarisi gelmiş ve onları başkaları takip etmiştir. Memlûk ordusunu gören Moğollar, hemen savaş için hazırlıklara başlamışlardır. Ardından Sultan Kutuz asıl Memlûk ordusuyla gelmiş ve savaş tertibi almıştır. Nihayet iki

¹⁹³ Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi-1*, s. 89; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s. 225-226; Aktan, "*Sultan Kutuz ve Aynu-Calut Zaferi*", s. 181-182.

tarafın kuvvetleri 3 Eylül 1260 tarihinde Taberiye yakınındaki Ayn-ı Calut denilen yerde karşı karşıya gelmişlerdir.¹⁹⁴

Ayn-ı Calut'un bir yamacında Sultan Kutuz, diğer yamacında Ketboğa Noyan vardı. Savaş çok şiddetli başlamış ve Moğollar ilk önce Memlûk ordusunun sol kanadına şiddetli bir saldırı yapmışlardır. Ancak Sultan Kutuz, ordusunun asıl büyük kısmını geride bırakarak az bir kuvvetle ileri atılmış ve Moğol saldırısının başlamasıyla Mısır kuvvetleri geri çekilerek, bu sırada pusuda bekleyen asıl Mısır kuvvetleri Moğol ordusunun etrafını sararak perişan etmiştir. Ketboğa ile birlikte harbe iştirak eden birçok Ermeni ve Gürcü askerleri de bu savaşta ölmüştür. Memlûk ordusu'nun uyguladığı bu taktik tarih boyunca Türk devletlerinin kazandığı birçok savaşta başarıyla uygulanmıştır.¹⁹⁵

Yenilgi üzerine büyük bir kargaşa yaşayan Moğol ordusu Beysan tarafındaki tepelere çekilmiş ve savaş için tekrar toplanmaya başlamışlardır. Sultan Kutuz ve Emir Baybars'da dâhil olmak üzere Memlûk ordusu, tepedeki Moğol askerleriyle geceye kadar çarpışmış ve bu müthiş direniş karşısında dağılan Moğol ordusu, savaş meydanını terk etmiştir. Sultan Kutuz, bu büyük zaferden sonra atından inmiş ve iki rekât şükür namazı kılmıştır. Sultan Kutuz tarafından kaçan Moğol askerlerini takip etmek için görevlendirmiş olan Emir Baybars, Moğol askerlerinin tekrar toplanmamaları için onları sıkı takibe almıştır. Ancak bir hafta sonra takviye asker alıp yeniden direnmeye çalışan Moğolları, Hıms yakınında tekrar mağlup etmiştir. Bu savaş sonunda çok az sayıdaki Moğol askeri, Baydara komutasında Fırat'ın doğusuna kaçabilmiştir. Birecik, Rakka ve Rahba dâhil Fırat kıyısında olan bazı yerler de Memlûkların eline geçmiştir. Memlûk ordusunun Moğollar karşısında büyük bir zafer kazandığı Ayn-ı Calut Savaşı'ndan kaçabilen Moğol askerlerinin bir kısmı, bölgeye yakın olan Kilikya Ermeni Krallığı'na sığınmışlardır. Bunlar gördükleri

¹⁹⁴ İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, s. 388-389; *Simbat Sparapet'in Vakayinamesi*, (Galstyan, *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*), s. 103-104; Şeşen, *Sultan Baybars ve Devri*, s. 16; Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi-1*, s. 89; Aktan, "Sultan Kutuz ve Aynu-Calut Zaferi", s. 195.

¹⁹⁵ İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, s. 388-389; *Simbat Sparapet'in Vakayinamesi*, (Galstyan, *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*), s. 103-104; Oktay, *Ermeni Kaynaklarında Türkler ve Moğollar*, s. 99; Şeşen, *Sultan Baybars ve Devri*, s. 16; Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi-1*, s. 89; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s. 228; Aktan, "Sultan Kutuz ve Aynu-Calut Zaferi", s. 195.

misafirperverlikten başka, kendilerine verilen gıda, giyecek, at ve paralarla ancak ülkelerine dönebilmişlerdir.¹⁹⁶

Memlûk Sultanı Kutuz, Ayn-ı Calut'dan sonra 1260 yılı Ekim ayında Halep'e kadar ilerlemiş ve Moğol hâkimiyeti altına girmiş olan şehir ve kaleleri ele geçirerek buranın yeni idarecilerini cezalandırmıştır. Böylece Fırat nehrinin batısı tekrar Memlûkların eline geçmiş ve buralara yeni idareciler atanarak bu bölgeden gelecek bir Moğol saldırısına karşı birtakım tedbirler alınmıştır. Sultan Kutuz, savaştan sonra Şam'a Moğolların yenildiği haberini veren ve adaletle hükmedeceğini bildiren bir zafernâme göndermiştir. Ancak bu haber, Şam'ı karıştırmış ve Moğolların yöneticisi olan Müslüman idareciler, halk tarafından öldürülmüştür. Hıristiyanlar, Moğolların Şam'ı işgal ettiği dönemde cami ve minareleri tahrip etmiş, Müslümanları aşağılamış ve birçok dini değerlere hakaretlerde bulunmuşlardır. Bu durum Müslümanlarda tepki oluşturmuş ve bu zafernâme okunduktan sonra Müslüman halk, Hıristiyanların kiliselerini yakmış ve onlara karşı yağma ve taşkınlıklar yapmıştır. Ancak daha sonra Sultan Kutuz, şehirde oluşan bu kargaşayı bitirerek barışı sağlamıştır.¹⁹⁷

Ayn-ı Calut Savaşı'nda Sultan Kutuz'un uyguladığı savaş taktiği, her yönüyle Türk savaş geleneğinde sürekli uygulanan bir yöntemdir. Sultan Alparslan, bu taktiği Malazgirt Savaşı'nda Bizans'a karşı uygulamıştır. Ortaçağ tarihi için çok önemli olan Moğollar ile Memlûklar arasındaki savaşı, Memlûklar kazanmış ve Moğolların Ön Asya'da adeta inanç haline gelmiş yenilmezliği de ortadan kaldırmıştır. Savaşın Memlûklar lehine döndüğü ve Moğol kuvvetlerinin gerilediği sırada Ketboğa Noyan'ın neticeyi değiştirmek için gösterdiği gayretler sonuçsuz kalmıştır. Savaş sonunda bir kısım Moğol askeri esir edilirken, başta Ketboğa Noyan olmak üzere Moğolların büyük bir bölümü savaş alanında ölmüştür. Onların çok az bir kısmı ise kaçarak kurtulabilmiştir. Sultan Kutuz, zaferin kazanılmasından sonra Halep ve Şam'ı yeniden düzenlemiş ve Ayn-ı Calut'ta öldürülen

¹⁹⁶ İbn Abdüzzâhir, *er-Ravz'uz-Zâhir fî Sîreti el-Melikü'z-Zâhir*, s.63-64; Şeşen, *Sultan Baybars ve Devri*, s. 16; Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 195; Aktan, "Sultan Kutuz ve Aynu-Calut Zaferi", s. 195.

¹⁹⁷ İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, s. 390; Agnerli Grigor, *Okçu Milletinin Tarihi*, s. 64; *Simbat Sparapet'in Vakayinamesi*, (Galstyan, *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*), s. 103-104; Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi-1*, s. 90; Aktan, "Sultan Kutuz ve Aynu-Calut Zaferi", s. 196.

Moğol büyüklerinin başlarını önce Dımaşk'ta, daha sonra Kahire'de teşhir etmiştir. Moğolların müttefiki olmanın avantajlarını onların zafer kazandığı sürece kullanan Kilikya Ermenileri, Ayn-ı Calut mağlubiyetinden sonra Suriye'de Moğol hâkimiyetinin bitmesi üzerine onların müttefiki olmanın cezasını, Ortadoğu'da yeni bir siyasi güç olarak ortaya çıkan Memlûkların en önemli hedeflerinden biri olmakla çekeceklerdir. Bütün ümidini Moğollara bağlayarak Ortadoğu'yu ateşe vermiş ve Anadolu'yu perişan etmiş olan Kilikya Ermeni Kralı I. Hetum, Moğol desteği kalkar kalkmaz şaşkınlık içinde yeni bir Haçlı Seferi hazırlanması için tekrar Papalığa ve Batı Hıristiyan ülkelerine başvurmuştur.¹⁹⁸

Ayn-ı Calud kahramanı Sultan Kutuz, Mısır'a dönmek için hazırlıklara başlamış ve kısa süre sonra Şam'dan ayrılmıştır. Ancak ordusunda ki en güçlü komutanlardan biri olan Emir Baybars ve Bahrî Memlûk emirleri tarafından hazırlanan, giriş bölümünde daha ayrıntılı bir şekilde anlattığımız bir suikast sonucu, avlanmaya giden Kutuz'u öldürmüşlerdir. Kutuz'un yerine Memlûk Devleti'nin yeni hükümdarı Sultan Baybars olmuştur. Kutuz'un Moğol politikasını devam ettirmiş olan Sultan Baybars, kendi döneminde Moğollara karşı önemli askeri başarılar kazanmıştır. Moğol politikasının sürekliliğine bakarak Ayn-ı Calut savaşının tesadüfen kazanılmış olmağı söylenebilir.¹⁹⁹

3.2. SULTAN BAYBARS'IN SALTANATININ İLK YILLARI VE ERMENİLER

Sultan Baybars, Memlûk Devleti'ne yeni sultan olduğu dönemde, genel olarak devletin içinde bulunduğu askeri ve ekonomik şartlar çok iyi değildir. Evet, Moğolların karşısında büyük bir zafer kazanılmış ve bu zor durumda ikiye bölünmüş olan Suriye ve Mısır, Moğollara karşı birleşmiş ve birlikte hareket etmişlerdir. Ancak içeriden ve dışarıdan birçok askeri tehlike hala mevcuttu. Doğu'da hala çok kuvvetli ve Ayn-ı Câlût'un

¹⁹⁸ Agnerli Grigor, *Okçu Milleti Tarihi*, s. 63-64; *Sebastatsi Vekayinamesi*, (Galstyan, *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*, s. 49; Şeşen, *Sultan Baybars ve Devri*, s. 16-18; Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi-1*, s. 89; Kaşgarlı, *Kilikya Tabi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 75-76; Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 196; Aktan, "Sultan Kutuz ve Aynu-Calut Zaferi", s. 195.

¹⁹⁹ Agnerli Grigor, *Okçu Milleti Tarihi*, s. 64; *Simbat Sparapet'in Vakayinamesi*, (Galstyan, *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*), s. 103-104; Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi-1*, s. 90; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s. 229.

intikamını almak için fırsat kollayan İlhanlılar Devleti, kuzeyde Ermeni Krallığı, Suriye'nin sahil kısımlarında Haçlılar ve bölgede etkin olan Kıbrıs Krallığı, güneyde Nubyalılar ve batıda asi ve savaşçı Berberiler Memlûk Devleti için sürekli bir tehdit unsuru olma özelliğini koruyorlardı. Ancak Sultan Baybars'ın dış düşmanlarının başında, her zaman için ortak hareket etme ihtimalleri olan Moğollar, Haçlılar ve Ermeniler bulunmaktaydı. Ayn-ı Câlût Savaşı'ndan sonra Memlûk Devleti'nin elinde bulunan Suriye ve Filistin deniz yolu Moğollara kapanmıştır. İlhanlı Devleti, bu gerekçelerle topraklarının güney batısında aktif bir savaş siyaseti takip etmiştir. Moğollara sürekli açık olan Anadolu ile Kilikya Ermeni Krallığı'nın elinde bulunan askeri geçitler ve ticari yollar olara yeterli gelmiyordu. Aslında bölgeye gelen Moğolların hedefi, sadece Suriye'nin ele geçirilmesi olmayıp asıl Mısır'ı itaatleri altına almaktır. Bu hareketleri de sadece kendilerini rahatsız eden Memlûklardan kurtulmak istemeleri gibi yalnızca kuvvete dayalı bir siyaset olmayıp, Suriye ile Filistin'in Mısır ile olan jeo-politik bağlantılarından kaynaklanmaktaydı. Bu hedeflerini başaramayan Moğollar, Sultan Baybars döneminde bölgedeki müttefikleri olan Kilikya Ermeni Krallığı ve Antakya Haçlı Devleti'ni sürekli Memlûklara karşı kışkırtmışlardır. Bu sırada hala Suriye sahillerinde bulunan Haçlılar ise, Memlûk Devleti'nin kendileri için ne kadar büyük bir tehlike olduğunu bildiklerinden, varlıklarını bu bölgede sürdürebilmek için her şeyi yapmaya hazırdılar. Çukurova'daki Ermeni Krallığı ise varlıklarının güvencesi olarak gördükleri Moğollar ile birlikte hareket etmeyi kendileri için değişmez siyaset olarak kabul etmişlerdir.²⁰⁰

Moğolların bölgedeki müttefiklerine karşı etkili bir siyaset takip etmesi gerektiğini çok iyi bilen Sultan Baybars, kendilerine yurt arayan Türkmenlere Suriye'nin kuzeyinde yer vermiş ve Türkmen siyaseti ile Moğol müttefiklerine karşı kendi yanında olan Türkmenleri bölgede etkin hale getirmiştir. Bu siyasetin sonucu olarak Türkmenler, bu bölgede Memlûklara çok önemli faydalar sağlamışlardır. Bilindiği üzere Moğol istilası sonucunda Anadolu'ya, Horasan ve Azerbaycan'dan çok sayıda Türkmen gelmiştir. Bu şekilde gerçekleşen göçler ile Anadolu'nun Türk nüfusu yoğunluk kazanmış ve

²⁰⁰ Bertold Spuler, *İran Moğolları*, s. 70-71; Kanat, "Memlûkların Baybars Zamanındaki Suriye Çukurova Siyaseti ve Bu Siyasetin Çukurova'nın Türkleşmesindeki Rolü", s. 423-434; Aktan, "Sultan Kutuz ve Aynu-Calut Zaferi", s. 152.

Anadolu'nun her yeri Türkmen toplulukları ile dolmuştur. Anadolu'da birikmiş olan bu Türkmenler, Selçuklu Devleti'ne itaat etmedikleri gibi Moğollara da tâbi olmak istememişlerdir. Bu durumda ki Türkmenlerin bir kısmı Bizans uçlarına göç ederken, diğer önemli bir kısmı ise Memlûk Devleti'ne sığınmıştır. Kırkbin evden fazla olan bu Türkmenlere Sultan Baybars, hiç düşünmeden kucak açmış ve onları Gazze'den itibaren Antakya ve Sis hududuna kadar bütün sahil bölgesine yerleştirmiş ve kendilerine çoğu Frenklerden alınmış olan toprakları ikta olarak vermiştir. Bu uygulama sonucunda Türkmenler, kendileri için güvenli bir yurt bulmuş, Memlûk Devleti ise Sultan Baybars'ın bu akıllı siyaseti ile Suriye sınırlarında Türmenlerden oluşan bir tampon bölge oluşturmuştur. Bahsedilen bölgelere yerleştirilmiş olan bu Türkmenler zaman içerisinde çoğunlukla Ayıntab, Haleb, Antakya ve Trablus yörelerine yerleşmişlerdir. Şam Türkmenleri diye tanınan, Güney Doğu Anadolu'nun batı kesimlerinde ve kuzey Suriye'de yaşayan bu Türkler, özellikle Memlûk Devleti zamanında, önemli bir askeri kaynak olarak çok önemli siyasi faaliyetlerde bulunmuşlardır. Türkmenler, bu bölgede Memlûk Devleti'nin en güvenilir yardımcı kuvvetleri olmuşlar ve bu sebeple de Sultan Baybars devrinden itibaren, Çukurova'daki Ermeni Krallığı üzerine yapılmış olan tüm seferlere çok sayıda askerle katılmışlardır. Ayrıca Türkmenler, yerleştikleri bölgeleri yurt tutarak küçük beylikler kurmuş ve bu bölgenin Türkleşmesini sağlamışlardır. Çukurova'ya yapılan akınlara çoğunlukla, Türklerin Üçok koluna mensup Türkmenler katılmışlardır.²⁰¹

Sultan Baybars, Memlûk Devleti'nin kuzey sınırını tehdit eden düşmanlara karşı harekete geçtiğinde karşısında, Moğolları ve onların bölgedeki müttefikleri olan Antakya'daki Haçlıları ve Çukurova'daki Ermenileri bulmuştur. Bu bölgede Moğollara göre siyasi olarak daha yalnız olan Sultan Baybars, Moğollara karşı siyasi destek arayışına girmiştir. Daha önce ifade ettiğimiz gibi Altın Orda Sultanı Berke Han'ın İslam'ı kabul etmesinden sonra Sultan Baybars, onunla ittifak yapmış ve Memlûk Devleti'ni Moğollara karşı siyasi olarak rahatlatmıştır. Bu ittifakın bir sonucu olarak Moğollar, Hülagu zamanında birkaç akın dışında Suriye'de pek varlık gösterememişlerdir. Hülagu'nun

²⁰¹ İbn Şeddad, *Baybars Tarihi*, s. 155; Sümer, *Çukurova Tarihine Dair Araştırmalar*, s. 8; Kanat, "Memlûkların Baybars Zamanındaki Suriye Çukurova Siyaseti ve Bu Siyasetin Çukurova'nın Türkleşmesindeki Rolü", s. 423-434.

ölümünden sonra İlhanlı tahtına çıkan Abaka Han döneminde de sürekli Altın Orda Devleti tarafından rahatsız edilen İlhanlı Devleti, Suriye bölgesinde yine etkili olamamıştır. Bu siyasi denge içinde Moğolların, Suriye bölgesine müdahalede bulunmaları imkânsız görünmekteydi. Suriye siyasetini bir anlamda Altın Orda Devleti ile İlhanlı hükümdarlarının komşularıyla olan anlaşmazlığı üzerine kurmuş olan Sultan Baybars, artık rahatça ve herhangi bir müdahaleden korkmaksızın Antakya'daki Haçlılar ve Çukurova'daki Ermeni Krallığı üzerine askeri ve siyasi olarak yönelebilirdi.²⁰²

3. 2. 1. Sultan Baybars'ın Ermenilere Karşı 1262 Antakya Seferleri

Kilikya Ermeni Krallığı'nın iktisadi durumu, ticaret yolları üzerinde bulunmasından dolayı büyük oranda ticarete dayanmaktaydı. Çukurova bölgesi, başta Suriye, Konya, İstanbul, Tebriz ve Mısır'a ulaşan yollar ile bu bölge ve şehirleri ticari olarak birbirine bağlamaktaydı. Tebriz ve Orta Asya'dan bu bölgeye uzanan ticaret yollarından birisinin en önemli noktası Ayas (Yumurtalık) Limanı'dır. Ayas'dan başlayan bu ticaret yolu, Torosları aşır, Sivas ve Erzincan'dan sonra Aras vadisini takip ederek Tebriz'e veya diğer bir yoldan Sinop, Samsun ve Trabzon gibi Karadeniz limanlarına ulaşmaktaydı. Ayas Limanı'ndan çıkan tüccarlar, Gülek Boğazı'ndan geçerek, Konya üzerinden, Anadolu Selçuklu topraklarından geçmek suretiyle, Bizans'a mal taşımaktaydılar. Ayas Limanı, Anadolu'da siyasi iktidarın sağlanmasından sonra, Selçuklu sultanlarının iktisadi gelişmeyi ön planda tutması ve batılı tacirlere ticari imtiyazlar vermesinin de etkisiyle, XII. ve XIII. Yüzyıllarda Yakındoğu'nun en önemli ticaret merkezlerinden biri olmuştur. Marco Polo, Doğu'dan gelen bütün baharatların, ipekli giysilerin, altın ve diğer değerli malların buraya geldiğini kaydetmiştir. Bölgenin ticari öneminden dolayı başta Venedikliler ve Cenevizliler olmak üzere batılı tacirler, Kilikya Ermeni Kralı nezdinde buldukları girişimler neticesinde bir takım imtiyazlar elde edebilmişlerdir. Esasen batılı tüccarlara bu bölgede ticari serbestlik tanınması, ticari ve

²⁰² Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. III, s. 265; Kanat, "Memlûkların Baybars Zamanındaki Suriye Çukurova Siyaseti ve Bu Siyasetin Çukurova'nın Türkleşmesindeki Rolü", s. 423-434.

iktisadi gelişme açısından Kilikya Ermenileri için de çok yararlıydı. Dolayısıyla ticaret, Kilikya Ermeni Krallığı ekonomisinin temelini oluşturmaktaydı.²⁰³

Yukarıda belirttiğimiz gibi önemli bir ticaret yolu üzerinde bulunan Kilikya Ermenileri için canlı hayvan, yün, pamuk, ağaç ve ağaç mamülleri, demir ve tuz madenleri, buğday, şarap, ipek ve kuru üzüm bölgeden ihraç ettikleri mallar arasında sayılabilir. Korykos çevresinde yetişen ve çok değerli bir ihraç ürünü olan safran, özellikle boya, baharat, merhem ve güzel koku yapımında kullanılmaktaydı. Ortaçağ'da Torosların orman zenginliği de, Kilikya Ermeni Krallığı'nın ekonomisine önemli katkıda bulunmuştur. Kilikya Ermeni Krallığı'nda ağaç ve ağaç mamüllerinin ihracatını genellikle Cenevizliler ve Venedikliler yapmışlardır. Çukurova'da yaşayan Ermenilerin çıkarmış oldukları madenlerin başında özellikle Misis'te çıkarılan tuz ve demir gelmektedir. Bunların dışında sülfat, kükürt, bakır, kurşun ve az miktarda gümüş de bu bölgede çıkarılmış olan madenlerdendir.²⁰⁴

Kilikya bölgesi ticari, ekonomik ve stratejik olarak çok önemli bir konumda bulunmaktaydı. Bu bölgenin ticari ve ekonomik gücü Kilikya Ermeni Krallığı, Antakya Haçlı Devleti ve Kıbrıs Haçlı Krallığı'nın kontrolündeydi. Ayrıca Moğollar siyasi olarak bu bölgede Memlûk Devleti'ne göre daha etkindir. Memlûk tahtına yeni oturan Sultan Baybars, Suriye için daima endişe kaynağı olan Kilikya Ermeni Krallığı'na, Suriye'nin sahil bölgelerindeki Haçlılara ve Kıbrıs Lâtin Krallığı'na karşı büyük ve esasları belli bir dış siyaset takip etmek zorundaydı. Özellikle Moğolların bölgedeki müttefiki olan Çukurova'daki Ermenilere karşı askeri olarak kesin bir tavır ortaya koyması gerekiyordu. Çünkü Ermeni Kralı I. Hetum, Kilikya bölgesinin stratejik önemini kullanarak Suriye ve Mısır'ı ekonomik yönden kısıp almak için uğraşmış ve bu amaç doğrultusunda Anadolu'dan gelen kereste ile demirin Memlûk Devleti'ne gitmesine engel olmuştur. Hâlbuki Mısır donanması, gemi inşası bakımından Güney Anadolu ve Lübnan'dan gelecek olan ağaç sevkiyatına muhtaç durumdaydı. Ermeni Kralı I. Hetum ile damadı olan Antakya

²⁰³ Nejat Kaymaz, *Pervâne Mu'îni'ddîn Süleyman*, Ankara Üniv. Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Yayınları, Ankara, 1970, s. 128; Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 235-236.

²⁰⁴ Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 238-239.

Prinkepsi VI. Bohemund, bu bölgelerdeki ormanları kendi kontrolleri altına aldıklarından, bu durumu bir koz olarak kullanabilecekleri düşüncesindeydiler. Ancak onların sevkiyatı bu şekilde engellenmeye çalışılması, Sultan Baybars'ı savaşmak konusunda hırslandırmaktan başka bir işe yaramamıştır. Yine bu dönemde Anadolu-Suriye kervan yolu sık sık Ermenilerin saldırılarına uğramıştır. Buna bir örnek olarak, İnan'dan yola çıkan ve Mısır'a gitmek isteyen bir ticaret kervanı Sis'ten (Kozan) geçerken, Ermeni Kralı tarafından kendilerine geçiş izni verilmemiş ve kervanla ilgili bilgiler Ermeniler tarafından İlhanlı hükümdarı Abaka'ya bir mektupla bildirilmiştir. Bunun üzerine Abaka onların derhal yakalanarak kendisine gönderilmesini emretmiştir. Bu olaydan haberdar olan Sultan Baybars, hemen Haleb Nâibi'ne bir mektup göndererek ondan Ermeni Kralı I. Hetum'a mektup yazmasını ve ona; “ eğer tacirlere bir dirhem kıymetinde bile bir zarar gelirse bunun acısını misliyle çıkaracağını” iletmesini istemiştir. Haleb Nâibi, bu mektubu en kısa sürede yazıp Ermeni Kralı'na göndermiş ve tacirler serbest bırakılmıştır. Daha sonrada Ermeni Kralı I. Hetum, Abaka'nın emrini yerine getirmediğinden dolayı kendisini affettirmek için ona çok değerli hediyeler göndermiştir. Ancak Moğollardan büyük destek gören Ermeniler, Müslüman tacirleri zaman zaman keyfi olarak tutuklamaları, hac kervanlarına saldırılar düzenlemeleri ve bazen de sınırları dâhilindeki Türkmenlere saldırarak yağma ve kıtalde bulunmaları, bu bölgeye sefer yapmayı planlayan Memlûkların dikkatini Ermenilerin üzerine çekmiştir. Bütün bunların yanı sıra Sultan Baybars, Çukurova'daki Ermeni Krallığı'nın Ayn-ı Calut savaşında Moğolların yanında yer almasını da hiçbir zaman unutmamış ve onları cezalandırmak için uygun zamanı beklemiştir. Belirttiğimiz bu sebeplerden dolayı Sultan Baybars, Haçlılara ve Ermenilere karşı müdahalede bulunmaya, Moğollar ile anlaşmış olan VI. Bohemund'u cezalandırmak maksadıyla, 1262 yılında Antakya'ya iki defa ordu göndererek başlamıştır.²⁰⁵

Antakya Haçlı Devleti'ne karşı mücadele etmesi için Sultan Baybars, Mısır'dan bir ordu göndermiştir. Ordunun başında bulunan şemseddin Sungur el-Rumi, Antakya'ya

²⁰⁵ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. III, s. 273-274; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 431; Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 198-199; Kanat, “*Memlûkların Baybars Zamanındaki Suriye Çukurova Siyaseti ve Bu Siyasetin Çukurova'nın Türkleşmesindeki Rolü*”, s. 423-434; Süleyman Özbek, “*el-Melikü'z-Zahir Rükneddin Baybars Zamanı Memlûk Devleti'nin Dini Siyaseti*”, *Tarih İnceleme Dergisi*, S. IX, İzmir, 1994, s. 304.

doğru yoluna devam ederken yol üzerinde bulunan Hıms sahibi el-Melikü'l-Eşref ve Hama sahibi el-Melikü'l-Mansur'dan askeri destek olarak kumandasındaki bu orduyla Antakya topraklarına akınlar yapmıştır. Bölgenin önemli ticaret merkezlerinden olan Süveydiye limanını tahrip etmiş ve bu limanda bulunan gemileri yakmıştır. Zor durumda kalan Antakya Prinkepsi VI. Bohemund Ermeni Kralı I. Hetum'dan yardım istemiştir. Ermeni Kralı I. Hetum, Moğollardan aldığı kuvvetlerle birlikte Antakya Haçlı Devleti'nin yardıma gelince, Memlûk ordusu sayıca çok fazla olmamasından dolayı geri çekilmek zorunda kalmıştır. Ancak buna rağmen Memlûk ordusu aldıkları 250'den fazla esirle 17 Ağustos 1262 tarihinde Kahire'ye dönmüştür. Yine aynı senede içinde Sultan Baybars, Haleb naipliğine tayin ettiği Emir İzzeddin Aydemir'i de Ermeni topraklarına akın yapmakla görevlendirmiştir. Emir İzzeddin Aydemir, Ermeni topraklarına başarılı bir askeri sefer düzenlemiş ve bu sefer esnasında tutsak aldığı bir kısım Ermeni ileri gelenini Mısır'a göndermiştir. Memlûk ordusunun düzenlediği bu iki seferin asıl amacı bölgeyi tanımak ve düşmanlarının gücünü öğrenmek olmuştur.²⁰⁶

3. 2. 2. 1.Hetum'un Sultan Baybars'a Karşı Hülagu Han'ı Ziyareti

Kilikya Ermeni Krallığı, Moğolların bölgedeki en sadık müttefiki olmasından dolayı Ermeni Kralı I. Hetum, zaman zaman Hülagu Han ile görüşmek için onun huzuruna çıkmıştır. Hülagu Han'ın hanımlarından birisinin Ermeni olması, onun Moğol siyasetinde etkinliğini arttıran nedenlerden birisi olmuştur. Hülagu Han, Temmuz 1264 tarihinde Tebriz yakınlarında bulunan karargâhında son kurultayını toplamıştır. Hülagu Han'ın bu son kurultayına Gürcü Kralı David, Ermeni Kralı I. Hetum ve Anatakya Prinkepsi VI. Bohemund'un da aralarında bulunduğu, kendisine tâbi bütün devletlerin hükümdarları çağrılmışlardır. Bu kurultaya katılmak için Ermeni Kralı I. Hetum, Sultan Baybars'ın baskıları karşısında Moğollardan yardım istemek amacıyla 1264 yılında, Tebriz'de bulunan Hülagu'nun huzuruna çıkmış ve onun son kurultayında bulunmuştur. Komşuları tarafından

²⁰⁶ İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, s. 409; Şeşen, *Sultan Baybars ve Devri*, s. 147; Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 200.

baskı altına alınmış olan Hülagu, Altın Orda Hükümdarı Berke Han'a karşı sürdürdüğü savaş yüzünden rahatsızlanmış ve Memlûklara karşı bir sefer düzenlemeye muktedir olamamıştır. Bundan dolayı Hulagu, Ermeni Kralı I. Hetum'dan kendi başına Memlûk toprakları içinde olan Kuzey Suriye'ye saldırı düzenlemesini istemiş olabilir. Çünkü Ermeni Kralı I. Hetum, Hülagu'nun son kurultayından ülkesine döndükten hemen sonra Kuzey Suriye'ye karşı bir saldırıda bulunmuştur.²⁰⁷

3. 2. 3. Ermenilerin Memlûk Şehri Haleb'e Akınları

Kilikya Ermeni Kralı I. Hetum, 1264 yılında Hülagu'nun huzuruna çıkıp geri döndükten ve Ereğli'de Selçuklu Sultanı IV. Kılıçaslan ile ittifak anlaşması yaptıktan sonra başşehir Sis'e dönmüştür. Ermeni Kralı, Memlûk şehri olan Haleb topraklarına akın yapmak için asker toplamıştır. Moğollardan ve bölgedeki mütteliklerden temin ettiği kuvvetlerle, Kuzey Suriye'de bulunan Haleb topraklarına karşı saldırıya geçmiştir. Ceyhan yakınında Serfendar kalesine varınca ordusunda bulunan Benû Kilap Araplarından 1000 kadar süvariye Ayıntab topraklarına göndermiştir. Ermeni Kralı I. Hetum, Fu'alı İbn Zahir'in rehberliğinde asıl kuvvetleri olan atlı ve yayalardan oluşan büyük bir ordu ile Amuk, Maarra, Fu'a ve Sermin'e kadar savaşarak yoluna devam etmiştir. Bu saldırı sırasında ölüm tehlikesi atlattığı Ermeni Kralı I. Hetum, zırhsız ve yanında sadece iki askeri ile Prens Konstantin varken, 20 Müslüman asker tarafından sıkıştırılmıştır. Ancak yanındaki askerlerin yardımıyla bu saldırıdan kurtulabilmiştir. Ermeniler, bu bölgeden 380 kişiyi tutsak aldıktan sonra Emir Bahaeddin Hamavi, Rükneddin Seravi ve Alemeddin Kaysar ez-Zâhirî'nin de bulunduğu Sermin'e baskın düzenleyerek burayı kuşatma altına almışlardır. Bölgedeki gelişmeleri yakından takip eden Sultan Baybars, Hıms (Humus) ve Hama beylerine saldırıya uğrayan bölgelere yardım etmeleri için emir vermiştir. Hıms (Humus) ve Hama kuvvetleri Haleb'deki Memlûk kuvvetleri ile birleştikten sonra Harim

²⁰⁷ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. III, s. 271; *Simbat Sparapet'in Vakayinamesi*, (Galstyan, *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*), s. 107; Şeşen, *Sultan Baybars ve Devri*, s. 147; Yiğit, *Memlûklar*, s. 48; Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 200.

yakınlarında, Moğollardan 700 süvari ve Frenklerden 150 şövalye takviye alan Ermeni Kralı I. Hetum'la karşılaşmışlardır. Memlûk ordusu, Ermeni Kralı I. Hetum'u gelen takviye kuvvetlerin yardımı ve kaledekilerin karşı saldırısı sonucu bozguna uğratmışlardır. Yapılan savaşta 120 Ermeni, 30 Moğol askeri ile 6 şövalye öldürülmüş ve bir kumandan esir alınmıştır. Ayrıca Ermeni Kralı tarafından esir alınmış olan Müslümanlar kurtarılmıştır. Memlûk ordusunun karşı saldırısı karşısında çok zor durumda kalan Ermeni Kralı I. Hetum, Antakya'ya sığınmak zorunda kalmıştır. Ermenilerin yardım çağrısı üzerine Anadolu'daki Moğol kuvvetlerinden 700 atlı güneye hareket etmiş, ancak Harim bölgesine geldiklerinde kötü hava şartlarından dolayı birçoğu ölmüş ve sağ kalanlar da geri dönmek zorunda kalmışlardır.²⁰⁸

1264 yılında yapılan Halep saldırısında büyük kayıplar vermiş olan Ermeni Kralı I. Hetum, aynı sene içinde ikinci defa Kuzey Suriye bölgesine yeni bir sefer yaptığını görmekteyiz. I. Hetum, bu sefere Moğollar ile beraber saldırdığı ve orduda bulunan Moğol askerinin çok olduğu intibamı vermek amacıyla kendi askerlerinden 1000 kişiye Moğol bürk ve elbisesi giydirdikten sonra, Emir Hüsameddin komutasında bir Memlûk kuvvetinin bulunduğu Antep Kalesi'ne yürümüştür. Ancak karşı saldırıya geçen Memlûk askerleri her tarafa baskınlar düzenleyerek Ermenileri bozguna uğratmışlardır. Birçok insanı tutsak alan Memlûk ordusu, önce Antakya'ya inmiş ve burada talan ve yağmada bulunduktan sonra aldıkları tutsaklar ve ganimetlerle Şam'a yönelmişlerdir.²⁰⁹

3.3. SULTAN BAYBARS'IN 1266 I. SİS (KOZAN) SEFERİ

Ermeni Kralı I. Hetum, Moğollardan aldığı destek ve yardım sayesinde Halep vilayetine karşı iki kez saldırıya geçmiştir. Ermenilerin mağlup edilip geri püskürtülmesine rağmen Sultan Baybars, bu hareketlerinden dolayı Kilikya Ermeni Krallığı'nı

²⁰⁸ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. III, s. 269; *Simbat Sparapet'in Vakayinamesi*, (Galstyan, *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*), s. 108; Şeşen, *Sultan Baybars ve Devri*, s. 147-148; Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 199.

²⁰⁹ *Simbat Sparapet'in Vakayinamesi*, (Galstyan, *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*), s. 108-109; Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 199.

cezalandırmak düşüncesindeydi. Ayrıca daha önce belirttiğimiz gibi I. Hetum, Mısır'ı ekonomik abluka altına almak için Batı Hıristiyanlarını ve Frankları kullanmak istemiş ve bu amaçla harekete geçmiştir. Ancak Sultan Baybars, ekonomik abluka projesini fark ettikten sonra Ermeniler üzerine büyük bir sefer düzenlemeye karar vermiştir. Bu amaçla 1266 yılında Ermeni Kralı I. Hetum'a haber gönderen Sultan Baybars, Moğolların yardımıyla ele geçirdiği kaleleri geri vermesini ve kendisine itaat ederek vergi ödemesini istemiştir. Ayrıca Ermeni şehir ve limanlarının tamamından at, katır, arpa, buğday ve demir alınmasının kendilerine serbest bırakılmasını ve Ermeni tüccarların Şam bölgesi şehirleriyle alış-veriş yapmalarını istemiştir. Ermeni Kralı, bu istekleri yerine getirmediği gibi, şayet Memlûkların saldırısına uğrarsa Moğollardan yardım alabileceğini belirtmiş ve Sultan Baybars'a "köle" diye hitap ederek hakarete bulunmuştur. Bunun üzerine 1266 yılında harekete geçen Sultan Baybars, yolu üzerindeki Arsuf, Safed ve birkaç kaleyi ele geçirdikten sonra Şam'a gelmiş ve burada birkaç gün kalmıştır. Memlûk ordusunun üstün bir teçhizat ve çok sayıda asker ile geldiğini öğrenen Ermeni Kral I. Hetum, elçilerini barış teklifiyle Sultan Baybars'a göndermiştir. Sultan, daha önce gönderdiği mektupdaki isteklerini yinelemiştir. Ancak Ermeni Kral I. Hetum, anlaşmayı iki sebepten dolayı kabul etmemiştir. Bunlardan ilk sebep Ermeni Kralı'nın Moğollardan çok korkmasıydı. Eğer antlaşmayı imzalarsa Moğollar, Ermeni Kralı'nın Mısır Sultanı'nın hâkimiyetine girdiğini düşünebilirlerdi. İkinci neden ise I. Hetum'un Sultan Baybars'ın ağır isteklerine boyun eğmek istememesinden dolayıdır. Çünkü I. Hetum, uzun zamandır savaşlarda yenilmemiş olmasından dolayı kendisine güvenmekteydi. Bu gelişmeler üzerine Sultan Baybars, Emir İzzettin Ilgan ve Emir İzzettin Kalavun komutasındaki Memlûk ordusu ile Hama hâkimi el-Melikü'l-Mansur'un kuvvetleri birleşerek önce Haleb'e oradan da Kilikya üzerine hareket etmiştir.²¹⁰

²¹⁰ Gregory Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 586; Agnerli Grigor, *Okçu Milleti Tarihi*, s. 68-69; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, s. 274; Piskopos Stepanos Vakayinamesi, (Galstyan, *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*), s. 70; Simbat Sparapet'in Vakayinamesi, (Galstyan, *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*), s. 110-112; Kaşgarlı, *Kilikya Tabii Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 76; Şeşen, *Sultan Baybars ve Devri*, s. 148; Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 201-202.

Memlûk Sultanı Baybars'ın ülkesi üzerine ordu gönderdiğini haber alan Ermeni Kralı I. Hetum, Ermeni ordusunun kumandasını oğulları Leon ile Toros'a bırakarak, ordusunun bir kısmını yanına alarak, Elbistan ve Keysun arasına gelmiş olan Moğol askeri birliğinden, yardım istemeye gitmiştir. Fakat Moğol Beyi Nefci, Hanlar hanının emri ve izni olmadan yardıma gelemeyeceğini bildirmiştir. Orada günlerce kalıp, birçok uğraştan sonra Moğol Beyi'ni yardım için ikna etmeyi başaran I. Hetum, hazırlıklara başlayan Moğol kuvvetlerinden iki gün önce, ülkesine geri dönmek için yola çıkmıştır. Ancak Ermeni Kralı I. Hetum, ülkesine geri döndüğünde, aralarında anlaşmazlık olan bir kısmı Durn, diğer kısmı da Mari denilen yerde olan ordusunun, Memlûk kuvvetleri tarafından bozguna uğratıldığını, veliaht oğlunun esir alındığını, korunaklı kalelerin ele geçirildiğini ve ülkesinin harap edildiğini görecektir.²¹¹

Ermeniler, Memlûk ordusuna karşı sınır bölgesindeki tepelere müstahkem burçlar yaptırıp sınırı takviye etmiş ve Memlûkların bu sınırı aşamayacağını düşünmüşlerdir. Bu arada Ermenilerin başşehri Sis'e ulaşmak için yoluna devam eden Memlûk ordusu Derbend'e geldiğinde, burada inşa edilmiş olan burçları bir kaç vuruşmadan sonra ele geçirmişlerdir. Memlûk ordusu, kaçamayan Ermeni askerlerini öldürdükten sonra bu burçları yıkmış ve ileri harekâtına devam etmiştir. Ermeni Kralı'nın iki oğlu Toros ve Levon komutasındaki Ermeni kuvvetleri, Servend Kayası (Hacer-i Servend) civarında Memlûk ordusunun karşısına çıkmıştır. Ermeni ordusunun ağır bir mağlubiyete uğradığı savaşta I. Hetum'un oğlu Levon esir alınırken, diğer oğlu Toros ise öldürülmüştür. Ayrıca Ermeni Kralı I.Hetum'un bir kardeşi ölmüş, diğeri ise kaçmayı başarmıştır. Bu büyük bozgundan sağ kurtulan diğer Ermeni askerleri de can derdine düşmüştür. Memlûk ordusu, Ceyhan'ı geçip Templier Şövalyeleri'ne ait Amudeyn kalesini ele geçirmişlerdir. Bu başarılı ilerleyişten sonra Kilikya ülkesi içine doğru yoluna devam eden Memlûk ordusu, nihayet 25 Ağustos 1266 Cumartesi günü Ermenilerin başşehri Sis'e girmiştir. Memlûk

²¹¹ Gregory Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 586; Agnerli Grigor, *Okçu Milleti Tarihi*, s. 69; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, s. 274; *Simbat Sparapet'in Vakayinamesi*, (Galstyan, *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*), s. 111-112; Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 201-202.

ordusu, Kilikya Ermeni Krallığı'nın başşehri olan Sis şehrini yağmalamış ve Sis şehrinin ortasında bulunan kiliseyi ateşe vermiştir. Birçok kişi öldürülmüş veya esir alınmıştır. Ordunun büyük bölümü el-Melikü'l-Mansur komutasında Sis şehrinde kalıp şehri yakıp yıkarken, Emir Kalavun komutasındaki ordu ise Misis, Adana ve Tarsus taraflarına yönelerek vardığı yerlerde ki kaleleri tahrip etmiş, birçok tutsak ve ganimet aldıktan sonra Sis'e geri dönmüştür. Diğer bir Memlûk kuvveti de Emir Evgân komutasında Anadolu tarafına yönelmiş, buralarda aldıkları tutsak ve ganimetlerle Sis'e tekrar dönmüştür. Memlûk ordusu, birkaç gün bütün şehri yağmalamış, birçok evi ve önemli yerleri ateşe vermiştir. Memlûk askerleri, şehirdeki son kaleyi ele geçirmek için kuşatma başlatmışlar ve kaleyi muhafaza edenlerin teslim olmalarını istemişlerdir. Ancak kale halkı teslim olmayınca kalenin etrafını ateşe verilmiş ve birçok kişi, kale içindeki Kem ve Beknar adındaki şatolara sığınmıştır. Bir süre daha devam eden bu harekât sonucunda Kilikya Ermeni Krallığı'nı yarı harabe halinde bırakan Memlûk Ordusu, büyük ganimetlerle geldikleri güzergâhtan farklı bir yol takip ederek geri dönmüştür. Bu seferde ele geçirilen ganimetler o kadar çoktu ki, kaydedildiğine göre bir sığır iki dirheme satışa çıkarıldıysa da onu alan olmamıştır. Kilikya Ermeni Krallığı'nı asıl zor durumda bırakan, Memlûk askerlerinin Ermenilere ait yer altı mahzenlerinde saklı olan, rivayete göre içinde altı yüz bin altının bulunduğu hazineyi bularak ele geçirmeleridir. Memlûk ordusu bu sefer sonunda kesin bir zafer kazanmış ve Kilikya Ermeni Krallığı hiçbir zaman eski gücüne kavuşamamıştır. Kilikya Ermeni Krallığı'na çok büyük darbe vuran Memlûk ordusu, bu sefer sonunda elde ettiği 40 bin tutsak ve birçok ganimet alarak Kilikya bölgesinden geri çekilmiştir.²¹²

Adana, Mamistra, Tarsus, Ayas ve Sis yerle bir edilmiş, Ermenilerin üzerine titredikleri servetleri, gizli hazineleri yağmalanmış ve daha kötüsü bu sefer sonunda, Kilikya bölgesinde büyük bir yıkım gerçekleşmiştir. Ermeni Kralı I. Hetum'un kendi eliyle

²¹² İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, s. 428; Gregory Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 586; Agnerli Grigor, *Okçu Milleti Tarihi*, s. 69-70; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, s. 274; Piskopos Stepanos Vakayinamesi, (Galstyan, *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*), s. 70; Şeşen, *Sultan Baybars ve Devri*, s. 148-149; Yiğit, *Memlûklar*, s. 48-49; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s. 232; Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 201-202; Çetin, *Memlûk Devleti'nin Kuzey Sınırı*, s. 34.

hazırladığı bu felaket silsilesi bu kadarla da bitmemiş, savaşta bir oğlunu kaybetmiş diğeri de Memlûklara esir düşmüştür.²¹³ Memlûk ordusu, ganimetler ve aralarında Baron Levon, Ermeni Sapareti Simbat'ın oğlu Tatar Vasil, Çilart ve Atom gibi önemli birçok kişinin bulunduğu tutsaklarla geri dönerken kazanılan büyük zafer, Cerud denilen yerde avlanmakta iken Sultan Baybars'a haber verilmiştir. Haberi getiren kişiye bin dinar bahşış veren Sultan Baybars, muzaffer ordusunu karşılamak üzere yola çıkmış, yolu üzerinde bulunan ve civardaki Müslüman köylerine zarar veren Kara Kalesi'ni tahrip ettirip yağmalatmış, kiliseyi camiye çevirmiş ve Türkmenlerden bir topluluğu da buraya iskân ettirmiştir. Sultan Baybars burada iken, Kilikya'dan dönen asıl Memlûk ordusu kendisine katılmıştır. Ele geçirilen muazzam ganimetlerden payına düşen kısım, kendisine takdim edildiğinde bunların tamamını askerlerine dağıtmıştır. Ayrıca Sultan Baybars, bu seferden dönerken Humus'a vardığı zaman burada bulunan Halid b. Velid camisine bu zaferi anlatan bir kitabe diktirmiştir.²¹⁴

3.3.1. Sultan Baybars'ın III. Levon'u Esir Alması

Baron Leon ve diğerlerini esir alan askerler, onun gerçekten Ermeni Kralı I. Hetum'un oğlu olduğunu anlayınca, büyük bir sevinçle Sultan Baybars'a götürmüşlerdir. Sultan Baybars, bu duruma çok sevinmiş ve getirilen tutsakların on binlerce altın ve gümüşten daha değerli olduğunu söylemiştir. Fakat Sultan, Ermeni Kralı I. Hetum'un diğer oğlu Baron Toros'un öldürülmüş olmasına üzülmüş ve onu öldürenleri azarlamaya başlamıştır. Bunun üzerine askerler; "Kralın oğlu olduğunu bilmiyorduk. O bizden birçok kişiyi öldürdüğü ve çoğunu da yaraladığı için büyük bir gayret sarf ederek kendisini öldürdük" demişlerdir. Bütün esirlere gayet iyi muamele eden Sultan Baybars, Baron Leon'a hitaben, "Baban bana köle diyor ve sulh yapmıyordu. Şimdi köle ben miyim, sen misin?" diye sorduktan sonra, ona iyi davranıp teselli edici sözler sarf ederek hiç bir şeyden

²¹³ Kaşgarlı, *Kilikya Tabi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 76.

²¹⁴ *Simbat Sparapet'in Vakayinamesi*, (Galstyan, *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*), s. 111-112; Çetin, *Memlûk Devleti'nin Kuzey Sınırı*, s. 34; Yiğit, *Memlûklar*, s. 48-49; Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 203.

korkmaksızın, müsterih olarak bir müddet beklemesini, çünkü kendisini babasına iade edeceğini söylemiştir. Daha sonra yanında Baron Levon da olduğu halde Şam'a gelen Sultan, el-Melikü'l-Mansur'a birçok at, para, mal ve hil'atlar bağışladıktan sonra Kahire'ye dönmüştür. Burada Baron Levon için bir köşk, koruma ve hizmetçi tahsis etmiş ve bazen kendisi, onu ve yanındakileri ziyaret etmiştir.²¹⁵

Moğollardan yardım almaya gitmiş olan Kral I. Hetum, Memlûk ordusunun gelip Ermeni ordusunu dağıttığını, bir oğlunun öldürülüp diğerinin de esir düştüğünü, Sis'in harabe haline getirildiğini, bütün memleketin tahrip edildiğini ve geri kalan askerlerinin de müstahkem mevkilere kaçmış olduğunu görünce, büyük bir üzüntüye düşmüş ve ümitsizliğe kapılmıştır. Ardından Akantz Manastırı'na gitmiş ve Memlûk ordusu ülkesinden gidinceye kadar birkaç gün burada kalmıştır. Orada rahipler kendisini teselli etmeye çalışmışlardır. Ermeni Kralı I. Hetum'un yardım için getirdiği Moğol kuvvetleri, meydana gelen tahribatın ve zararların telafisine çalışmak yerine Memlûklardan arta kalanları yağma etmeyi tercih etmişlerdir.²¹⁶

Tutsak düşen oğlunu kurtarmak için çareler arayan I. Hetum, Kilikya Ermeni Krallığı'nın çeşitli yerlerinde bulunan diğer Ermeni prenslerini Misis'e davet ederek onların düşüncelerini öğrenmek istemiştir. Hâkimiyeti altında bulunan bütün prensler Misis şehrinde toplanmışlardır. Bunlar, çare tavsiye etmek yerine I. Hetum'u eleştirerek, Sultan Baybars'ın istemiş olduğu ve kendilerine bir faydası olmayan Şih el-Hadid Kalesi'nin²¹⁷ istendiği dönemde verilmesi gerektiğini söylemişlerdir. Bunun üzerine I. Hetum, Moğol Hanı Abaka'nın hizmetinde bulunan Ermenilerden aldığı bir haber üzerine böyle hareket ettiğini ileri sürerek, Han'ın müşavirleri olan Müslüman emirlerin, Mısır Sultanı Baybars'a gizlice mektup göndererek "Ermeni Kralı'ndan barış yoluyla bir köy kopar. Bu kendisinin ve memleketinin mahvına sebep olacaktır. Biz Abaka Han'ı Ermeni Kralı'na karşı tahrik

²¹⁵ Agnerli Grigor, *Okçu Milleti Tarihi*, s. 70-71; *Simbat Sparapet'in Vakayinamesi*, (Galstyan, *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*), s. 111-112.

²¹⁶ Gregory Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 586; Agnerli Grigor, *Okçu Milleti Tarihi*, s. 70-71.

²¹⁷ Şih el-Hadid Kalesi: Bu bölgenin harap bir yer olduğu Sultan Baybars'ın I. Hetum'a müracaat ederek: " Bu bölgeyi, gerek bizim ve gerekse sizin menfaatiniz için ticari bir merkez yapmak istiyorum. Bu yüzden bu bölgeyi bana geri ver demiş; fakat I. Hetum bu teklifi kabul etmemişti. (Agnerli Grigor, *Okçu Milleti Tarihi*, s. 74, d. n. 148).

etmeye gayret eder ve atlı birlikleri gönderip hepsini kılıçtan geçirmesini tavsiye ederiz” diyerek kendilerine karşı Sultan Baybars’ı tahrik ettiklerini öğrendiğini, bu yüzden Memlûk Sultanı Baybars’ın Şih el-Hadid ile ilgili isteklerine karşı geldiğini söyleyerek takip ettiği politikayı savunmuştur.²¹⁸

Kilikya Ermeni Kralı I. Hetum, prenslerle yaptığı görüşmeden sonra, oğlu Baron Levon’dan haber almak, Sultan Baybars’ın niyetini anlamak ve oğlunu kurtarabilmesi için ne kadar fidye vermesi gerektiğini öğrenmek amacıyla, 1267 yılında Sultan Baybars’a elçi gönderip şefaet dilemekten başka çare bulamamıştır. I. Hetum, oğlunu esaretten kurtarmak için elçi gönderirken, esir alınan Baron Levon ise zincirleri çözülmüş ve Sultan Baybars ile birlikte bunduk²¹⁹ oynamak üzere Birket el-Cubb’a götürülmüştür. Ancak Sultan Baybars bu konuda görüşünü açıklamada acele etmemiştir. Zira her defasında Ermeni Kralı elçilerle birlikte çok değerli hediyeler göndermiştir. Kendisine büyük miktarlarda hediye sunulduktan sonra Sultan kararını açıklamıştır.²²⁰

Kararını veren Sultan Baybars, I. Hetum’un elçilerine “ Levon babasına ve krallığına iade edilecektir. Ancak Moğolların yanında esir bulunan Şemsettin Sungur el-Aşkar adında aziz bir arkadaşım var. Eğer onu Moğollardan siz isterseniz, sizi reddetmezler. Arkadaşımı Moğolların elinden kurtarıp benim yanıma getirin, sonra da Levon’u alıp götürün” demiştir. Sultan Baybars, Ermenilerden Baron Levon’un kurtuluş bedeli olarak Moğolların tutsak aldıkları Kızıl Şahin adıyla ünlenmiş Şemsettin Sungur el-Aşkar’ı kendisine getirilmesi dışında, Ermeniler tarafından Halep bölgesinden alınan Behisni, Derbesak, Merziban ve Ra’ba kalelerinin kendisine iade edilmesini de talep etmiştir.²²¹

²¹⁸ Agnerli Grigor, *Okçu Milleti Tarihi*, s. 41; Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu’da Ermeniler*, s. 204.

²¹⁹ Bunduk: Fındık şeklindeki mermilerin adıydı. Ortaçağ’da, özellikle Abbasi Devleti döneminde bu bunduk atma oyunu yöneticilerin de oynadığı bir oyundu. (Mehmet Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu’da Ermeniler*, s. 204, d. n. 826).

²²⁰ Agnerli Grigor, *Okçu Milleti Tarihi*, s. 74; *Simbat Sparapet’in Vakayinamesi*, (Galstyan, *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*), s. 112; Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu’da Ermeniler*, s. 204.

²²¹ İbn Kesir, *el-Bidaye ve’n-Nihaye*, s. 428-429; İbn Şeddad, *Baybars Tarihi*, s. 139-140; Gregory Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 587-588; Agnerli Grigor, *Okçu Milleti Tarihi*, s. 77; *Simbat Sparapet’in Vakayinamesi*, (Galstyan, *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*), s. 112; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, s. 282; Yiğit, *Memlûklar*, s. 49.

Baron Levon ile ilgili kararını açıklayan Sultan Baybars, emirlerini toplamış ve onlara “Ben esir düşsem ne yapardınız?” demiştir. Onlar, “Seni kurtarmak için her şeyimizi verirdik” demişlerdir. Bu cevap üzerine Sultan, “ Sizden biri olan Şemseddin Sungur el-Aşkar Moğollara esir düştü, onu unuttuk. Sis sahibi, oğlu Levon’u kurtarmak için çok şey teklif etti. Ben ise onun karşılığında Şemseddin Sungur el-Aşkar’ı istedim. Ondan olumlu cevap aldım” demiştir. Emirler Sultan Baybars’ın kararını memnuniyetle karşılamışlardır.²²²

Sultan Baybars’ın Ermenilerden Baron Levon’a karşı Şemsettin Sungur el-Aşkar’ı istemesi daha önce başlarına gelen şu olaydan kaynaklanmaktadır. Moğollar, Bağdat²²³ şehrini işgal ettikleri sırada Mısır Sultanı’nın iki askeri de orada bulunmaktaydı. Bunlardan birisi Baybars diğeri Şemsettin Sungur el-Aşkar’dı. Bunlar Moğolların Bağdat’ı işgal ettiklerini duyunca, birer ata binerek, Mısır’a gitmek amacıyla kaçmışlardır. Moğollar, onların kaçtığını görünce peşlerine düşmüşler ve dörtlü takibe koyulmuşlardır. Baybars’ın atı kötüydü. Şemsettin Sungur el-Aşkar ise henüz bir çocuktü ve iyi bir ata binmişti. Onlar, Moğolların yetişeceklerini ve ikisini birden yakalayacaklarını anlayınca, Şemsettin Sungur el-Aşkar, Arap atından inip onu Baybars’a vermiştir. Kendisi kötü ata binerek şöyle demiştir: “Sen iyi ata bin ve buradan uzaklaş. Ben bir çocuğüm, beni yakalasalar bile öldürmeyip esir edeceklerdir. Eline fırsat geçince fidye verip beni kurtarırın” demiştir. Bir süre sonra Moğollar yetişmiş ve Şemsettin Sungur el-Aşkar’ı yakalayıp götürmüşlerdir. Ancak Moğollar, atının iyi olmasından dolayı Baybars’ı yakalayamamış ve O, Moğolların önünden kaçarak Mısır’a gitmiştir. Bu olaydan dolayı Sultan Baybars’ın Şemsettin Sungur el-Aşkar’a karşı bir vefa borcu bulunmaktaydı. Bundan dolayı Baron Levon’a karşı onu istemiştir.²²⁴

²²² Şeşen, *Sultan Baybars ve Devri*, s. 148-149.

²²³ Simbat Sparapet’in Vakayinamesinde bu şehrin Halep olduğu ve bu olayın Halep’te geçtiği aktarılır. (*Simbat Sparapet’in Vakayinamesi*, (Galstyan, *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*), s. 112).

²²⁴ İbn Şeddad, *Baybars Tarihi*, s. 139-140; Gregory Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 587-588; Agnerli Grigor, *Okçu Milletinin Tarihi*, s. 68-69; *Simbat Sparapet’in Vakayinamesi*, (Galstyan, *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*), s. 112.

Elçilerin Sultan Baybars'tan getirdiği haberi öğrendikten sonra I. Hetum, istenilenleri yerine getirebilmek için kendisine zaman tanınmasını talep etmiştir. Hiç zaman kaybetmeden 1267 yılında birçok hediye ve kıymetli eşyalarla doğuya Abaka Han'ın yanına gitmiştir. Burada gözyaşı dökerek, Memlûk ordusunun kendisine ve ülkesine yaptıklarını anlattıktan sonra, Abaka Han'a yanında esir bulunan Şemsettin Sungur el-Aşkar'la ilgili talebini iletmiştir. Abaka Han, Şemsettin Sungur el-Aşkar'ın bulunduğu takdirde kendisine verileceğine dair söz vermiştir. Ermeni Kralı, Abaka Han'dan bu sözü aldıktan sonra Şemsettin Sungur el-Aşkar'ı her yerde aramaya başlamış, ancak bütün çabalarına rağmen bulamamıştır. I. Hetum, üzüntü içinde ülkesine döndükten sonra, Sultan Baybars'a elçi göndererek, Şemsettin Sungur el-Aşkar'ın bulunamadığını iletmiştir. Sultan Baybars, arkadaşı bulunmadığı takdirde, Kral'ın oğlunu serbest bırakmayacağını bildirmiştir.²²⁵

Ermeni Kralı I. Hetum bunun üzerine yeğeni Simbat Sparapet'in oğlu Levon'u tekrar Abaka Han'ın yanına göndermiştir. Ermeni Kralı 'nın yeğeni Levon, Abaka Han'dan tüm askeri birlikleri gezmek için izin almıştır. Ayrıca Han, onun işini kolaylaştırmak için birkaç yardımcı da vermiştir. I. Hetum'un yeğeni onu bulmuş ve alıp Kilikya'ya getirmiştir. I. Hetum, Sultan Baybars'a tekrar elçiler göndererek Şemsettin Sungur el-Aşkar'ın bulunduğunu ve Abaka Han'ın onun serbest bırakılmasına izin verdiğini ve onun yanlarında olduğunu bildirmiştir.²²⁶

3.3.2. Sultan Baybars'ın Kilikya Ermeni Krallığı ile Barış Yapılması

Sultan Baybars, 1268 yılında Semerkant'tan getirilerek I. Hetum'a gönderilen Şemseddin Sungur el-Aşkar'ın kendisine teslim edilmesini istediğinde Ermeni Kralı, yalnızca Sungur el-Aşkar'ın şifrelerle yazılmış olan mektubunu göndermiş ve Sultan

²²⁵ İbn Şeddad, *Baybars Tarihi*, s. 139-140; Gregory Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 587; Agnerli Grigor, *Okçu Milletin Tarihi*, s. 77-78; *Simbat Sparapet'in Vakayinamesi*, (Galstyan, *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*), s. 112-113.

²²⁶ İbn Şeddad, *Baybars Tarihi*, s. 139-140; Gregory Abû'l-Farac, *Abu'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 588; Agnerli Grigor, *Okçu Milletin Tarihi*, s. 77-78; *Simbat Sparapet'in Vakayinamesi*, (Galstyan, *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*), s. 112-113.

Baybars'ın istediği kalelerin teslimine ise yanaşmamıştır. Bunun üzerine Sultan Baybars, “senin kalbin oğlun ve veliahtın hakkında taş gibi sert ise, aramızda neseb ve kardeşlik bağı bulunmayan bir dost hakkında benim kalbim daha serttir. Ben değil, sen sözünden dönmüş olursun. Biz mektubumuza aykırı hareket edeceğiz. Şemseddin Sungur el-Aşkar'a istediğini yap şeklinde cevap vermiştir. Verilen bu sert karşılık ve o dönemde Sultan Baybars'ın Antakya'yı alması ile endişeye kapılan I. Hetum, Sultan Baybars'ın şartlarını kabul etmek zorunda kalmıştır. Buna anlaşmaya göre; Ermeni Kralı Behisni, Derbesak, Merzüban, Ra'ban(Araban), Zerb, Şih el-Hadid kalelerini teslim aldığı gibi bütün eşyası ve mevcudu ile geri verecek ve Şemseddin Sungur el-Aşkar'ı serbest bırakacaktı. Bunun karşılığı olarak Sultan Baybars, Baron Levon'u, kardeşinin oğlunu ve diğer esirleri bırakacak, ancak kaleler teslim edilinceye kadar Sultan katında rehine olarak tutulacaklardı.²²⁷

Sultan Baybars, Seyfeddin Balaban-ı Rumî ile kâtip Sadr Fetheddin b. Kayserânî'yi yanlarında antlaşma metni ile Sis'e I. Hetum'un yanına göndermiştir. Ayrıca Sultan, Emir Bedreddin Becka Rumî'yi de Baron Levon'u getirmek üzere 27 Mayıs 1268 tarihinde Mısır'a yollamıştır. Baron Levon ve diğer esirleri Mısır'dan alan Emir Bedreddin Becka Rumî, 9 Haziran 1268 tarihinde Dımaşk'a gelmiş ve Antakya'da barış sözleşmesi yazılmıştır. Ermeni Kralı I. Hetum, Behisni ve Derbesak'ın da aralarında bulunduğu beş kale ile Şemseddin Sungur el-Aşkar'ın Memlûklara verilmesini içeren antlaşmaya riayet edeceğine dair 10 Haziran 1268 tarihinde ant içmiştir. Sultan Baybars, Antakya ve etrafının idaresini düzenledikten sonra Ermeniler ile anlaşma imzalamış ve daha sonra Şeyzer'e dönmüştür. Oradan Hama'ya, Hama'dan da Hıms'a geçmiştir. 9 Haziran günü Sultan Baybars, Şam'a geldiğinde Baron Levon ve diğer esirlere ikramlarda bulunmuş ve hediyeler vermiştir. 16 Haziran'da Baron Levon, Sultan Baybars'ın huzuruna çıkmış ve başı açık olduğu halde, babası gibi aynı yemini etmiş ve anlaşmaya sadık kalacağına dair söz vermiştir.²²⁸

²²⁷ Şeşen, *Sultan Baybars ve Devri*, s. 149-150; Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 205.

²²⁸ Gregory Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 589; Şeşen, *Sultan Baybars ve Devri*, s. 149-150.

Sultan Baybars, I. Hetum'a elçi göndermiş ve ondan oğlu Levon'u teslim etmesi karşılığında bir rehine yollamasını istemiştir. I. Hetum oğluna kavuştuktan sonra da Şemsettin Sungur el-Aşkar'ı serbest bırakacaktı. Ermeni Kralı, Sultan Baybars'ın dediklerine uyarak, oğlu Levon'un yerine rehin olarak kız kardeşinin oğlu Oşin ile erkek kardeşinin oğlu Raymond ve Konstantin Tagavoraayr'ın oğlu Çanç hâkimi Vasak'ı göndermiştir. Rehineler Sultan Baybars'ın yanına gelir gelmez, 25 Haziran 1268 tarihinde Emir Bedreddin Becka Rumî, beraberinde Baron Levon ve diğer esirler ve büyük hediyeler ile babasının yanına, Kilikya'ya gönderilmiştir. Böylece Baron Levon'un bir yıl on ay süren esaret hayatı son bulmuştur. İbn Abdüzzahir'in dediğine göre, Baron Levon Sis'e varınca Ermeni halkı onu Memlûk ordusunun öncü birliği sanarak telaşa kapılmışlardır. Ardından Sultan Baybars, Seyfeddin el-Davadar'ı da Sis'e göndermiştir. Seyfeddin el-Davadar antlaşmadaki kaleleri teslim almıştır. Bundan sonra Ermeni Kralı I. Hetum, oğlunu teslim alınca Şemsettin Sungur el-Aşkar'ı Simbat Sparapet'in oğlu Levon'un refakatinde göndermiştir. Sultan, onun geldiğini 3 Temmuz 1268 günü Cerud dağında avlanırken öğrenmiştir. Sultan Baybars, arkadaşını görünce çok sevinmiş ve Onu karşılayıp otağında misafir etmiştir. Emirler onun geldiğinden habersizdi. Sultan Baybars, sabah olunca onu emirler ile tanıştırmıştır. Ona at, mal ve hilat vermiştir. Emirler de Sultan'a uyarak ona çeşitli hediyeler vermişlerdir. Sultan, Şemseddin Sungur el-Aşkar için Kahire'de bir ev yaptırmış ve Mısır'a dönünce onu, emir tayin etmiş ve ikta vermiştir. Şemseddin Sungur el-Aşkar, bundan sonra Sultan Baybars ve çocuklarına en sadık emir olmuştur.²²⁹

3.4.I. HETUM'UN ÖLÜMÜ VE III. LEVON'UN TAHTA ÇIKIŞI

Esaretten kurtulan Baron Levon, ülkesine geri döndükten sonra Ermeni Kralı I. Hetum, derhal oğlunu karşılamaya gitmiştir. Oğlu Baron Levon'un esaretten kurulmasından sonra 1269 yılında I. Hetum, Bağdat'da bulunan Abaka Han'ın yanına gitmiştir. Oğlunun esaretten kurtulması için yaptığı yardımlardan dolayı Abaka Han'a teşekkür etmiştir.

²²⁹ *Simbat Sparapet'in Vakayinamesi*, (Galstyan, *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*), s. 113-114; Şeşen, *Sultan Baybars ve Devri*, s. 149-150.

Ayrıca I. Hetum, kendisinin yaşlılığını ve zayıflığını gerekçe göstererek artık oğlunun memleketi idare etmesi gerektiğini Abaka Han'a söylemiş ve bu isteği kabul edilen I. Hetum, ondan oğlunun yeni Kilikya Ermeni Kralı olduğunu kabul eden bir ferman almıştır. Ülkesine dönerken Tarsus Ermeni baronlarına uğrayıp onların da onayını aldıktan sonra tahtını Baron Levon'a bırakmıştır. Abaka Han'dan Baron Levon'un tahta geçmesi için gerekli olan izinleri almış olan I. Hetum, bu gelişmeler üzerine manastır hayatına çekilmiştir. Ancak I. Hetum, 1271 yılına gelindiğinde göğsünde çıkan bir çıban yüzünden ölmüş ve Dırzark²³⁰ manastırına gömülmüştür. Tarsus'ta toplanan papazlar ve ileri gelenler Baron Levon'u babasının yerine kral olarak takdis ve ilan etmişlerdir.²³¹

Yeni Ermeni Kralı III. Levon, Abaka Han'ın huzuruna giderek babasının ölümünü bildirmiş ve burada Abaka Han'ın sevgisine ve büyük iltifatına mazhar olmuştur. Babasının yerine, yeni Ermeni Kralı seçildiğini Abaka Han'a bildiren III. Levon, onun onayını almıştır. Daha sonra ülkesine geri dönen III. Levon, büyük prensleri, piskoposları, papazları ve vardapetleri Tarsus şehrinde toplantıya çağırmıştır. Surp Sofi Kilisesi'nde toplanıp yapılan ayin ile III. Levon'un Ermenilerin yeni Kralı olduğu tüm ülkeye haber verilmiştir. Bütün Hıristiyanlara ziyafetler verilmiş, hediyeler dağıtılmış ve mahkûmlar serbest bırakılmıştır.²³²

I. Hetum'un ölümünün ardından Kral olarak takdis edilen III. Leon, babasının ölümünü ve yeni Ermeni Kralı olarak tahta çıktığını Sultan Baybars'a elçiler aracılığıyla haber vermiş ve Sultan Baybars'a iyilikler dilemiştir. Bunun üzerine Sultan Baybars, onun yeni Ermeni Kralı olmasından dolayı kendisini tebrik etmiş ve babası I. Hetum'un ölümünden dolayı da üzüntülerini bildirmiştir. Ancak Sultan Baybars, Moğollar ile sürekli işbirliği yapan Kilikya Ermeni Krallığı'na karşı aynı yıl içinde sefer düzenlemeye karar vermiş ve hazırlıklara başlamıştır. Bu gelişmeden haberdar olan III. Levon, Sultan

²³⁰ Dırzark: Kilikya krallarının mezarlarının bulunduğu bu meşhur manastır, Tarsus'un kuzeydoğusunda yer almaktadır. (Agnerli Grigor, *Okçu Milleti Tarihi*, s. 79, d. n. 154).

²³¹ Gregory Abû'l-Farac, *Abu'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 589-590; *Simbat Sparapet'in Vakayinamesi*, (Galstyan, *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*), s. 114-115.

²³² Agnerli Grigor, *Okçu Milleti Tarihi*, s. 79-85; *Simbat Sparapet'in Vakayinamesi*, (Galstyan, *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*), s. 114-115; Kaşgarlı, *Kilikya Tabi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 77.

Baybars'a elçiler göndererek onu seferden vazgeçirmiştir. Ancak bu olaydan sonra Memlûklar, Ermenilerin aleyhte tutumları ve bölgede Moğollar ile birlikte hareket etmelerinden dolayı, Çukurova'ya daha sık sefer düzenlemeye başlamışlardır.²³³

Bölgedeki iki büyük güç olan Memlûk Devlet ve Moğol İlhanlı Devleti'ne Krallığını onaylatan III. Levon, bundan sonra ülke içindeki hâkimiyetini sağlamlaştırmak için uğraşmıştır. Derin bir zekâ ve anlayış kabiliyetine sahip olan III. Levon, ülkedeki bütün dost ve düşmanlarını tanımakla beraber bunları açığa vurmaktansa, en uygun zamanın gelmesini beklerdi. Kilikya Ermeni Krallığı idaresi altındaki yaşayan bazı Rum prensler, bölgedeki canlı ticaretten dolayı büyük servet ve nüfuz sahibi olmuşlardı. Bunlar, III. Levon'un kral olmasından sonra ona bir suikast düzenlemişlerdir. Amaçları Ermeni Kralı III. Levon'nu devirip ülkenin hâkimiyeti kendi ellerine almaktı. Ancak III. Levon, kendisine suikast düzenleyecek olan Rum ve Ermenileri yakalamış ve bunlardan bazılarını idam ettirmiş, bazılarına da hapis cezası vermiştir.²³⁴

3. 5. SULTAN BAYBARS'IN GÖYNÜK'Ü FETHİ (1273) ve 1274 SEFERİ

Kilikya Ermeni Krallığı ile 1268 yılında Antakya'da imzalanan antlaşmadan yaklaşık beş yıl geçtikten sonra ülkedeki iktidarını iyice sağlamlaştıran III. Levon, babası I. Hetum'un bölgede uygulamış olduğu siyaseti aynen devam ettirmekle beraber Franklar ve Moğollarla işbirliği yapıyordu. Ayrıca Ermeni Kralı III. Levon, ödemesi gereken yıllık vergiyi ödemiyor, sınırdaki kalelerini güçlendiriyor ve Memlûklara ülkesi hakkında doğru bilgiler vermiyordu. Tüm bu gelişmelerin dışında, Moğol hanının askerleri olduklarını söyleyen Ermeniler, Memlûk topraklarına karşı tekrar saldırıya geçmişler ve ülkelerinden geçen Müslüman kabilelere ve tüccarlara büyük zorluklar çıkarmışlardır. Bu gelişmeler üzerine Sultan Baybars, 1273 yılında Haleb naibi Hüsameddin el-Ayıntabî'yi o dönemde Ermenilerin elinde olan Maraş'ın doğusunda bulunan Göynük (Hades)'ü feth etmesi için görevlendirmiştir. Göynük şehri, Haleb-Akçaderbend-Elbistan-Kayseri kervan yolunun

²³³ Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 206.

²³⁴ Agnerli Grigor, *Okçu Milleti Tarihi*, s. 85-86.

ağzında olup ticari olarak stratejik bir konumda bulunmaktaydı. Göynük'te yaşayan ve buranın yönetimini ellerinde tutan Ermeniler, Müslüman tüccarların yolunu kesmiş ve kervanlarını soymuşlardır. Ülkedeki ticarete çok önem veren Sultan Baybars, Sis'teki Ermeni Kralı III. Levon'a bir ferman yazmış ve bu yağma hareketlerinin bitirilmesini istemiştir. Ancak bundan herhangi bir netice alamamıştır. Bunun üzerine Sultan, Temmuz 1273'tarihinde Halep kumandanı Hüsameddin el-Ayıntabî'yi Mısır'dan gönderdiği seçkin askerleriyle birlikte Göynük üzerine sefer için görevlendirmiştir. Hüsameddin el-Ayıntabî, 20 Temmuz 1273 tarihinde Halep-Antep-Pazarcık üzerinden Göynük'e varmış ve şehri ele geçirmiştir. Bunun üzerine Ermeniler kaleye çekilmişlerdir. Hüsameddin el-Ayıntabî, kaleyi kuşatmış ve burayı da kontrolü altına almıştır. Burada yaşayan Ermenilerin büyük çoğunluğu esir edilmiştir. Bu bölgede tekrar yerleşimin oluşmaması ve sağlam burçların yapılmaması için Seyfüddevet el-Hamdânî tarafından inşa edilen ve el-Hades el-Hamra ismiyle meşhur olmuş Göynük kalesi, Memlûklar tarafından tamamen yıkılmıştır.²³⁵

Göynük Seferi ile Ermenilerin bölgedeki ticari etkinliğine darbe vuran Sultan Baybars, 1274 yılında Halep naibi Hüsameddin el-Ayıntabî'yi yeni bir ordu ile Kilikya Ermeni Krallığı'nın merkezi olan Sis şehrine göndermiştir. Amanos Dağları'nı geçerek Çukurova'ya inen Hüsameddin el-Ayıntabî komutasındaki Memlûk ordusu, Ermenilerin elinde bulunan yerlerde tahribatlarda bulunmuştur. Bundan sonra akınlarını Tarsus'a kadar devam ettiren Memlûk askerleri, Sis ve Ayas şehirlerini yağma etmişlerdir. Buradan Maraş üzerine yönelen Memlûk ordusu şehri kuşatmışlardır. Memlûklar karşısında direnemeyeceklerini anlayan Ermeniler, Baybars'a para ve hediyeler göndererek af dilemişlerdir. Bu gelişme üzerine Memlûk ordusu geri dönmüş ve Maraş bir müddet daha Ermenilerin elinde kalmıştır.²³⁶

²³⁵ R. Şeşen, *Sultan Baybars ve Devri*, s. 151; İlyas Gökhan, "Memlûklar Devrinde Maraş", *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi (GEFAD)* C. XXIX, Özel Sayı I, Ankara, 2009 s. 385-411; Çetin, *Memlûk Devleti'nin Kuzey Sınırı*, s. 35.

²³⁶ *Sebastatsi Vekayinamesi*, (Galstyan, *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*), s. 52; Kaşgarlı, *Kilikya Tabi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 77; Şeşen, *Sultan Baybars ve Devri*, s. 151; İlyas Gökhan, "Memlûklar Devrinde Maraş", s. 385-411.

3. 6. SULTAN BAYBARS'IN 1275 II. SİS SEFERİ

Sultan Baybars, 1275 yılında Moğollara karşı Anadolu Seferi'ne çıkmaya karar vermiş ve bunun için hazırlıklara başlamıştır. Ancak sonrasında gelişen olaylar bu ordunun Kilikya üzerine sefer yapmasına neden olmuştur. 1262-1277 yılları arasında Anadolu Selçuklu Devleti'nin yönetiminde tek başına söz sahibi olan Muinüddin Pervane, IV. Kılıçarslan'ı öldürtüp onun çocuk yaştaki oğlu III. Gıyaseddin Keyhüsrev'i tahta çıkartarak Türkiye Selçuklu yönetimini hâkimiyeti altına almıştır. Abaka Han, kardeşi Acay'ı Anadolu'ya görevlendirilmesinden sonra Moğol baskısını daha fazla hisseden ve istediği gibi hareket edemeyen Muinüddin Pervane, Moğol tahakkümünden kurtulup devleti Memlûklara tabi kılmak istediğini Sultan Baybars'a bildirip, Anadolu'ya gelmesini rica etmiştir.²³⁷

Bu teklifi memnuniyetle karşılayan Sultan Baybars, gerekli hazırlıkları tamamladıktan sonra Mısır'da Şemseddin Aksungur el-Farikanî ile Vezir Bahâeddin b. Hinnâ'yı bırakmış ve yanına ikinci vezir Tâceddin Muhammed b. Hinnâ'yı alarak Şam'a hareket etmeye karar vermiştir. Sultan, askerlerini teftiş etmiş ve sefer için eksiklerini tamamlamıştır. 1 Şubat 1275 tarihinde ordusuyla Şam'a hareket etmiş ve 27 Şubat günü karlı bir havada Şam'a varmıştır. Sultan Baybars, Anadolu'ya sefer için Şam'a geldiği sırada Abaka Han'ın, Anadolu'dan sorumlu olan Acay'ı bu görevinden alması ile rahatlayan Muinüddin Pervane, Sultan'a bir mektup göndermiştir. Muinüddin Pervane, Sultan Baybars'a bazı mazeretler ileri sürerek seferin bir yıl ertelenmesini ancak sonraki yıl bu ülkeyi kendisine teslim edeceğini bildirmiştir. Bu beklenmeyen gelişme üzerine Sultan Baybars, Kilikya Ermenileri üzerine sefer yapılmasına karar vermiştir. Esasen bu akın için sebep de hazırdır. Şöyle ki, 1274 yılında otuz kişiden oluşan bir Müslüman topluluğu, Suriye'den hareketle Abbasi Halifesi el-Me'mun'un kabrini ziyaret için Tarsus'a gelmişlerdir. Ermeni Kralı III. Levon, Sultan Baybars'ın da kıyafet değiştirip bu bölgenin ahvalini öğrenmek için, bu topluluğun arasında olduğu bahanesiyle onları tutuklatmıştır. Bu

²³⁷ İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, s. 436; Gregory Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 586; Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 66; Bertold Spuler, *İran Moğolları*, s. 84; Faruk Sümer, *Yabanlu Pazarı*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay. İstanbul, 1985; Kaymaz, *Pervâne Mu'înü'ddîn Süleyman*, s. 139-140.

olay Mısır'da duyulunca, yakalananların kimlikleri sık sık elçiler gönderilip araştırılmaya başlanmış ve bu gelişmeler üzerine şüphesi daha da artan III. Levon, tutukluları serbest bırakmamıştır. Bunun üzerine Kilikya'ya giren sınırdaki Memlûk ordusu, Ayas, Misis ve Sis'e kadar varıp buralarda yağma yapmış ve halktan bazı kimseleri öldürmüşlerdir. Memlûk askerleri geri çekilince Ermeni Kralı III. Levon, elinde esir bulunanları öldürtmüş ve mallarını da yağmalattırılmıştır.²³⁸

Bu olay seferin gerekçesi kabul edilerek, 1275 yılında Memlûkların Kilikya'ya karşı gerçekleştirdikleri sefer, Şam'dan ordusuyla birlikte hareket eden Sultan Baybars tarafından bizzat idare edilmiştir. 6 Mart 1275 tarihinde ordusuyla Hıms'a hareket etmiş ve Hıms kalesi komutanı Hüsâmeddin Ebû Ali b. Ebi'l-Feyhâ'ya kalenin içindeki evlerin bazılarını tamir etmesini emrettikten sonra Hama'ya geçmiştir. Hama sahibi el-Melikü'l-Mansur, askerleriyle birlikte asıl Memlûk ordusuna katılmıştır. Sultan Baybars orduyu teftiş etmiş ve Kilikya'ya yönelmiştir. Haleb kumandanı Hüsâmeddin b. İsa b. Mühennâ el-Ayıntâbî'yi keşif için Birecik tarafına göndermiştir. Kendisi de ordusunun başında Derbesak yönüne hareket etmiştir. Ağırıklar ile bir miktar askeri Şemseddin Sungurcak el-Zâhirî komutasında Sermin'de bıraktıktan sonra, Candar İzzeddin el-Efrem ile Mübarizeddin el-Tûrî'yi ordunun bölgeye geçişini hazırlamaları için Kara Irmak'a göndermiştir. Memlûk ordusu Kara Irmak'tan geçirdikten sonra, Derbesak ile Bagras arasında ki bölgede konaklamıştır. Sultan Baybars, bölgeyi kontrol altına almak için komutanlarından her birisini farklı taraflara göndermiş ve kendisi ise Derbend'i geçip İskenderun Kapısı'ndan Hetrum Suru'na varmıştır. Memlûk ordusu Misis Köprüsü'nden geçip Misis şehrine girmiş ve burada bulunan Türkmenler ve Araplarda orduya katılmışlardır. Bölgenin geçitlerini çok iyi bilen bu Türkmen ve Arap aşiretleri, Sultan Baybars'ın etrafında toplanmışlardır. Memlûk ordusu, 28 Mart 1275 tarihinde Rum Derbendi (Gülek Boğazı)'ne varmış ve buradaki Moğol askerlerini tutuklamıştır. Sultan Baybars, Emir İshak Muhenna ile Emir Hüsâmeddin Ayntabî'nin kumandaları altında bulunan bir orduyu Maraş istikametine sevk

²³⁸ İbn Şeddad, *Baybars Tarihi*, s. 49; Gregory Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 594; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 511; Şeşen, *Sultan Baybars ve Devri*, s. 151-152; Kaymaz, *Pervâne Mu'îni'ddin Süleyman*, s. 139-140.

etmiştir. Emir Seyfeddin Kalavun el-Elfî ile Emir Bedreddin Bilik, karadan Misis'e bir baskın düzenlemişler ve şehirde bulunan küçük bir Ermeni birliği ve halktan kimselerle savaştıktan sonra oraya hâkim olmuşlardır.²³⁹

Ordusunun başında olduğu halde en-Nehru'l-Esved'i geçen Sultan Baybars, ordusuyla Ermenilerin başşehri Sis'e varana kadar çok miktarda ganimet elde geçirmiştir. Bayram namazını Sis'te kılan Sultan Baybars, Ermeni Kralı'nın sarayını, köşk ve bahçelerini tahrip ettirmiş ve şehrin önemli yerlerini kontrolü altına almıştır. Sultan Baybars'ın şehre girmesinden sonra Ermeni Kralı III. Levon ve şehrin yöneticileri, kaleye sığınmışlardır. Bu süre içinde Derbend er-Rum'a gönderilmiş olan bir kısım Memlûk askerleri birçok kişinin bulunduğu Moğol tutsaklarıyla beraber geri dönmüş ve getirilen Moğol tutsakları, Sultan tarafından askerlere dağıtılmıştır. Diğer taraftan Sultan Baybars, Cemaledin el-Muhammedî ile İzzeddin el-Dimyâtî'yi Tarsus'a, Mübarizeddin el-Tûrfî ile İzzeddin Gürcü'yü Akdeniz sahiline göndermiştir. Akdeniz sahiline giden emirler, limandaki ticaret gemilerini ele geçirmişlerdir. Ayrıca Sultan, Seyfeddin el-Zeynî'yi Berin'e, Bedreddin el-Aydemîrî'yi Adana'ya, Emir Bedreddin Beysari ve Emir Seyfeddin Ayıtmış es-Sa'dî'yi de Ayas'a göndermiştir. Ayas'a sevk edilen Emir Bedreddin Beysari ve Emir Seyfeddin Ayıtmış es-Sa'dî'nin birlikleri şehre vardıklarında halkın şehri boşalmış olduğunu görmüşlerdir. Bu bölgedeki halk, Memlûk ordusundan kaçıp kurtulmak için Ayas'a gelmiş ancak buradaki Frank eşkıyasının yağmasına uğramışlardır. Franklardan kaçan birçok insan gemilere hücum etmiş ve bunlardan iki bin kişi denizdeki fırtınadan dolayı hayatlarını kaybetmiştir. Memlûk askerleri, burayı da tamamen tahrip ettikten sonra bir kısmı Sis'e, diğer bir kısmı da Tarsus yönüne hareket etmiştir. Bu askerler içinde Tarsus yönüne giden kuvvetler, Tarsus'a ve şehrin batısındaki önemli noktalara akınlar düzenlemişlerdir. Adana yönüne giden Emir Bedreddin el-Aydemîrî'nin emrindeki

²³⁹ Şeşen, *Sultan Baybars ve Devri*, s. 151-152; Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 208.

Memlûk askerleri de bu bölgelerden çok sayıda esir almışlardır. Birçok kişinin esir alındığı bu seferde Memlûklar, sayılamayacak ölçüde ganimet elde etmişlerdir.²⁴⁰

Ermenilerin başşehri Sis'den Misis'e geri dönen Sultan Baybars, Bagras yoluyla 18 Nisan 1275 tarihinde Antakya Ovası'nda bulunan Cısr el-Hadid (Demir köprü) denen yerde konaklamıştır. Bütün Mayıs ayı boyunca kaldığı ve ganimet paylaşımının olduğu Harim bölgesinde durmuş ve daha sonra Şam'a hareket etmiştir. Bu başarılı sefere rağmen Sultan Baybars, Ermenilere ait kaleleri almamış ve Kilikya Ermeni Krallığı'nı tamamen ortadan kaldırmamıştır. Sultan, sadece bölgeyi geçici olarak istila etmiştir. Memlûk ordusu geri çekilince Ermeni Kralı III. Levon yeniden ülkesine hâkim olmuştur.²⁴¹

3. 7. SULTAN BAYBARS'IN 1276 SEFERİ

Kilikya Ermeni Krallığı'na ait topraklarda çok sayıda Türkmen yaşamaktaydı. Türkmenler, Memlûk devleti ile iyi ilişkiler içinde olmalarından dolayı, Ermeniler tarafından sık sık saldırıya uğruyorlardı. Ermeniler, bu Türkmenleri öldürmüş, ailelerini esir almış ve mallarına el koymuşlardır. Bunun üzerine 1276 yılında Memlûk ordusu, Kilikya Ermenileri üzerine yeni bir sefer düzenlemiştir. Kilikya bölgesini Maraş'ın kuzeydoğu tarafından istilaya çalışan Memlûk ordusuna, bölgedeki Türkmenler de katılmıştır. Ermeni Kralı III. Levon, amcası Baron Simbat'ı Ermeni ordusunun başında, Memlûk ordusuna karşı göndermiştir. İki ordu Maraş yakınlarında karşılaşmış ve Baron Simbat, Memlûk ve Türkmen kuvvetlerinden oluşan orduya ağır kayıplar verdirmesine rağmen, savaşı kaybetmiştir. Savaşın sonunda başta Baron Simbat olmak üzere birçok Ermeni baron hayatını kaybetmiştir. Memlûk ordusu, savaşta verilen ağır kayıplar

²⁴⁰ İbn Şeddad, *Baybars Tarihi*, s. 48-49; Gregory Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 594-595; *Sebastatsi Vekayinamesi*, (Galstyan, *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*), s. 52; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 511; Şeşen, *Sultan Baybars ve Devri*, s. 151-152.

²⁴¹ Şeşen, *Sultan Baybars ve Devri*, s. 151-152; Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 209.

nedeniyle Ermenilerin elinde bulunan şehirlere girmeden, tekrar topraklarına geri dönmüştür.²⁴²

Sultan Baybars'ın Çukurova'ya düzenlenen seferlerde bölgeyi yağmalatmasının amacı, çok önemli bir konumda olan Kilikya bölgesinden Moğollara ulaşacak yardım kaynaklarını ortadan kaldırmaktır. Ayrıca Kilikya Ermeni Krallığı'na ait bazı kalelerin alınmasında ısrar etmesin de ise Moğolların, Ermeniler üzerinden Kuzey Suriye'yi işgal yollarından birini kapatmayı amaçlamıştır. Bunlardan başka, Ayas'dan başlayıp Kilikya üzerinden Anadolu'ya geçen, bölgenin en önemli ticari yollarından birini hâkimiyetine almak istemesi de düzenlenen seferlerin sebepleri arasında sayılabilir.²⁴³

Kilikya Ermeni Krallığı, Memlûklar, Anadolu Selçuklular, Karamanoğlu Beyliği ve bu bölgeye yerleşen Türkmenler tarafından her geçen gün güç ve toprak kaybederek, bölgede yalnızlaşmıştır. Kilikya bölgesi, Türkmenler tarafından çok fazla göç almıştır. Bu bölge, Memlûklar ve bölgeye yerleşen Türkmenlerin beraber yaptıkları seferler neticesinde fethedilmiştir. Daha sonra Memlûklar, kuzey Suriye'de Halep naibliğine bağlı Ayas, Tarsus ve Sis olmak üzere üç büyük naiblik tesis etmişlerdir. Türkmenler bu şehirlerin çevrelerine iskân edilmiş ve bu bölgenin birçok yerini Türkmen beyleri idare etmiştir. Bu bölgeyi XV. Yüzyılda ziyaret eden Fransız seyyahı Bretrandon de la Broquiere, bu bölgede yaşayanların Ramazanoğulları beyliğine mensup olduğunu söylemiştir. Bu Türkmen beyliğinin arasında Oğuz boylarına mensup Üçok ve Bozok kollarından Afşar, Bayındır, Kınık, Döger, Bayat, Beğdili, Üregir, Ağaçeri ve Varsak aşiretleri bulunmaktaydı.²⁴⁴

²⁴² İbn Şeddad, *Baybars Tarihi*, s. 49; Gregory Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 596; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 511; İlyas Gökhan, "Memlûklar Devrinde Maraş", s. 390-391.

²⁴³ Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 209.

²⁴⁴ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 512; Çetin, *Memlûk Devleti'nin Kuzey Sınırı*, s. 27.

3.8. KİLİKYA ERMENİ KRALLIĞININ YIKILIŞ SÜRECİNE GİRMESİ VE YIKILIŞI

30 Haziran 1277 tarihinde Şam'da ölen Sultan Baybars'ın yerine geçen genç oğlu Muhammed Berke Han, babasının nüfuzlu emirlerinden olan Kalavun ve Baysârî'yi, kendi tahtı için tehlikeli görmüş ve onları Mısır'dan uzak tutmak için Kilikya Ermenilerine karşı sefere göndermiştir. Emrinde bulunan askerlerle Sis'e yönelen Kalavun, bölgeyi yağma ve talan etmiştir. 1279 yılında Memlûk tahtına çıkan Kalavun döneminde, Moğollar ile sürekli ittifak yaparak Memlûk topraklarına saldıran Ermenilere karşı, 1283 yılında Haleb valisi tarafından sefer düzenlenmiştir. Abaka Han'ın ölümünden sonra bölgede iyice yalnızlaşan Ermeni Kralı III. Levon, 7 Haziran 1285 tarihinde Memlûk Devleti ile bir barış antlaşması imzalamıştır. 1289 yılına gelindiğinde III. Levon'un yerine Ermeni tahtına II. Hetum geçmiştir. Memlûk sultanı el-Melikü's-Said zamanında Ermeniler için çok önemli olan Rumkale kuşatılmış (1279), fakat ele geçirilememiştir. Bu önemli merkez, Sultan el-Melikü'l-Eşref Selâhaddin Halil (1290-1293) tarafından Memlûk tapraklarına dâhil edilmiştir. Gazan Han'ın Suriye seferine katılan ve yapılan savaşın sonucuna göre hareket eden II. Hetum, Memlûklara vermesi gereken vergiyi ödememiş ve bunun üzerine Memlûk sultanı en-Nâsır Muhammed b. Kalavun, Kilikya'ya sefer düzenlemiştir. Bu sefer sonucunda Memlûk ordusu, Ermeni Kralı'nı tekrar Memlûklara tâbi olmaya mecbur ettikten sonra geri dönmüştür. 1305 yılında ise Memlûklar ile Kilikya Ermeni Krallığı arasında barış antlaşması yapılmış ve Kral II. Hetum tahtı IV. Levon'a bırakmıştır. Moğol beyi Bulargu tarafından öldürülen IV. Levon'un yerine 1307 yılında Oşin, yeni Ermeni Kralı olmuştur. Oşin, seleflerinin takip ettiği Roma Kilisesi ile uyum içinde olma politikasını devam ettirmesine rağmen Roma Kilisesi'ne yaptığı yardım çağrılarını cevapsız kalmıştır. Kilikya Ermeni Krallığı çok büyük ümit bağladığı Batı'dan yardım alamayınca Memlûk Devleti'nin Kilikya bölgesini egemenliği altına alması kolaylaşmıştır. 1320 yılına gelindiğinde Kral Oşin ölmüş ve onun yerine henüz 10 yaşında olan V. Levon geçmiştir. 14 Mayıs 1337 tarihinde yapılan sefer ile Memlûk ordusu, ticari olarak Ermeniler için çok önemli olan Ayas şehrini teslim almıştır. V. Levon'dan sonra sırasıyla Lusignan (1342-1344), IV. Konstantin (1344-1369) ve V. Konstantin (1369-1373) Kilikya Ermeni Kralı olmuşlardır. Bu krallardan Lusignan, Fransız asıllı Kıbrıslı bir aileden

gelmekteydi. Bu dönemlerde de Memlûklar, Kilikya bölgesini kontrol etmeye devam etmişlerdir. V. Konstantin'in öldürülmesinden sonra tahta oturan VI. Levon, sadece iki yıl Ermeni Kralı olarak hüküm sürmüştür.²⁴⁵

Kilikya Ermeni Krallığı'nda seçilen yeni krallar ardı sıra birbirini takip ederken Memlûk orduları, Çukurova'daki saldırılarının sonucunda Sis ve Anazarba dışında kalan bütün şehirleri ele geçirmiş ve Ermenileri dağ kalelerine sıkıştırmışlardır. Nihayet Memlûklar, en-Nâsır Muhammed b. Kalavun'un torunlarından Melik Eşref Zeyneddin Şaban zamanında Kilikya Ermeni Krallığı'nı ortadan kaldırmışlardır. 1375 yılında Haleb naibi Işıktemur, ordusu ile Çukurova'ya girmiş ve Ermeni kralı VI. Levon'un da içinde bulunduğu Sis'i kuşatmıştır. İki aylık bir kuşatmanın sonunda Kral VI. Levon'un teslim olması ile başkent Sis teslim alınmıştır. Işıktemur, VI. Levon ile birlikte komutanlarını ve askerlerini esir alarak Haleb'e dönmüş, daha sonra tutsak Ermeni Kralı VI. Levon'u Kahire'ye göndermiştir. 1375 yılında Kilikya Ermeni Krallığı'nın sona ermesinden sonra, Ermenilerin elinde sadece daha sonra 1448 yılında Türkler tarafından fethedilecek olan Korykos Kalesi kalmıştır. Son Ermeni Kralı VI. Levon, Kastilla Kralı I. Johan'ın yardımı ile serbest bırakıldığı 1382 yılına kadar, Kahire'de tutsak olarak kalmıştır. Ülkesine dönmek üzere serbest bırakılan VI. Levon, Krallığının yeniden kurtarılmasına yardımcı olurlar ümidiyle, Fransız ve İngiliz krallarının yardımını istemek için Paris ve Londra'ya gitmiştir. Ancak onun bu çabalarında sonuçsuz kalmıştır. Kilikya Ermeni Krallığı'nın son Kralı VI. Levon, 1393 yılında Fransa Kralı'nın kaldığı St. Pol kraliyet otelinin tam karşısındaki Tournelles sarayında ölmüştür.²⁴⁶

Sonuç olarak 13. yüzyılın ikinci yarısından itibaren artarak devam eden Memlûk saldırılarına karşı Ermenilerin direnişi yetersiz kalınca, Memlûk orduları tarafında Kilikya şehirleri tek tek ele geçirildi. Dağlık bölgelerdeki güçlü Ermeni kaleleri bile çoğu zaman kuvvetli Memlûk ordusu karşısında dayanamayarak boyun eğmek zorunda kalmıştır.

²⁴⁵ Gregory Abû'l-Farac, Abû'l-Farac Tarihi, C. II, s. 603; Kaşgarlı, *Kilikya Tabi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 77-84; Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 209-231.

²⁴⁶ Kaşgarlı, *Kilikya Tabi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 77-84; Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 209-231.

Ermenilerden ele geçirilen yerleri, Memlûkların hizmetinde bulunan Türkmenler tarafından yurt tutulmuş ve bölge tamamen Türkleşmiştir.²⁴⁷

²⁴⁷ Kaşgarlı, *Kilikya Tabi Ermeni Baronluğu Tarihi*, s. 77-84; Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 209-231.

SONUÇ

Mısır'da Türkler tarafından kurulmuş olan Memlûk Devleti'nin (1250-1517) en önemli ve parlak dönemlerinden biri olan Sultan Baybars'ın (1260-1277) hâkimiyet yılları, ülke içindeki iktidar kavgaları, kuruluş aşamasındaki devletin kurumsallaşması ve komşu devletler ile siyasi mücadeleler açısından, akademik olarak incelenmesi gereken önemli bir dönemdir.

Memlûk Devleti tarihinde on yedi yıl hüküm süren Sultan Baybars, tüm Ortadoğu'yu istila eden Moğollara karşı yaptığı mücadele İslam Tarihi açısından ve Suriye'nin batı bölgelerine yerleşen Haçlılara karşı mücadelesi ise Dünya Tarihi açısından çok önemlidir. Ayrıca Memlûk Devleti'nin kuzey sınırında kurulmuş olan Antakya Haçlı Devleti ile Kilikya Ermeni Krallığı'na karşı uyguladığı siyasi ve askeri mücadele, Türkiye Tarihi açısından incelenmeye değerdir.

Ortaçağ'da adeta bir inanç haline gelmiş olan Moğolların yenilemeyeği düşüncesinin yıkıldığı Ayn-ı Calud Savaşı'nda büyük kahramanlıklar göstermiş olan Sultan Baybars, bu savaşın bitiminde Mısır'a dönen Sultan Kutuz'u öldürerek Memlûk Devleti'nin yeni sultanı olmuştur. Sultan Baybars, Memlûk Devleti'ne sultan olduğu dönemde genel olarak askeri, siyasi ve ekonomik alanlarda devletin içinde bulunduğu şartlar çok iyi değildi. Tahta çıktığı ilk dönemde Moğollar, Haçlılar ve Kilikya Ermenileri tarafından siyasi ve ekonomik olarak kuşatılmış olan Sultan Baybars, saltanatına karşı gelen emirleri ve eski Eyyubî beylerini itaati altına almış, devlet teşkilatını sağlam temeller üzerine oturtmuş ve bölgedeki düşmanlarına karşı büyük siyasi ve askeri başarılar elde etmiştir. Ülke içindeki birliği sağlayan Sultan Baybars, döneminde gerçekleştirdiği siyasi ve askeri başarılar ile Memlûk Devleti'ni, döneminin en güçlü devletlerinden biri haline getirmiştir.

Sultan Baybars, Moğollara karşı kazandığı askeri başarıların yanında, saltanatı döneminde ilk siyasi başarısı, Moğollar tarafından yıkılan ve Bağdat'ta bulunan Abbasi Halifeliği'ni tekrar kurarak Mısır'a getirmiş olmasıdır. Abbasi Halifeliği'ni yeniden oluşturması Suriye ile Mısır arasındaki bağları güçlendirmiş ve tüm Müslümanların desteğini almasını sağlamıştır. İslam tarihi açısından dikkat çekici bir gelişme olarak kabul

edilen Abbasi Halifeliği'nin Mısır'a getirilmesi, Sultan Baybars'ın iç ve dış siyasette çok daha etkin bir politika izlemesine zemin hazırlamıştır.

Sultan Baybars, Suriye bölgesinden ülkesini tehdit eden düşmanlara yöneldiğinde karşısında Moğollar, Haçlılar ve Kilikya Ermenilerini bulmuştur. Ülke içindeki birlik ve beraberliği sağlayan Sultan Baybars, bu düşmanlardan biri olan ve Dünya Tarihi'nde önemli olaylardan biri kabul edilen Haçlı Seferleri ile saltanatı döneminde sürekli mücadele etmek zorunda kalmıştır. Suriye'nin batı sahilleri boyunca uzanan Haçlı Devletleri'ne karşı etkili bir mücadele sürdüren Sultan Baybars, Haçlılar için çok önemli olan birçok şehri ele geçirmiştir. Antakya Haçlı Devleti'ni tarih sahnesinden kaldıran Sultan Baybars, Haçlıları Ortadoğu'dan tamamen atamamış olsa da, onların bölgedeki güçlerini çok büyük oranda yok etmiştir.

Memlûk Devleti'nin kuzey sınırında Kilikya (Çukurova) diye isimlendirilen bölgede kurulmuş olan Kilikya Ermeni Krallığı, toprak büyüklüğü olarak çok küçük olmasına rağmen ticari ve stratejik öneminden dolayı bölgede, siyasi etkinliği çok fazla olan devletlerin başında gelmektedir. Moğollara Anadolu'nun kapılarını açan Kösadağ Savaşı'ndan (1243) sonra Kilikya Ermeni Krallığı'nın Moğollara tabi olmasını sağlayan I. Hetum, Mengü Han'ı ziyaret ederek Moğollara tabi olmuş ve vergi ödemeye başlamıştır. Bu süreçten sonra Kilikya Ermeni Krallığı, bölgede Moğolların en sadık müttefiki olmuşlardır. Bu siyasi ittifakla yetinmeyen Ermeni Kralı I. Hetum, Moğolların bölgedeki uç karakolu görevini yerine getirmekle beraber yeni bir Haçlı Seferi'nin düzenlenmesi için sürekli Batı'dan destek istemiştir. Bölgenin en önemli ticaret merkezlerinden biri olan Kilikya bölgesine hâkim olan Ermeni Kralı, Memlûk Devleti'nin iki büyük siyasi düşmanı Moğollar ile Haçlıları birleştirmek ve Memlûklara karşı askeri olarak ortak hareket etmelerini sağlamak için çok büyük çaba sarfetmiştir. Bu askeri ittifak çabasında başarılı olamayan I. Hetum, Antakya ve Kıbrıs Haçlı Devletleri ile beraber hareket ederek Memlûk Devleti'ni ekonomik olarak ablukaya almaya çalışmıştır. Bu amaçla Memlûk Devleti'ne giden kereste ve demir gibi önemli malların geçişine izin vermemiş ve onların kervan ticaretini engellemek için çok büyük çaba göstermiştir.

Ülkenin her yerinde örgütlenmiş çok iyi bir posta ve istihbarat teşkilatına sahip olan Sultan Baybars, düşmanlarının bu ittifak çabalarını ve faaliyetlerini yakından takip etmiş ve onlara karşı çok önemli siyasi hamleler yapmıştır. Moğol İlhanlı Devleti'nin komşusu olan Altın Orda Devleti'nin yeni İslam'ı seçen sultanı Berke Han ile ittifak yaparak Moğolları kuzeyden sıkıştırmıştır. Bu önemli siyasi ittifak ile Sultan Baybars, Memlûk Devleti'ni Moğollara karşı askeri olarak rahatlatmıştır. Bu hamlesinden sonra Sultan Baybars, Türkiye Tarihi açısından çok önemli olan ve Kilikya Ermeni Krallığı'na karşı siyasi denge olarak Moğol işgalinden kaçan binlerce Türkmeni, Çukurova ve Suriye'nin kuzey bölgelerine yerleştirmiştir. Coğrafi olarak erişilmesi güç ve sarp dağlarla çevrili olan Kilikya bölgesindeki Ermeni Krallığı'na ve Antakya Haçlı Devleti'ne karşı düzenlediği seferlerde Sultan Baybars, bölgeye yerleştirdiği Türkmenler ile ittifak yapmış ve Suriye'nin kuzey bölgelerini hâkimiyeti altına almıştır. Sultan Baybars, bu önemli iki siyasi hamle ile Moğol İlhanlı Devleti ile onun bölgedeki müttefiki Kilikya Ermeni Krallığı'nı siyasi ve askeri olarak yıpratmıştır.

Kilikya Ermeni Kralı I. Hetum, Hülagu'nun Suriye Seferi'ne ve onun hemen ardından gerçekleşen Ayn-ı Calud Savaşı'na hem askeri destek vermiş hem de bizzat katılmıştır. Ayrıca Ermeni Kralı'nın Memlûk Devleti'ne karşı siyasi ve ekonomik abluka çabaları Sultan Baybars'ı harekete geçirmiştir. Memlûk Devleti'ne karşı etkin bir siyaset takip eden Kilikya Ermeni Krallığı'na ciddi bir darbe vurmak isteyen Sultan Baybars, bölgeye toplamda beş askeri sefer düzenlemiştir. İlk olarak Sultan Baybars, ticari kervanlara gerçekleştirilen baskınlar, hac kabilelerine saldırılar ve sınırdaki Türkmenlere yapılan yağma hareketleri gerekçe gösterilerek 1262 yılında Antakya'ya iki defa ordu göndermiştir. Memlûk Ordusu'nun başarılı olduğu bu iki seferin asıl amacı bölgeyi tanımak ve düşmanın gücünü öğrenmek olmuştur.

Hülagu Han'ı ziyaretinden sonra Ermeni Kralı I. Hetum, 1264 yılında Memlûk şehri Haleb'e akınlar düzenlemiştir. Bu gelişme üzerine Sultan Baybars, ordusuna kapsamlı bir sefer için hazırlıkların yapılması emrini vermiştir. Yaklaşık yirmi gün süren 1266 I. Sis (Kozan) Seferi'nde, başta Kilikya Ermeni Krallığı'nın başşehri Sis olmak üzere ülkenin önemli yerleri tamamen tahrip edilmiş, Ermenilerin gizli hazineleri ele geçirilmiş ve çok

sayıda esir alınmıştır. Esirler arasında Ermeni Kralı I. Hetum'un oğlu Baron Levon'da vardı. Bu kapsamlı ve etkili seferden sonra Kilikya Ermeni Krallığı bir daha eski gücüne kavuşamamıştır. Ermeni Kralı I. Hetum'un ölümü üzerine tahta çıkan Baron Levon babasının uyguladığı siyaseti devam ettirmiştir. Kilikya Ermenilerine karşı kararlı ve etkili bir siyasi baskı uygulayan Sultan Baybars, 1273 yılında Ermenilere ait olan Göynük'ü almış ve 1274 yılında bölgeye yeni bir askeri birlik göndermiştir. Bu iki seferden de istediğini alan Sultan Baybars, Anadolu'ya yapacağı seferden vazgeçerek, 1275 yılında bizzat kendisinin katıldığı ve bölgeye yapılan ikinci büyük askeri harekât olan II. Sis Seferi'ni gerçekleştirmiştir. Çok başarılı geçen bu sefere rağmen Sultan Baybars, Ermenilere ait kaleleri almamış ve Kilikya Ermeni Krallığı'nı tamamen ortadan kaldırmamıştır. Son olarak bölgedeki Türkmenlere yapılan yağma ve baskınlar nedeniyle 1276 yılında bölgeye bir sefer daha düzenlenmiştir.

Neticede bölgede siyasi ve ekonomik olarak etkili olan ve Moğollara tabi olarak varlıklarını devam ettiren Kilikya Ermeni Krallığı'na karşı toplamda beş önemli sefer düzenlenmiştir. Bu seferlerden 1266 I. Sis ve 1275 II. Sis seferleri diğerlerine göre Kilikya Ermeni Krallığı'nı tekrar ayağa kalkamayacak şekilde büyük bir yıkıma uğratmıştır. Sultan Baybars'ın etkili siyaseti ile Kilikya Ermeni Krallığı Memlûk Devleti'ne bağlanmış ve vergi vermeye başlamıştır.

KAYNAKÇA

AGNERLİ, Grigor; **Okçu Milletin Tarihi**, (Çev. Hrand D. Andreasyan), Yeditepe Yay. (1. Baskı), İstanbul, 2007.

AKKUŞ, Mustafa; **İlhanlıların Anadolu'daki Dini Siyaseti**, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya, 2011.

----- “Ermenilerin İlhanlı Dini Siyasetindeki Rollerini”, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S. 31, Konya, 2012, s. 205-221.

AKSARAYÎ, Kerîmüddin Mahmud-i; **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, (Çev. Mürsel Öztürk), TTK Basımevi, Ankara, 2000.

AKTAN, Ali; “Sultan Kutuz ve Aynu-Calut Zaferi”, **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 10, 1991, s.181-201.

-----“Memlûk-Haçlı Münasebetleri”, **Bellekten**, S. 237, TTK Basımevi, Ankara, 1999, s. 411-452.

ALTINAY, Ahmet Refik; **Haçlılar (1095-1291)**, (Haz: Güray Kırpık), Ötügen Yay. İstanbul, 2007.

ATALAY, Besim; **Türk Büyükleri veya Türk Adları**, Devlet Basımevi, İstanbul, 1935.

AYAN, Ergin; “Ermeni- Haçlı İşbirlikleri”, **Ermeni Araştırmaları Dergisi**, S. 26, Ermeni Araştırmaları Enstitüsü Yay. Ankara, 2007, s. 49-71.

AZİMÎ; **Azîmî Tarihi**, (Çev. Ali Sevim), TTK Basımevi, Ankara, 2006.

CLOT, Andre; **Kölelerin İmparatorluğu Memlûkların Mısırı**, (Çev. Turhan Ilgaz), Epsilon Yay. İstanbul, 2005.

ÇETİN, Altan; **Memlûk Devleti'nin Kuzey Sınırı**, TTK Basımevi, Ankara, 2009.

DEMİRKENT, Işın; **Haçlı Seferleri**, Dünya Yayıncılık, (1. Baskı), İstanbul, 1997.

----- “Haçlı Seferleri ve Türkler”, **Türkler**, C. VI, (Ed. Hasan Celal Güzel-Kemal Çiçek-Salim Koca), Yeni Türkiye Yay. Ankara, 2002, s.651-668.

----- **Haçlı Seferleri Tarihi**, (Haz. Ebru Altan), Dünya Kitapları, (1. Baskı), İstanbul, 2007.

-----**Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan**, TTK Basımevi, Ankara, 1996.

ERSAN, Mehmet; **Selçuklular Zamanında Anadolu’da Ermeniler**, TTK Yay. Ankara, 2007.

----- “Rupenliler Dönemi’nde Kilikya Ermeni Krallığı ile Antakya Haçlı Princepsliği’nin Çukurova’da Hâkimiyet Mücadelesi” **Tarih İnceleme Dergisi (TİD)**, S. XIII, İzmir, 1997, s.83-95.

GALSTYAN, A.G; Sebastatsi Vekayinamesi, Piskopos Stepanos Vakayinamesi, Simbat Sparapet’in Vakayinamesi, **Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar**, (Çev. İlyas Kamalov), Yeditepe Yay. (1. Baskı), İstanbul, 2005.

GÖKHAN, İlyas; “Memlûklar Devrinde Maraş”, **Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi (GEFAD)**, C. XXIX, Özel Sayı I, Ankara, 2009, s. 385-411.

GREGORY, Abû’l-Farac; **Abu’l-Farac Tarihi**, C. I-II, (Çev. Ömer Rıza Doğrul), TTK Basımevi, (3. Baskı), Ankara 1999.

HOLT, P. M; **Haçlı Devletleri ve Komşuları**, (Çev. Tanju Akad), Kitap Yayınevi, (1.Baskı), İstanbul, 2007.

İBN ABDÜZZÂHİR, Muhyiddin Abdullah; er-Ravz’uz-Zâhir fi Sîreti el-Melikü’z-Zâhir, nşr. Abdülaziz el-Huveytur, Riyad, 1976.

İBN BÎBÎ, **Selçuknâme**, (Çev. Mükrimin Halil Yinanç), (Haz. Refet Yinanç, Ömer Özkan), Kitabevi Yay. İstanbul, 2007.

İBN KESİR; **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, C. XIII, (Çev. Mehmet Keskin), Çağrı Yay. İstanbul, 1994.

İBN ŞEDDAD; **Baybars Tarihi**, (Çev. Şerefüddin Yaltkaya), TTK Basımevi, (2. Baskı), Ankara, 2000.

İZ, Fahir; “Bay”, **İslam Ansiklopedisi**, C. II, Maarif Matbaası, İstanbul, 1944, s. 356.

JEAN de Joinville; **Bir Haçlının Hatıraları**, (Çev. Cüneyt Kanat), Vadi Yay. (1. Baskı), Ankara, 2002.

KANAT, Cüneyt; “Memlûkler’in Baybars Zamanındaki Suriye-Çukurova Siyaseti ve Bu Siyasetin Çukurova’nın Türkleşmesindeki Rolü”, **III. Uluslar Arası Çukurova Halk Kültürü Bilgi Şöleni (Sempozyumu) Bildiriler**, Adana Ofset, Adana, 1999, s. 423-434.

KAŞGARLI, Mehlika Aktok; **Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi**, Kök Yay. Ankara, 1990.

KAYMAZ, Nejat; **Pervâne Mu’înüddîn Süleyman**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yay. Ankara, 1970.

KIRPIK, Güray; **Doğunun ve Batının Gözünden Haçlılar**, Selenge Yay. İstanbul, 2009.

KIZILTOPRAK, Süleyman; “Memlûk”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi (DİA)**, C. XXIX, Ankara, 2004, s. 87-90.

KOÇAK, İnci; “Arap Kaynaklarında Türk Memlûk Sultanı Baybars”, **X.Türk Tarih Kongresi**, C. III, TTK Basımevi, Ankara, 1991, s.1101-1116.

KOPRAMAN, Kazım Yaşar; **Makaleler**, (Haz: E.Semih Yalçın, Altan Çetin), Berikan Yay. (1.Baskı), Ankara, 2005.

----- “Mısır Memlûkları”, **Türkler**, C. V, (Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), Yeni Türkiye Yay. Ankara, 2002, s. 99-126.

KÖPRÜLÜ, Fuat; “Baybars I”, **İslâm Ansiklopedisi**, C. II, Maarif Matbaası, İstanbul, 1944. s.357-363.

MAALOUF, Amin; **Arapların Gözünden Haçlı Seferleri**, (Çev. Ali Berktaş), YKY, (8.baskı), İstanbul, 2011.

MORRİSSON, Cecile; **Haçlılar**, (Çev. Nermin Acar), Dost Yay. Ankara, 2005.

OKTAY, Hasan; **Ermeni Kaynaklarında Türkler ve Moğollar**, Selenge Yay. İstanbul, 2007.

OSTROGORSKY Georg, **Bizans Devleti Tarihi**, (Çev; Fikret Işıltan), TTK Basımevi, (7. Baskı), Ankara, 2011.

ÖZBEK, Süleyman; “el-Melikü’z-Zahir Rükneddin Baybars Zamanı Memlûk Devleti’nin Dini Siyaseti”, **Tarih İnceleme Dergisi (TİD)**, S. IX, İzmir, 1994, s. 289-307.

RUNCIMAN, Steven; **Haçlı Seferleri Tarihi**, C. I-II-III, (Çev. Fikret Işıltan), TTK Basımevi, Ankara, 1986.

SEVİM, Ali; **Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri**, TTK Basımevi, (2. Baskı), Ankara, 2002.

SPULER, Bertold; **İran Moğolları**, (Çev. Cemal Köprülü), TTK Basımevi, Ankara, 1957.

SÜMER Faruk; **Yabanlu Pazarı**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay. İstanbul, 1985.

-----“Çukurova Tarihine Dair Araştırmalar” (Fetihten XVI. Yüzyılın İkinci Yarısına Kadar), **Tarih Araştırmaları Dergisi (TİD)**, S. 1, Ankara, 1963, s. 1-98.

ŞEŞEN, Ramazan; **Sultan Baybars ve Devri**, İslam Tarih Sanat ve Kùltürünü Araştırma Vakfı Yay. İstanbul, 2009.

TURAN, Osman; **Selçuklular Zamanında Türkiye**, Boğaziçi Yay. (7. Baskı), İstanbul, 2002.

URFALI Mateos; **Urfalı Mateos Vakayı-nâmesi ve Papaz Grigor'un Zeyli**, (Çev. Hrant D. Andreasyan), TTK Basımevi, (3. Baskı), Ankara, 2000.

YİĞİT, İsmail; **Memlûklar**, Kayıhan Yay. İstanbul, 2008.

YUVALI, Abdulkadir; **İlhanlılar Tarihi-1**, Erciyes Üniversitesi Yay. Kayseri, 1997.

ÖZGEÇMİŞ

1980 yılında Ankara'nın Polatlı ilçesinde doğan Abdulkerim Durmaz, ilk ve orta öğretimini Konya'da tamamladıktan sonra 1998 yılında Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ni kazanmıştır. 2002 yılında buradan mezun olduktan sonra aynı yıl Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tezsiz Yüksek Lisans programını kazanmış ve 2003 yılında bu bölümden mezun olmuştur.

Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde 2003 yılında Diyarbakır'ın Ergani ilçesinde bulunan Yatılı İlköğretim Bölge Okulu'nda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni olarak göreve başlamıştır. Daha sonra 2007 yılında Bartın merkez Vali Tefrik Başakar İ.Ö. okuluna atanmıştır. Yöneticilik sınavını kazanarak 2008 yılında Bartın Halk Eğitim Merkezi'nde Müdür Yardımcısı olarak göreve başlamış ve hala bu görevine devam etmektedir. Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünde Tezli Yüksek Lisans programına devam eden Abdulkerim Durmaz, evli ve iki çocuk babasıdır. Ayrıca halen Anadolu Üniversitesi Kamu Yönetimi bölümünde okumaktadır.